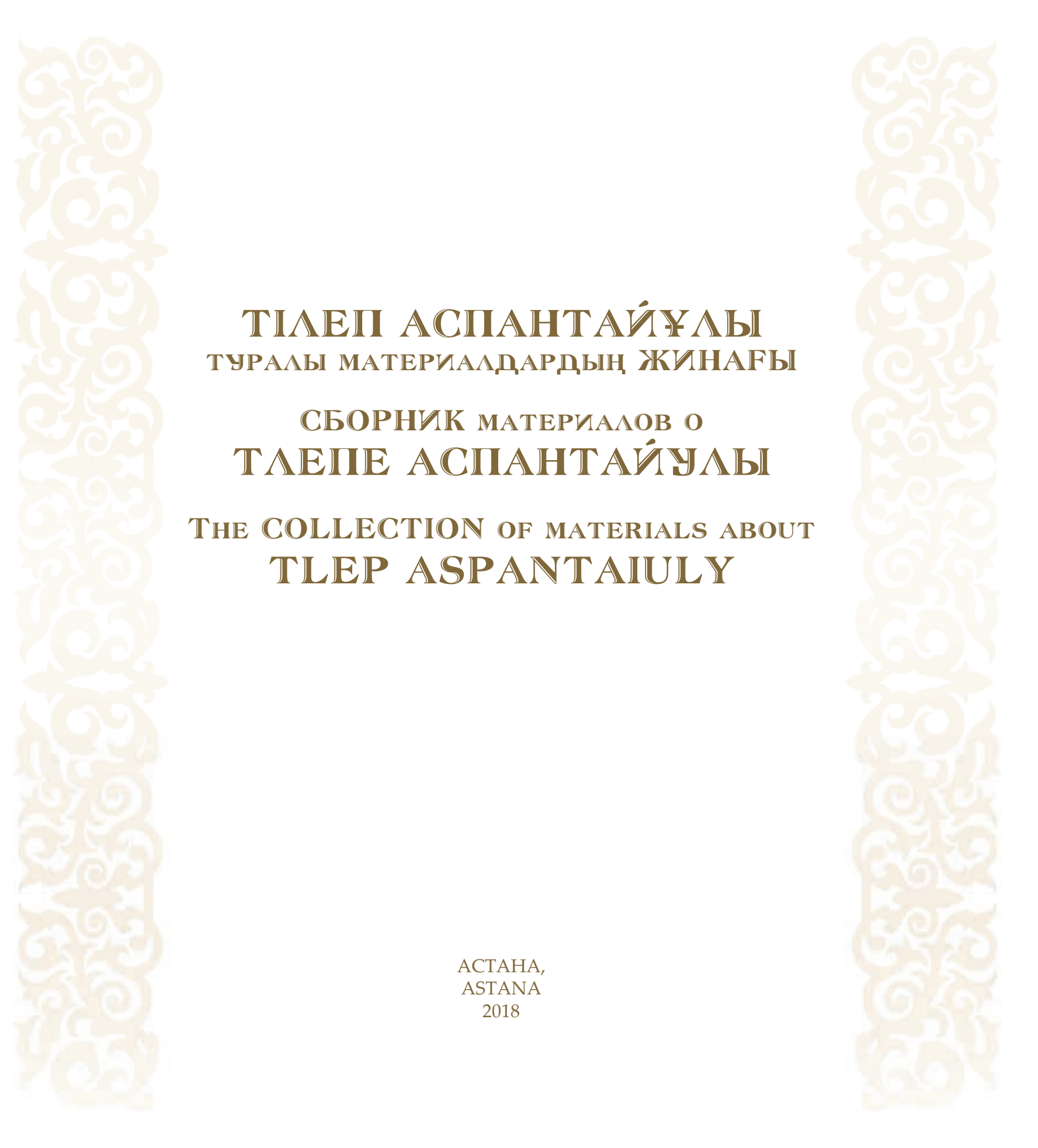

**ТІЛЕП АСПАНТАЙҰЛЫ
ТУРАЛЫ МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ О
ТЛЕПЕ АСПАНТАЙҰЛЫ**

**THE COLLECTION OF MATERIALS ABOUT
TLEP ASPANTAIULY**

ТІЛЕП АСПАНТАЙҰЛЫ
ТУРАЛЫ МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ О
ТЛЕПЕ АСПАНТАЙУЛЫ

THE COLLECTION OF MATERIALS ABOUT
TLEP ASPANTAIULY

АСТАНА,
ASTANA
2018

ӘОЖ
КБЖ
Ы

Баспаға “Дешті-Қыпшақ” ғылыми-зерттеу орталығы” ЖШС көркем өнер кеңесімен әзірленген. Жалпы редакциясына Сапар Ысқақов басшылық етті.

Подготовлен к печати художественным советом ТОО “Научно-Исследовательский Центр “Дешт-и-Кыпчак”. Общую редакцию возглавил Сапар Искаков.

Edited by the Arts Council of “Desht-I-Kipchak” Research Center LLP. The general publishing was headed by Sapar Iskakov.

Тілеп Аспантайұлы туралы материалдардың жинағы. – Павлодар: – ҒӨФ «ЭКО», 2018. – 256 б. – / қазақша, орысша, ағылшынша

ISBN

Қорқыт туралы көптеген аңыз-әңгімелер сақталған, ал Тілеп Аспантайұлының есімі әлі де жұмбақ. Оның себебі деректі мәліметтердің жеткіліксіздігі. Осы жинақ XVIII ғасырдың біртуар қазақ қобызшысы Тілеп Аспантайұлының 260 жылдығына арналған және ақындардың арнаған өлең мен поэмаларын, журналисттер мақалаларын, сондай-ақ Тілеп шығармаларының ноталарын қамтиды. Басылым Тілеп мұрасын бағалайтын қобызшылар (кәсіпқой және әуесқой), қобызшы шығармашылығын зерттейтін адамдарға арналған.

Если о Коркыте сохранилось много преданий и легенд, то имя Тлепа Аспантайұлы еще остается загадкой. Виной тому – скудность документальных фактов. Данный сборник посвящается 260-летию со дня рождения выдающегося казахского кобызшы XVIII века Тлепа Аспантайұлы, включает стихи и поэмы поэтов, посвятивших ему свои произведения, статьи журналистов, а также ноты произведений Тлепа. Издание предназначено для всех тех, кому дорого наследие Тлепа – кобызшы (профессионалов и любителей), исследователей творчества кобызшы.

Korkyt appears in many stories and legends, but not Tlep Aspantaiuly, whose name is still a mystery. The main reason is scarcity of documentary evidence. This collection is dedicated to 260th birth anniversary of Tlep Aspantaiuly, the outstanding Kazakh kobyz player of the XVIII century, and includes devoted poems of various writers, journalists' articles, as well as sheet music of Tlep. The edition is intended for all those who cherish the heritage of Tlep – kobyz players (professional and amateur), researchers of his oeuvre.

ӘОЖ
КБЖ

ISBN

© ТОО “Научно-Исследовательский Центр “Дешт-и-Кыпчак”, 2018
© ҒӨФ “ЭКО”, 2018

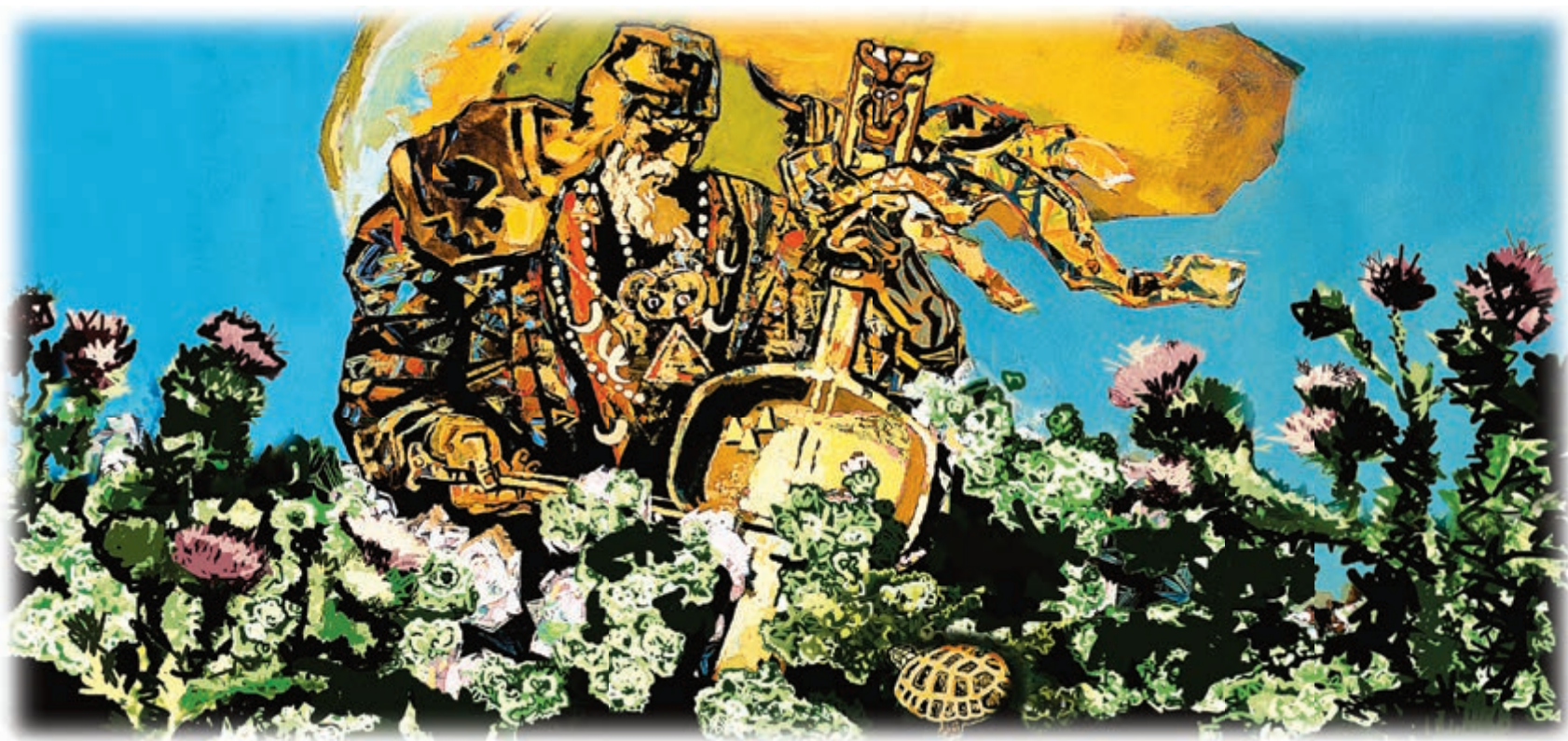
МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ

TABLE OF CONTENTS

ҚОБЫЗШЫ ТІЛЕП АСПАНТАЙҰЛЫ (1757—1820 жж.)	5
Тілеп Аспантайұлы.....	6
<i>Әлқуат Қазақбай</i> Қобызшы Тілеп Аспантайұлын білеміз бе?	9
Қалықта, қазақ әні!	11
<i>Қаншайым Байдәулетова</i> Тілеп пен Сарықыз аңызы	15
Тілеп пен Сарықыз (<i>Поэма</i> ның қысқаша сюжеттік желісі)	17
<i>Жұма-Назар Сомжүрек</i> “Тілеп – Сарықыз” (<i>трагедия</i>)	20
<i>Қоқыш Сәтенұлы</i> Астанада жаңадан салынған өнер сарайы бой көтерді	58
<i>Кәкімбек Салықов</i> Тілеп қобыз сарайы.....	60
<i>Серік Тұрғынбекұлы</i> Тілеп туралы толғау.....	61
<i>Ж. Тұрсынбаев, С. Тұрғынбеков</i> Тілеп – толғау (<i>ән</i>)	62
Арнау	63
“Тәттімбеттің сарыны”, Халық күйлері “Қасқыр”, “Бекболат”, “Клара”, “Аңыз құс”	64
<i>Тілеуғазы Бейсембек</i> Тілеп баба (<i>ән</i>)	65
<i>Е. Үсенов, Е. Тілепбердиев</i> Тілеп баба қобызы (<i>ән</i>)	66
<i>Несіпбек Айтұлы</i> Тілеп пен Сарықыз (<i>поэма</i>)	67
<i>Оңайгүл Тұржан</i> Мемлекеттік сыйлыққа ұсынылған шығарма “Тілеп пен Сарықыз”	75
1-ші Халықаралық Тілеп Аспантайұлы атындағы байқау	81
КОБЫЗИСТ ТЛЕП АСПАНТАЙУЛЫ (1757—1820 гг.)	83
Тлеп Аспантайұлы	84
Магия древних мелодий, или о чем молчит кобыз.....	87
<i>Прародитель скрипки</i>	87
<i>М. Ауэзов. Легенда о создании кобыза</i>	88
Күй атасы	90
<i>Древнее искусство баксы</i>	91
Казахская музыка облетит весь мир	94
Музыка степей в Токио	99

<i>Алия Алтынгазина</i> Нью-Йорк: мировая премьера концерта “Сарыкыз”	101
Премьера “Тлеп и Сарыкыз”	103
Тлеп и Сарыкыз Преданья старины глубокой	106
<i>Айнур Кембаева</i> “Тілеп кобыз сарайы” встречает гостей.....	110
1-ый Международный конкурс имени Тлепа Аспантайулы.....	113
КІШІ ТОП ҚАТЫСУШЫЛАРЫ	
КОНКУРСАНТЫ МЛАДШЕЙ ГРУППЫ	
JUNIOR GROUP CONTESTANTS	115
ЕРЕСЕК ТОП ҚАТЫСУШЫЛАРЫ	
УЧАСТНИКИ СТАРШЕЙ ГРУППЫ	
SENIOR GROUP CONTESTANTS	121
THE KOBYZ PLAYER TLEP ASPANTAIULY (1757—1820 y.)	129
Tlep Aspantaiuly	130
The magic of ancient melodies or what kobyz is silent about	133
<i>M. Auezov.</i> The legend of the kobyz	126
The father of kuis.....	135
Kazakh music will spread throughout the world.....	138
Steppes music in Tokyo.....	142
<i>Aliya Altyngazina</i> New York: The world premiere of “Sarykыз”	144
The premiere of “Tlep and Sarykыз”	147
<i>Ainur Kembayeva</i> Tlep Kobyz Palace welcomes guests.....	149
The first International competition named after Tlep Aspantaiuly	
Among the performers of the bowed string instruments.....	153
Members of the jury.....	156
ШЫҒАРМАЛАР ПРОИЗВЕДЕНИЯ COMPOSITIONS	159
<i>Тілеп</i> Толғау	160
<i>Тілеп</i> Аллам жар.....	162
<i>Тілеп</i> Бақсы	167
<i>С. Әдбінұров</i> Тілеп абыз	170
<i>Ә. Қазақбаев</i> Тәлеп сарыны.....	180
<i>Айтбай Мұздаханов</i> Тілеп толғау.....	183
<i>Айтбай Мұздаханов</i> Тілеп	187
<i>Е. Үсенов, Е. Тілепбердиев</i> Тілеп баба қобызы	241

ҚОБЫЗШЫ
ТІЛЕП АСПАНТАЙҰЛЫ
(1757—1820 жж.)

ТіЛЕП АСПАНТАЙҰЛЫ

Бұдан бұрын айтып өткеніміздей, 1757—1820 жылдары Торғай өңірінде өмір сүрген. Бақсылықпен атын шығарған қобызшы өз заманында киелі қара қобызымен қандастарының мұңын мұңдап, жоғын жоқтаған. Тілепке 13 жасында атақты бақсы Қойлыбай батасын берген көрінеді. Сол ұстазының өнерін қал-қадірінше дамытыпты да. Бүгінгі күнге Тілептің “Толғау”, “Алламжар”, “Бақсы” деп аталатын күйлері жетті. Тілеп бақсының дүниеге келуі туралы бірнеше аңыздар бар. Сол аңыздардың бірінде былай дейді: “Аспантайда ұрпақ болмаған екен. Әулие-әмбиелердің басына қонып, ел аралап, Алла Тағаладан нәресте тілейді. Ұрпақсыз қаламын ба деп қатты қиналады. Бір күні Аспантай биік төбеге барып түнейді. Түсінде ақ киімді ақсақал: “Алла Тағала ниетіңді қабыл етті, көп ұзамай нәрестелі боласың, атағы жер тарапқа тарайды”, – дейді. Көп ұзамай дүниеге ұл бала келеді. Алладан тілек тілеп алған баласына Тілеп деп ат қояды. Бала жыламай, емшек ембей, денесінде құр жаны бар болып ерекше туылады. “Иә, Алла, тілеуімізді бердің, бірақ баламыз аштан өледі ғой”, – деп зарлап отырған кезде, Марал-ишан деген көріпкел бақсы баласына дем салып: “Балаларың бұл өмірге әулие болып туылған, бесігінде Алланың жіберген көмекшілері жаназығы болады”, – дейді. Сөйтіп өмірге келген Тілеп Аспантайұлы “бестаңбалы” Қыпшақ атанған торы қыпшақ тайпасының руынан тарайды.

Тілеп баба жайлы Торғай өңірінің жұрты талай-талай шындыққа бергісіз аңыздарды жыр етумен келеді. Халық аңызында, Тілеп он үш жасқа келгенінше бала сияқты мінез көрсетпепті.

Бала кезінен бойына дарыған қасиетімен ерекше көзге түседі. Көрші баласымен ойнамаған, атқа шаппаған, еш дүниеге қызықпаған. Аспантай қария баланың тегін еместігін, бойында Алла дарытқан ерекше қасиеті барын сезіп, Қойлыбай қобызшының батасын алуға жолға шыққан деседі. Әрине, баба батасын бірден бере қоймайды. Тілептің Алла дарытқан қасиетіне ерекше көз жеткізу үшін бір жыл бойына мал соңына салып қояды. Ақыры не керек, Қойлыбай бақсының батасын күте-күте әбден шаршаған, өзі тоз-тоз болған бала Тілеп бірде әбден ашулы оймен:

“Әй, Қойлыбай! Бүгін батаңды берсең бердің, бермесең мен сені жарып өлтіремін”, – деп жинап әкелген бірарқа сексеуілін киіз үйдің босағасына тастай салады. Баланың бұл айтпағын анық түсіне қойған Қойлыбай баба бір жымыып алып, кемпіріне айтып, балаға дұрыс тамақ, таза киім бергізеді.

– Ал, балам, шаршаған шығарсың, жатып демал, – деп бақсы кетіп қалады. Түн өтіп, таң атады.

Таңертең ертемен бала Тілеп Қойлыбайға сәлем бере киіз үйдің босағасына кіреді. Бала сәлемін жылы қабылдаған Қойлыбай баба әлгі жерде тұрып:

– Менің перілерім кәпір еді, сенің перілерің мұсылман перілері екен. Балам-ау, батамды бермейін деп жүрген жоқпын, осы мұсылман мен кәпір перілерін табыстыра алмай жүрген жоқпын ба? Артымда менің үрім-бұтақ қалмайды, өйткені мұны менен басқа ешкім ұстап жүре алмайды. Ал сенің үрім-бұтағың көп, несібең мол болады. Тұқымыңда өзіңнен жеті атаға дейін

мықты бақсы-қобызшылар бола қоймайды. Оның бер жағында бір жиеннен туған жиеншарға қобызшылық қонып, өзің сияқты мықты болады, – деген екен.

Бақсылықпен атын шығарған қобызшы өз заманында киелі қара қобызымен ой толғаныстарын, басынан кешкен қайғы-мұңды мұңдап, халқының қуанышы мен қасіретін жеткізеді. Ел арасында киелі қобызымен жыршылық, бақсылық өнерін көрсете жүріп, ауру-сырқауларға ем-дом беріп, көзсізге көз беріп, жансызға жан беріп, әулие атанған. Ол кісіден өзеннің арғы бетіндегі киіз үйді өзеннің бергі бетіне қондырған деген ел аузында аңыз қалған.

Өзіне ажал сәті төніп тұрғанын сезген қартайған бақсы туыстарына өзінің сенімді серігі – Бозінген шөккен жерге жерлеуге өсиет етіпті. Түйе өмірден қыршын кеткен қобызшы Сарықыз бақида мәңгі тыныстап жатқан ескі қорымға бөгеліпті. Бақсы оның есімін өмір бойы жүрегінде сақтап келген болатын.

– Мен енді онымен таяу арада жүздесіп, қобыз үнімен тілдесемін, – депті Тілеп.

Тілептің сазгерлік дарыны ұлы Байтөлеске қонған дейді. Бірде белгісіз себептермен Байтөлес түрмеге түскен екен. Түрме бастығымен әңгіме үстінде ол қобызда скрипкадан кем ойнамайтындығын айтқан. Түрме бастығы оның сөзіне сеніңкіремей, қобызда ойнауына рұқсат беріпті. Терең сырлы сұлу саз оны тебірендіргені сонша, түрме бастығы Байтөлесті еркіндікке босатып қоя беріпті деседі. Торғай өңірінде “Тілеп құдығы”, “Тілеп бидайығы”, “Тілеп төбесі” дейтін жер атаулары әлі күнге дейін сақталған. Халық кие тұтып, тәу етіп жүреді.

Тілеп Аспантайұлы аспабының тарихы да қызықты шежіре. Атақты бақсының қобызы ұрпақтан ұрпаққа жетіп сақталып, бүгінгі күнге жеткен. Бүгінде 250 жылға таман сақталған осы көне аспап Арқалық қаласында тұратын оның ұрпағы Жұбатқанның зайыбының үйінде сақтаулы тұр. Бұл қобызды Тілеп балалары көзінің қарашығындай сақтаған. Бірінен кейін бірі мұрагер болған.

Тілеп жын көшірген бақсы ғана емес, сұңғыла сазгер де болған адам. Бұрынғы өткен ақсақалдардың айтуынша, Тілептің сазды шығармалары өлең жолдарымен қоса өріліп отырған. Алайда, Тілеп баба мұрасына келер болсақ, көп шығармалары сан-сапырық заманда жоғалып кетті. Бізге дейін жеткені “Толғау” атты өмірлік-философиялық күйі, “Аллам жар” және “Бақсы” сияқты шығармаларының мазмұндық сілемі ғана. Қазір осы күйлердің авторлық құқығы Сапар Ысқақұлына тиесілі.

“Қазақтарда бақсылықтың қаймағы бұзылмаған. Сондықтан да Орта Азияның өткенін зерттеуге қажет деректерді молынан кездестіруге болады” – деген екен Шоқан, XIX ғасырдың перзенті. Ал Т. Аспантайұлы XIX ғасырдың басында қайтыс болған. Шоқан айтып отырған “қаймағы бұзылмаған кезең” Тілеп өмір сүрген уақытқа тұспа-тұс келмей ме? Ұлы жазушы М. Әуезов: “Бақсының сарынында сөз қуаты ерекше күш алғандай болады” – дейді. Ендеше Тілеп мұрасында қобызшы сарынымен қатар өлең өрнегі де бар. Бірақ көп емес, жұқанасы ғана бізге жеткен.

Иә, бақсылық өнерді Қойлыбайдан не Тілептен басталады дегенді үзілді-кесілді айта алмасақ керек. Бақсылық өнердің тамыры тым тереңде жатыр. Мысалы, ғұн дәуірінде атақты Еділ патшаның (Аттила) жанында бақсылар жүрген. Сондай-ақ, Түркі-Қытай жорықтары кезінде түркі жағындағы сарбаздарға қобызшылар рух беріп отырған. Ғұлама ғалым Ә. Марғұланның

зерттеуінде “Ұлы бақсы, жыраулардың, қобызшылардың көп шыққан ортасы, әсіресе, қыпшақтар арасы (XIII—XIX ғасыр). Олардың ішінде 1299 жылы Византия тарихында жазылған Көкем бақсы, Римға, Мысырға елші болып барған Көсе бақсы, Беренде бақсы, Жарық бақсы. Бұлардың кейбіреуі Мысырға қобызын ала барып, Мысырдың суретшілері оларды суретке түсіріп алған. Қыпшақтың ең атақты қобызшыларының бірі Барақ бақсы. Қобыз тартумен бірге ол қыпшақ тілінде эпикалық жыр айтып, кейде өлеңдер жазып жүрді. Тоқтағұл кезінде Иранға елші болып барды. Дешті Қыпшақтан шыққан бақсылардың ең құдіреттісі – Сары Салтақ. Бұл халық ішіндегі сәуегейлердің аса бір қадірлісі” – деп жазып кеткен. Осының өзінен-ақ бақсылық өнердің қадір-қасиетін аңғаруға болады.

Бұл тұрғыдан келгенде Тілеп Аспантайұлы аталған дәстүрді жалғастырушылардың бірі деуге болады. Қазір оның мұралары жаңғыру, жинақталу үстінде. Ендігі мақсат Тілептің өмірбаянын жүйелеп жазу, артында қалған мұрасын хатқа түсіріп, кітап етіп халыққа ұсыну. Егер бұл игілікті іс жүзеге асса, Тілеп өнері ұлтымыздың рухани мұрасына елеулі үлес болып қосылары сөзсіз.

Жақында осы Тілеп сарыны Қарағандыда қайта жаңғырып, одан кейін Күләш Байсейітова атындағы опера және балет театрында, Астанадағы Президенттік Мәдениет орталығында, Конгресс-холлда жалғасын тапты. “Ұлы дала әуені” атты концерт күйші-бақсы Тілеп Аспантайұлының келесі жылы аталып өтетін 250 жылдық мерейтойына арналды. Сахнада Қорқыттың, Ықыластың, Тілептің және қазіргі қобызшы-композиторлар Е. Құсайыновтың, Ж. Қаламбаевтың, Ә. Қазақбаевтың шығармалары орындалды. Концертке “Тілеп” квартеті фольклорлық ансамблі және тамаша әнші композиторлар Еділ Құсайынов пен Әлқуат Қазақбаев қатысты.

Бұл шараларды ұйымдастырып, демеушілік көрсеткен – “Тілеп” ЖШС директоры, белгілі меценат Сапар Ысқақов. Ол меценаттық негіздерін дамыта отырып, оған жаңа мазмұн қосты. Сапар Ысқақұлы жаңа музыкалық шығармалар мен қойылымдарға өзі тапсырыс беру сияқты жаңа үрдісті ала келді. Осындай тапсырыс екі композиторға берілді, оның бірі Ермұрат Үсенов симфониялық оркестрге, аралас хорға және жеке қыл қобызға арналған үш бөлімді “Ғасырлар толғауы” симфониялық поэмасын жазып, көрермендерге ұсынды. Оның айтайын деген ойы – адамзат баласының ізгі арманы, жақсылық пен жамандықтың күресі, киелі қобыз аспабының дүниеге келуі, ол да жамандықпен күресудің бір құралы іспеттес. Қорқыт қобыз ойнап отырғанда оны ешқандай ажал ала алмаған. Поэманың екінші бөлімінде Қорқыт атаның, Тілеп бақсының, Бетховеннің ойлары бір жерден тоғысатын тәрізді.

Ал Серік Әбдінұровтың “Тілеп толғауы” поэмасында халық әуені мен классикалық музыка үндесіп, көне дәуірдегі бақсылардың рух шақыруының көрінісін алға тартады. Кеште Әлқуат пен Еділдің бақсы бейнесінде киініп шығуы да көрермендер күтпеген жаңалық болды. Еділ Құсайынов қобызбен қатар сыбызғы, жетіген, шаңқобыз сияқты халқымыздың ежелгі аспаптарында да өнер көрсетіп, көмекеймен ән айту сияқты бұрынғы дәстүрді қайта жаңғыртты.

Сәкеңнің мұрындық болуымен Астана қаласындағы Қазақ ұлттық музыка академиясының орган залында еуропалық осы аспаптың қазақтың қылқобызымен үндескен ғажайып концерті болды. Музыка аспабының патшасы атанған орган да қазақ қобызын жатсынған жоқ. Қайта екі көне аспаптың қосылып салған дуэті сұңғыла әуенді төгіліп, талай жұртты тамсандырды.

Қобызшы ТІЛЕП АСПАНТАЙҰЛЫН БІЛЕМІЗ БЕ?

Қазақ тарихында өзіндік орны бар бақсылық сарыны жеткілікті дәрежеде сөз етілмей жүрген секілді. Оның бірнеше себебі бар. Біріншіден, қазіргі шақта бақсылық өнерді пұтқа табынушылықпен байланыстыратын көзқарастың әлі байқалатыны, екіншіден, ислам дінінен бұрынғы бақылардың таным, зерде, өнер эволюциясын қарастыратын білімі бар мамандардың тапшылығы, үшіншіден, жалпы қазақ бақыларының шығармашылығы мен өмірі академиялық зерттеулерге өзек болмағандығы, әрі олардың еңбектері ғылыми түсініктемелермен жарық көрмегендігі т.б. Рас, Ш. Уәлиханов, Қ. Досмұхамедұлы, С. Сейфуллин, А. Диваев, М. Әуезов, Ә. Марғұлан, Ә. Қоңыратбаев, Р. Бердібаев, басқа да ғалым-жазушылардың құнды пайымдауларынан, жазып жүрген еңбектерінен хабардармыз.

“Ештен кеш жақсы” деп алдағы уақытта бұл тақырыпты терең зерделесек, жекелеген бақылардың шығармашылығы мүлтіксіз зерттеліп, әрқайсысы туралы кітаптар шығарсақ, қазіргі ислам құндылықтары қасиеттеліп жатқан тұста, бір кездері қазақ сахарасында мұсылмандықты насихаттаушы рөлін атқарған бақылардың тарихи орнын елеп-ескеру болып табылар еді. Бұл орайда ең алдымен, бақсылық ескі ұғым дегеннен арылғанымыз жөн. Мұны тек өзіміз ғана біліп қоймай, жалпы жұртқа жеткізсек, қане. Әсіресе, бақсылықты өркениетті дамудың бір сатысы деп қарауға да болады.

Біз осы жолы бақсылықпен айналысқан бір тарихи адам жайлы әңгіме қозғасақ деп отырмыз. Ол – XVIII—XIX ғасыр аралығында, Торғай өңірінде өмір сүрген Тілеп Аспантайұлы. Бақсылықпен атын шығарған бұл қобызшы өз заманында киелі қара қобызымен қандастарының мұңын мұңдап, жоғын жоқтаған. Бірақ дерек көзінің тапшылығынан зерттеушілердің назарына ілікпепті. Кезінде сөз сардары Жүсіпбек Аймауытов 1926 жылы Өскемен маңайында күн кешіп жатқан бірнеше күйшілердің, оның ішінде бақылардың еленбей келе жатқаны туралы газетке мақала жазған екен. Бір қызығы, Жүсіпбек айтқан сол тұлғаларды бүгінде музыка тарихында кездестірмейміз. Бұған қарап, қаншама тұлға шаң басқан тарих қойнауында қалғанын аңғару қиын емес тәрізді. Тілеп Аспантайұлы – сондай өнер иелерінің бірі дер едік. Ол туралы өз тарапымыздан жүргізген зерттеу нәтижесі мынаны көрсетті. Тілептің 13 жасында атақты бақсы Қойлыбай түсіне кіріп, батасын берген көрінеді. Сол ұстазының өнерін қалқадіріне қарай дамытыпты да. Бүгінгі күнге “Тілеп сарыны” деген атпен оның оннан аса рухани мұрасы жеткен. Бұл сарындар өз ерекшелігімен есте қалады. Дерек көзін яғни, осы сарынды бізге Торғай өңірінде тұратын жасы 65-тегі қобызшының тікелей ұрпағы Төлеу Нәрікбайұлы дәйектеп отыр. Ол кісі былай дейді: “Атамыз Тілептің сарыны өз кіндігінен тараған ұрпақтары, нақтылай түссем, үлкен ұлы Байтөлеске, одан Мыңжасарға, Мыңжасардан Райымбекке, Райымбектен Халыққа, Халықтан жиеннен туған жиеншары Жұбатқанға, содан бізге жеткен”.

Тілеп Аспантайұлының шығармашылық өмірбаянын қарастырғанда оның қара қобызын арнайы атап өтуге болады. Бұл қобызды Тілеп балалары көзінің қарашығындай сақтаған. Бірінен кейін бірі мұрагері болған. Қара қобыз қазір Арқалықтағы Жұбатқанның бәйбішесінің қолында сақтаулы тұр екен. Біз арнайы барып, сол қобызды суретке түсіріп алдық.

Ш. Уәлиханов “Қазақстандағы шамандықтың қалдығы” атты еңбегінде: “Қазақтарда бақсылықтың қаймағы бұзылмаған. Сондықтан да Орта Азияның өткенін зерттеуге қажет деректерді молынан кездестіруге болады” дейді. Шоқан XIX ғасырдың перзенті. Ал Т. Аспантайұлы XIX ғасырдың басында қайтыс болған. Шоқан айтып отырған “қаймағы бұзылмаған кезең” Тілеп өмір сүрген уақытқа тұспа-тұс келмей ме? Ұлы жазушы М. Әуезов: “Бақсының сарынында сөз қуаты ерекше күш алғандай болады, сөздерінің бірімен-бірінде байланыс аз болса да әрбіреуі кесек-кесек болып, түйдектеліп түсіп отырады. Сипат сөзінің барлығындағы салыстырған сәулетті, қайдағы қиыннан, жат жерден, ойда жоқ белгісізден алады” дейді. Ендеше Тілеп мұрасында қобызшы сарынымен қатар өлең өрнегі де бар. Ол әркез Жаратқаннан медет сұрап отырған.

Иә, бақсылық өнерді Қойлыбайдан не Тілептен басталады дегенді үзілді-кесілді айта алмасақ керек. Бақсылық өнердің тамыры тым тереңде жатыр. Мысалы, ғұн дәуірінде атақты Еділ патшаның (Атилла) жанында бақсылар жүрген. Сондай-ақ, Түркі-Қытай жорықтары кезінде түрік жағындағы сарбаздарға қобызшылар рух беріп отырған. Ғұлама ғалым Ә. Марғұланның зерттеуінде “Ұлы бақсы, жыраулардың, қобызшылардың көп шыққан ортасы, әсіресе, қыпшақтар арасы (XIII—XIX ғасыр). Олардың ішінде 1299 жылы Византия тарихында жазылған Көкем бақсы, Румға, Мысырға елші болып барған Көсе бақсы, Беренде бақсы, Жарық бақсы. Бұлардың кейбіреуі Мысырға қобызын ала барып, Мысырдың суретшілері оларды суретке түсіріп алған. Қыпшақтың ең атақты қобызшыларының бірі – Барақ бақсы. Қобыз тартуымен бірге ол қыпшақ тілінде эпикалық жыр айтып, кейде өлеңдер жазып жүрді. Тоқтағұл хан кезінде Иранға елші болып барды. Дешті-Қыпшақтан шыққан бақсылардың ең құдіреттісі – Сары Салтақ. Бұл халық ішіндегі сәуегейлердің аса бір қадірлісі” деп жазып кеткен. Осының өзінен-ақ бақсылық өнердің қадір-қасиетін аңғаруға болады.

Бұл тұрғыдан келгенде Тілеп Аспантайұлы аталған дәстүрді жалғастырушылардың бірі деуге болады. Қазір оның мұралары жаңғыру, жинақталу үстінде. Ендігі мақсат Тілептің өмірбаянын жүйелеп жазу, артында қалған мұрасын хатқа түсіріп, кітап етіп халыққа ұсыну. Егер бұл игілікті іс жүзеге асса Тілеп сарыны ұлтымыздың рухани мұрасына елеулі үлес болып қосылары сөзсіз.

Жақында осы Тілеп сарыны Қарағандыда қайта жаңғырып, одан кейін Астанадағы Президенттік Мәдениет орталығында жалғасын тапты. Халықаралық және республикалық өнер жарыстарының жеңімпазы Жанар Жетпісова, Алмат Сайжандар қобызшының күйлерін нақышына келтіре орындап, тыңдарманның ілтипатына бөленді.

Әлқуат Қазақбай,
Қазақ Ұлттық музыка академиясының оқытушысы, қобызшы.
28.01.2004

ҚАЛЫҚТА, ҚАЗАҚ ӘНІ!

Астана, Конгресс-Холл. 12—13 қыркүйекте Халықаралық “Астана-Тілеп – 2007” эстрадалық әндер байқауы өтіп, әлемнің 15 елінің 16 әншісі шартарапқа қазақ әндерінің шуағын шашты.

Қазақстанның Еуразия кіндігінде, Арқа төсінде, Есіл жағалауында орналасқан жаңа астанасы – Астана қаласының мәртебесін асқақтату мақсатында дүниеге келген Халықаралық “Астана-Тілеп” қазақ әндерін үздік орындау байқауы үстіміздегі жылы 5 жылдық мерейтойын атап өтті.

Биылдан бастап ол халықаралық эстрадалық әндер байқауы және “Астана-Тілеп” атауына ие болды. Бұл жаңалықты тосырқай қарсы алғандар байқаудың Бас демеушісі – “Тілеп” компаниясының президенті Сапар Ысқақовтың байқаудың жоғары дәрежеде ұйымдастырылуы үшін бірнеше жылдан бері сіңіріп жүрген ерен еңбегін, арғы ғасырда өмір сүрген бабасының қазақ өнері тарихының топырағы астында қалған есімі мен мұрасын аршып алу мұратын мойындады.

Төлеген Мұхамеджанов төрағалық еткен Әділқазылар алқасына Қазақстан Халық әртісі, ЮНЕСКО-ның “Әлем әртісі” атағының иегері, Қазақ ұлттық музыка академиясының ректоры Айман Мұсаходжаева; ҚР Парламенті мәжілісінің депутаты, әнші-термеші Бекболат Тілеухан; Халық қаһарманы, Ресей батыры, ұшқыш-ғарышкер Талғат Мұсабаев; Қазақстанның еңбек сіңірген әншісі, К. Байсейітова атындағы ұлттық опера және балет театрының прима-әншісі Жанат Бақтаева; Қазақстанның еңбек сіңірген әртісі, Астана қаласының мемлекеттік филармониясының Бас директоры Бекболат Байсағатов; К. Байсейітова атындағы ұлттық опера және балет театрының Бас дирижері Абзал Мұхитдинов; Қазақстанның еңбек сіңірген әртісі, Халықаралық байқаулардың лауреаты Медеу Арынбаев; музыкалық продюсер, композитор, саз әрлеушісі Ренат Ғайсин мүшелік етті.

Байқаудың алғашқы күнінің жеребесі сахнада, сол сағатта өтті. Қандай “бақытты” немесе “сәтсіз” сандармен өнер көрсететіндерін олар нақ сол сағатқа дейін білген жоқ. Олар бірінші күні өз елдерінің әндерін орындап, ұлтының қаны мен жанын, шежіресі мен арманын, бейнесі мен болмысын көрсететін мақал-мәтелдермен және төлтума әндерімен қазақ тыңдаушыларын баурауға тырысты. Бірақ, байқаудың кульминациясы да, сенсациясы да екінші күні болды.

“АБК” тобынан Рахат Тұрлыханов мұралаған қазіргі заман жастарының хиті – “Бір тамшы жас” мальталық Глен Велланың (“Өз елі әнінің үздік әрленгені үшін” жүлдесі) ойнақы ырғағын да қазақ әндерінің шеруіне тамаша прелюдия жасады. Болгариядан келген Стоян Петров Роза Бағланованың бұлбұл дауысымен құлағымызға сіңген “Іңкәрім” әнін құйқылжыта орындап, қазылар қатарында отырған сазгерді бақытқа бөледі. Италияндық қызуқанды жігіт Массимо Бертачи (“Өзелінің әнін үздік орындағаны үшін” жүлдесі) біртуар саз сүлейі Нұрғисаның “Құстар қайтып барады” әнін әуелеткенде, қазақ даласында қалықтаған құстар қанатының сұсылы биік беткейлерден естілді. Латыш қызы Элина Клявиня Жайық жағалауында туған талантты сазгер, марқұм

Сейітқали Қайырғалиевтің аруағын разы етіп, Мақпал Жүнісованың өнердегі “беташар” – әндерінің бірі “Екі жұлдызды” шырқады. Литвалық Лия жас әнші Ақбота Керімбекованың дауыс бояуын құбылтқан жақсы әндерінің бірі – “Қош, махаббат” әнін шарықтатып, талантты сазгер Айгүл Бажанованың беймәлімдеу есімін халықаралық сахнаға шығарды. Ресейлік Александр Ромашевский болса, үстіміздегі жылы 40 жылдың қырқасынан асқан қазақ эс-

традасының ізашары – “Досмұқасан” ансамблінің қоржынынан Досым Сүлеевтің “Жан досым” әнін зор даусымен қияға көтерді. Лючия есімді әнші ару алдыңғы толқынның сүйікті әні “Армандастарды” румындық от-жалынмен шырқағанда, залдағылар алақандары қызғанша қол соқты. Словен сұлуы Нушка Сейдолла Бәйтереков мұрасынан “Бір болайық” – махаббат лирикасын саздатты. Түркімен раушаны тәрізді кішкентай қыз Лейли қазақ вальсінің королі – Шәмші Қалдаяқовтың “Қайдасың” әнін сопрано иірімді дауысында шалықтатты. Әсет, Шәмші, Нұрғиса ағаларымыздың ортамызда жүрген көзі, тұлпарлар тұяғындай Ескендір Хасанғалиевтің 21 жасында жазған тұңғыш туындысы – “Анаға сәлем” әні филиппиндік Майк-Джидің (“Қазақ әнінің үздік әрленгені үшін” жүлдесі) орындауында жүректерге жол тапты. Финляндиялық Рони Трэн Ибади Матақовтың сөзіне жазылған Ахмет Жұбановтың “Қарлығаш” әнін бебеулеткенде, көрерменнің қалың ортасында отырған ақынның немересі Қарлығаштың жанарында жас жүзді. Шри-Ланка аралынан келген Наташа Әсет Бейсеуовтің “Мұңайма” әнінің твист-ретро ырғағымен көрермендер арасына саяхаттап қайтты. Герли Падар Гауһар Қаспақова түндік түрген биік үнімен шырқайтын “Сүйеді екем” әнін эстондық интерпретацияда жеткізді. Биылғы байқаудың жаңалығы – біздің таныс әуендерімізді орындайтын шетелдіктер шеруіне екі қазақстандық қосылып, Республикалық “Жас қанат – 2007” жас орындаушылар байқауы ашқан есімдер – Алтын жүлдегер Бейбіт Алдабергенов пен Күміс жүлдегер – Әсел Іргебай шұрайлы қазақ әндерінің айшықты нақыштарын туған тілімізде иін қандыра жеткізді. Шетелдіктер қазақ әндерінің бір шумағы немесе қайырмасын немесе “Қарлығаш”, “Жан досым” сияқты төлтаңба сөздерін қазақша айнытпай айтуға тырысып, қалған бөлігін өз тілдерінде жалғастырды.

Грузин Нодико (“Қазақ әнін үздік орындағаны үшін”, Гран-При) көне ғасырлар қойнауынан сазды самал үйіре “Гауһартас” халық әнін шырқағанда, толқымаған жас-кәрі қалмай, Кав-

каз тауынан келіп, Ала-тау, Ұлытау, Қаратау төскейлерін жаңғыртқан тау ұлы бәрінен де асып түсті. Ең ғаламат қайталанбайтын көрініс жүлдегерлерді марапаттау салтанатында болды. Нодиконың дауысы біздің бұлбұлымыз Жанат Бақтаеваның сыңғырлаған үнімен қосылып, “Гауһартасты” шарықтатқанда... құдіретті қазақ әнінің қай заманда да, қай ғасырда да, қанша ұрпақ жаңарса да өлмейтіні,

осынау кең-байтақ атамекеннің көгілдір аспанынан асып, ғаламның басқа түкпірлерінде де асқақ шырқалатыны паш етілді.

– “Гауһар тас” – бала күнімізден жадымызда сақтаулы ел аузында кеңінен таралған қазақтың танымал халық әндерінің бірі. Бұл әннің сөзі де, әуені де ерекше, күрделі. Әннің ерекшелігін сақтай отырып, күрделілігін жеңе білген Нудико Грузия мен қазақ халқының мәдениетін бір арнаға тоғыстырып, көрермендерге, біздерге қасиетті туындыны сыйға тартқанда, жүрегім елжіреп, көзіме жас алдым.

Сонымен, “Астана Тілеп – 2007” байқауының бас жүлдесі (5000 АҚШ доллары) мен гран-при қазақтың халық әні “Гауһар тасты” аса тебіреніспен орындап, әділқазылар алқасының жүрегіне жеткізген Грузия халқының жас таланты Нудикоға берілді.

Байқаудың алғашқы күні ерекше көзге түсіп, өз елінің ең үздік әншісі атанған итальяндық Массимо Бертачи екінші орынды қанжығасына байлап, 3000 доллар көлеміндегі сыйақыға ие болды.

Ал байқаудың дебютанттары қазақстандық жерлестеріміз Бейбіт пен Әсел 500 АҚШ доллары көлеміндегі арнайы сыйлықты қанағат тұтып, халықаралық сахнада кәсіби шеберліктерін шыңдай білді.

“Астана Тілеп – 2007” Халықаралық байқауының бас демеушісі Сапар Ысқақовтың 1000 доллар көлеміндегі екі арнайы жүлдесі мен дипломдары эстониялық әнші Герли Падар мен ресейлік орындаушы Александр Ромашевскийге табысталды.

Қазақстан Халқы Ассамблеясының үні – республикалық “Достық – Дружба” журналының арнаулы жүлдесі, Отанымызда тұратын 130 ұлттың тарихы, мәдениеті, дәстүр-салты туралы “Достық әлемі – Планета дружбы” энциклопедиялық басылымының екі данасы Лия (Литва) мен Лейлиге (Түркіменстан) тартуланды.

Осымен, екі күнге созылған “Астана Тілеп – 2007” Халықаралық байқауы аталмыш нәтижемен өз мәресіне жетті. Дала әуендерін дүние жүзіне танытқан бұл мәнді де мағыналы байқаудың бүгінгі бет алысы, бағындырар белестері мен жетер жетістіктерінің тек бастамасы ғана деп сенеміз. Қазақ сахнасынан ұшқан бөтен елдің бұлбұлдары ұлттық әндеріміздің шекарасын кеңейтіп, Қазақстанымыздың мерейін өсіре берсін.

ТІЛЕП ПЕН САРЫҚЫЗ АҢЫЗЫ

Алматыда Қазақ мемлекеттік Абай атындағы академиялық опера және балет театрында Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген өнер қайраткері, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Алмас Серкебаевтың “Тілеп пен Сарықыз” атты балетінің премьерасы болды.

Ақын Несіпбек Айтұлының поэмасының негізінде либреттосын америкалық Э. Розинский жазған қойылым өнер жанашыры Сапар Ысқақовтың идеясымен жүзеге асып отыр.

Оқиға желісі Тілеп атты жас жігіттің айрықша тағдыры жайлы аңыз әңгімеге құрылыпты.

Кең далада тұңғыш рет бақсыны кездестірген Тілеп сиқырлы қобыз үнінің адам жанын емдеп жазған құдыреттілігінің куәсі болады. Сөйтіп, бақсымен және оның қызы Сарықызбен бірге қалып, қобыз тартуды үйренуге бел байлайды. Сол арқылы өзі де адамдар жүрегіне жақсылық сыйлауға ұмтылады. Әкесі Аспантай әскерімен туған жерін тастап кетпек болғанда, шешімін өзгертпей, қарт бақсының өнерін меңгеруге тырысады. Арада жылдар өтіп, Тілеп пен Сарықыздың арасындағы бала күнгі достық нағыз махаббатқа айналады. Жігіт те өз бетінше ем-дом жасайтындай дәрежеге жетіп, ұстазынан жеке бөлініп шығады. Бірін-бірі қимай қоштасқан қос ғашық ұзақ уақыт бірін-бірі көре алмайды. Тілеп әкесімен бірге алыс жолға аттанады. Аңыз әрі қарай жарық пен қараңғылықтың, қайырымдылық пен зұлымдықтың, ақ пен қараның арасындағы айқаспен жалғасады. Үлкен шайқастардың бірінде Қараңғылық күштері жеңіп, Жарық әскері жеңіледі. Бақсы қаза табады. Жігіт әскерилерді қобыздың үнімен жандан-

дырып, оларға қайта күш-қуат береді. Содан кейін жетім қалған Сарықызды іздестіруге шығады. Сүйіктісімен мәңгі бірге болғысы келеді. Өкінішке қарай, зұлым күштер бозбала мен бойжеткенді екі айырады. Жалғыз қалған Тілеп тек қана қобыздың әуенімен жұбанады. Қасиетті қобыздың үнімен ғашығын қайта тірілтеді.

– Бұл аңызды сахналау үшін әр елдің өнер адамдары бірігіп тер төкті. Мәселен, қоюшы-балет-

мейстер Марго Саппингтон мен костюмдер жөніндегі суретші Кристина Джоли де Лотбиньер АҚШ-тан келді. Қоюшы-суретші Эрнст Гейдебректі Германиядан шақырттық. Қоюшы-дирижер Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген қайраткері Нұрлан Жарасов, бас балетмейстер Рамазан Бапов. Ал басты партияларды Сәуле Рахметова мен Жанел Түкеева, Фархад Бориевтар ойнайды. Бір айта кетерлігі, спектакль ұлттық болмысымызды айшықтайды. Музыкасында қобыз бен домбыра үні кезек-кезек астасып жатса, бишілердің костюміне ою-өрнек салынған. Алдағы уақытта спектакльды шетелдік көрермендер назарына ұсынбақпыз. Біз осы балет арқылы өзгелерге өзімізді дәлелдемекпіз, – дейді Абай атындағы академиялық опера және балет театрының директоры Ержан Әбдірахманов.

Қаншайым Байдәулетова

ТіЛЕП ПЕН САРЫҚЫЗ

(Поэманың қысқаша сюжеттік желісі)

I бөлім

Оқиға осыдан екі ғасыр бұрын орын алған. Ақбоз үй. Төсекте ақ сақалды бақсы, қобызшы, күйші, дала философы әл үстінде жатыр. Өң мен түстің ортасында. Жаны қиналып, сандырақтаған сәт. Бұл адам – Торғай даласында өткен атақты Тілеп Аспантайұлы. Тарихи тұлға. Көзі жұмулы, әлденені күбірлейді. Көз алдынан өткен өмір елестері сағымдай сырғып өтуде. Құлағына зарлы қобыз сарыны келеді. Бір толастамайды: “Қобызым қайда, қобызымды әперіңдерші? Әй, Сарықыз, тоса тұр, қазір барамын. Өмір бойы жеткізбей қойдың-ау?” деп сандырақтап сөйлеуде. Елес, елес, елес...

Қобыз тартып отыр екен дейді. Күй сарыны сонау-сонау өткен балалық шаққа жетелейді. Кенет қолындағы қобыз аққу құсқа айналып, жұлқына қашып, ұша жөнеледі. Тілеп соңынан ұмтылады. Жете алмайды. Енді бір қараса, аққу-қобыз Сарықыз болып елестейді. Түпсіз дүние түбінде алтын сағымдай бұлдырайды: “Сарықыз, тоқта деймін, мені тастап қайда барасың, тоқта деймін” деп даусы қатты шығып кетеді. Сол сәт есін жинап көзін ашады. Айналасына қарайды. Қасында күзетіп отырған бәйбішесі мен бала шағасына өсиетін айтады: “Мен бұл дүниелік емеспін, енді сендерге жоқпын. Сарықыз шақырып жатыр. Бармасам болмас. Мені Сарықыздың қасына жерлеңдер. Соңғы тілегімді орындаңдар!” дейді де қайта талықсып кетеді.

Тағы да елес құшағында. Баяғы балалық шағы, ұстазы Қойлыбай бақсының үйі екен дейді. Өзінің тоғыз жасар кезі.

Қойлыбай – Ұлытауда өткен атақты Тоқпақ бақсының шәкірті, ұлы бақсы. Қойлыбай бақсының қобыз аламан бәйгеге қосылып, аттардан бұрын келіпті деген аңыз бар. Қазақ пен қалмақ арасындағы бір соғыста екі жақ бірін-бірі жеңе алмаған соң, ортаға бақсыларын шығарады. Қазақ жағынан Қойлыбай шығады. Төрешілер екі бақсы да қобыздарын бәйгеге қоссын, қайсысы жеңсе, жеңіс сол жақтікі болсын деп келіседі. Ат айдаушылар барған жерде Қойлыбайдың қобзын қастық ойлап бір түп сексеуілге байлап кетеді. Бір кезде мінбеде тұрғандарға бәйге аттарының қарасы көрінеді, қобыздан хабар жоқ. Қойлыбай жынын шақырады. Осы сәтте бір түп сексеуілді түбірімен жұлып алған Қойлыбайдың қобзы келе жатқан аттардың қасынан сексеуілді анда бір соғып, мұнда бір соғып қалбаңдап өте шығады. Қалмақ бақсысынан Қойлыбайдың жыны басым түсіп, оның қобзы далада қалады. Тілеп, міне, осы Қойлыбайға тоғыз жасында шәкірт болып барып, қасында үш жыл жүрген.

Қойлыбай күңіреніп қобыз тартып отыр. Алдында – Тілеп пен Сарықыз. Сарықыз алты-жеті шамасында. Қойлыбайдың қызы. Бүлдіршін қыздың есі-дерті қобыз сарынында. Елтіп тыңдауда. Анда-санда қобызының құлақ күйін келтіріп, Қойлыбайдың қобызына қосылып кетіп отырған өзінен екі-үш жас үлкен Тілепке қарап қояды. Қыздың да қолында қобыз. Бір сәт Қойлыбай жынын шақырады. Қойлыбайдың Қақаман бастаған жын-перілері келіп ойнай бастайды. Ұзын кірпігі мен қабағы көзін жауып, Қойлыбай бақсы тебіреніп, жындарымен сөйлесіп отыр. Анда-санда атып тұрып ойнап та кетеді. Әредікте шәкірті Тілепке тіл қатады: “Иә, кетем дедің бе, бала? Шын кетуге бейіл берсең, сен де шақыр жындарыңды. Шайқассын Қақаманның қалың қолымен. Көрсет құдіретіңді! Мысын басып, жеңсең ғана батамды беремін!” деп бұрқ-сарқ етеді.

Бала бақсы Тілептің қобызы да безілдей жөнеледі. Арқасы қозып, жындарын шақырады. Дауыл көтеріліп, боран соққандай әлемтапырық болады. Бір кезде Қойлыбай тоқтайды. “Иә, екеуіміздің жындарымыздың бір-біріне жұлдызы қарсы екен, тіл табыса алмады. Сенің ақ жының мен менің қара жыным қосылмақ емес. Жеңісе алмады. Жортқанда жолың болсын! Мына кәрі қобызым, жолдасың болсын! Қысылғанда осыны қолыңа алсаң, қайда жүрсең де қолдаймын” деп батасын береді.

Міне, Қойлыбайдан алған қобызын құшақтап бала бақсы үйден шығып ұзап барады. Соңынан көзі боталап: “Тілеп қайда барасың? Тоқта, мені тастап кетпеші?” деп шырылдаған Сарықыз үкідей ұшып келеді. Тілеп тоқтап Сарықызға қарай жүреді. Бірақ Сарықыз неге екені белгісіз құшағын жайған күйі шегіне береді. Тілеп тағы есін жинап, көзін ашады: “Әй, Сарықыз-ай, өмір бойы жеткізбей қойдың-ау!” деп ауыр күрсінеді де қайта есінен танады.

II бөлім

Тағы да елес құшағында. Баяғы жастық кезіндегі өткен оқиға. Құлағына қобыз сарыны келеді. Сары далада Сарықызды іздеп, келе жатыр екен дейді. Алыста сағым ойнайды. Сағым ішінде аққудай ақбоз үйлер қалықтайды. Сарықыз сол үйлердің бірінде отырған сияқты елестейді. Қобыз сарыны шыққан сайын, асығып атын тебіне түседі. Қобыз үні барған сайын жақындап, жетелей түседі. Таяп келсе, Ақкөлдің жағасында бір сұлу қыз қобыз тартып отыр. Қасына келеді. Сарықыз екенін таниды. Тілепті көріп, Сарықыз қобызын кілт тоқтатып, жылап көріседі.

Тілеп Сарықыздан не ғып елден безіп айдалада қобыз тартып жүргенін сұрайды. Сарықыз мән-жайын баяндайды. Бұл кезде Қойлыбай дүниеден өткен. Әкесінің жолын қуып, қобыз тартып кеткен Қойлыбайдың қызын жұрт сан-саққа жүгіртеді: “Ой, қыз баланың қобыз тартып, бақсы болып кеткені қайбір жақсы ырым дейсің. Бұл қыз емес, Қойлыбайдың пері әйелінен туған пері шатыс қыз екен. Елден аластату керек” деп күн көрсетпейді. Сондықтан да Сарықыз ауылдан ұзап шығып, Ақкөлдің бойына кеп, қобыз тартып жүреді екен. Міне, қайта табысқан Тілеп пен Сарықыз қосыла қобыз тартады. Мұңлы да сырлы, көңілді не бір қияндарға жетелейтін сиқырлы саз айнала табиғатты бесіктей тербейді. Маңайда жүрген жылқылар, жайылуын тоқтатып, құлақтарын қайшылап, тыпыр етпей қобыз үнін тыңдап қалады. Көлде жүрген құстар да ұлы

бір тыныштыққа бөленеді. Айналасын осылай сазбен тербеген екі қобыздың құдіреті өткен-кеткеннің де құлағына шалынады. Екеуінің бұл кездесуі ұлы махаббатқа ұласады. Күнде осылай Ақкөлдің бойында кездесіп қобыз тартысып жүреді. Бұл оқиғаны естіген жұрт: “Ойбай, Қойлыбайдың жын иектеген шәкірті мен қызы енді Ақкөлді жын-ойнаққа айналдырыпты. Сонда күнде жындарын шақырып, перілермен кездеседі екен. Бұларды тоқтатпаса болмайды. Елге зияны тиеді. Бәледен аулақ!” деп даурығады.

Әдеттегідей көл басына Сарықызбен кездесуге келген Тілеп садақтың оғы тиіп, қаңсырап жатқан сүйгенінің үстінен түседі. Зар еңіреп жылайды. Сарықызды Қойлыбайдың ауылына жеткізбек болып алып жүреді. Бірақ жеткізе алмайды. Сарықыздың өмірі жолда үзіледі. Сарықызды сол жерге өз қолымен жерлейді. Сарықызбен қоштасып, қобызын аңыратып айдалада Тілеп қала береді. Бақсылық құдіретімен киіз үйді тасып жатқан өзеннің бір жағасынан екінші жағасына көшіріп-қондыратын Тілептің Сарықызды ажалдан арашалауға шамасы жетпейді. Міне, сол Сарықыз – өлер шағында алыстан қол бұлғап шақырып тұр.

Тілептің өмірі үзіледі. Міне, өмір бойы армандаған, жете алмаған Сарықызға жақындап келеді. Бара бара екеуі ұштасады. Аппақ әлем құшағына, мәңгілік тұрағына екеуі қанаттасып ұшып бара жатады. Өлмейтін өшпейтін қобыз үні екі дүниені жалғастырып күңіrentіп тұрады.

ТІЛЕП – САРЫҚЫЗ»

(Бақсының махаббаты)

Трагедия

Қатынасушылар:

1. Тілеп – 63 жаста.
2. Масаты – Тілептің әйелі.
3. Тілеп – 17 жастағы кезіне шегініс.
4. Аспантай – Тілептің әкесі, 55 жаста.
5. Қырмызы – Аспантайдың бәйбішесі.
6. Қойлыбай – Атақты Қойлыбай бақсының атымен аталып кеткен қобызшы, бақсы.
7. Ұрқия – Қойлыбайдың әйелі.
8. Сарықыз – 15 жаста, Қойлыбайдың қызы.
9. Тортай – Тілептің досы.
10. Тоқан – Бұзық ауыл бозбаласы, Тілептің бақталасы.
11. Текеш – Тоқанның досы.
12. Қарақатын – Тоқанның шешесі.
13. Ауыл адамдары, көрші әйел, хабаршы, жолбасшы, сарбаздар.
14. Тілеулі батыр.
15. Қарт сарбаз.
16. Сақан – Тілептің бесінші ұрпағы, құрылысшы-кәсіпкер.

БІРІНШІ КІРІСПЕ КӨРІНІС
(пролог)

(Сахнада орналасқан диваннан Сақан тұрып жатады)

Сақан: – Түсіме тағы да Тілеп бабам кірді. Басына там салып тұрғыздық, бірнеше рет ас та бердік. Енді не істе дейді екен маған? Қара қобызын ұстауға бұл өнер маған қонбады. Тегі, тегін түс емес. Әлде артымда қалған күйлерім ескерусіз қалып барады, жарыққа шығар, насихатта дей ме екен? Өткен жолғы түсімде бір алабажақ құрылыстың сұлбасы көрініп еді. Онда концерттік қобыз сарай салдырсам ба екен? Бірақ мынау нарық қысқан дағдарыс заманда оған қаражатым жетер ме? Банктер маған сонша мол несие бере қойса жақсы. Дегенмен, тәуекел деп Тілеп-қобыз сарайын салуға кірісіп көрейін. Құдай қолдап, аруақ жебеп-желесе, игілікті іс бітпей қалмас. Нар тәуекел! – іске кірісейін.

Б І Р І Н Ш І А К Т

БІРІНШІ КӨРІНІС

(Сахнада алты қанатты ақбоз киіз үй. Оң жақтағы төрт қабат қалың текемет үстіндегі төсекте Тілеп бақсы ауырып жатады. Кейде тәуірленген кездері бәйбішесімен, балаларымен әңгімелесіп тұрады).

Тілеп: – Бәйбіше, бері келші, ғұмыры алпыстан асқанша ауырып көрген жан емес едім. Мына ауру төтеннен тиіп тұр ғой. Соңғы кезде Сарықыз түсіме жиі енетін болып жүр. Бірақ, әзір шақыра қойған жоқ. Дегенмен қамсыз болмайық.

Масаты: – Айналайын шалым-ау, қамсыз болмағанда мен не істейін? Құдайға шүкір, шаруа тындыратын балаларымыз бар ғой *(әзілдеп)*: Сарықыздың рухынан шалымды шақырмай шыдай тұр, деп сұрайын.

Тілеп: – Сенің осы әдемі әзілдерің-ай! Жайдары мінезің, осындай жарасымды әзілдерің болмаса, менің өмірім сұрқай тірлік болған болар еді-ау. Қайтыс болған бәйбішесін ауызға алып, жақсылығын айта бастаса, тыртаңдап тырысып қалатын тоқалдар бар ғой.

Масаты: – Мен тоқалың емес, бірінші қыздай алған жарыңмын. Сосын тыртаңдамайтын шығармын. Әйтпесе, кім білсін... менің де тырысып қалуым мүмкін ғой. Екіншіден, мен Сарықыздың рухы алдында борыштымын. Көріне қоса түсе жаздағаныңда, әке ұрпағын жалғастыр, деп сені өлімнен аман алып қалды емес пе.

Тілеп: – Ия, ия, дұрыс айтасың. Сарықыздың рухы алдында менің балаларым мен немерелеріме қоса болашақта солардан дүниеге келетін барлық ұрпақтарым борышты.

Масаты: – Шынында да солай, Сарықыздың ақылы болмағанда, мына менің өзім осы күні кімнің қатыны боп жүрерімді Құдай білсін. Көрінгеннен қызғанып басымнан таяқ айырмайтын біреу болуы да мүмкін-ау. Ол аздай, үстіме тоқал алып жүрсе... Отағасы, екінші әйел алып сағымды сындырмадың. Өзіңе сол үшін де екі дүниеде разымын.

Тілеп: – Сарықыздың рухының алдында адалдығың үшін мен де саған екі дүниеде де ризамын. Атың Масаты болса, мінезің де масатыдай болды. Мәңгі махаббатымды көрге көміп, саған дәл ондай махаббат сыйлай алмадым. Соған бола өмірі бір бұртаңдап көрген жоқсың. Алтын асықтай ұлдар мен қыздар туып бердің. Әрқайсысы бір-бір ауыл болып отыр.

Масаты: – *(әзілдеп)* Сүйем-күйем деп үздікпесең де, құштарлығың кем болған жоқ, шалым. Өзіңді ешкіммен бөліспей жеке иелендім. Әйелге одан артық не керек. Сыйластықпен жарасымды, тату-тәтті өмір кештік. Отағасы, осы екеуіміз мақұлдасып жатқаннан саумыз ба? Қой, ондай әңгімені қоялық. Жазылып кетесің, жақсылап күтіп, өзім жазып аламын.

(Білегін сыбанып, Тілепке сылап-сипау емін жасай бастайды).

Тілеп: – Ой, ой, осы сенің саусақтарыңның бір сиқыры бар-ау деймін. Алақаның денеме тигеннен-ақ жаным кіре бастайды. Жауырынымды, белімді ұқалай түсші.

Масаты: – Ол сиқыр емес. Оның аты – әйел махаббаты! Біздің махаббатымыз алақанымызда. Осы алақанымызбен байды да, баланы да аялаймыз. Ер махаббаты сөніп бара жатса, осы

алақанымызбен қайтадан жандырып аламыз. Осындай махаббатым болмағанда, Сарықыз сені баяғыда алып кететін еді. Әзір сені Сарықызға оңайлықпен бере қоймаспын.

Тілеп: – Рас, рас, өмірімді ұзартып жүрген рас сенсің, Масатым. Ғұмыры бір бетіме қарсы келіп, жел болып тиген емессің. Ер жігіттердің бәрінің әйелдері сендей болса, өмір өзгеше, жұрттың бәрі бақытты болар еді-ау. Бірақ, сендей әйелдер сирек қой, сирек. Енді шаруаларыңа бара ғой. Әжептәуір жақсарып қалдым.

(Бірі күннен кейін Тілептің ауруы асқынып, есі бірде кіріп, бірде шығып жатады. Сандырақтап, Сарықызбен сөйлесе бастайды).

Тілеп: – Сарықызым-айсарым, шынымен шақырып тұрсың ба? ...Барайын, жаным, барайын. Сенің шақыруыңды күтіп жүр емеспін бе. Өзің сұлудан да сұлу боп кетіпсің. Тұла бойыңнан ақ сәулелер таралып, нұр шашып тұрсың. Періштедей едің, енді періштенің өзі болыпсың.

(Экран-слайдтан періште бейнелі керемет сұлу қыздың сұлбасы көрінеді. Оны шебер суретшіге арнайы салдыру керек. Қыз бірте-бірте жақындай береді. Жақындаған сайын бейнесі айқындала түседі және қолын жайып келе жатады. Қасында бірнеше қыздар болады. Табиғат та ғажап, керемет көз жауын алатын гүлдер, сылдырап аққан бал бұлақтар. Одан арғы көрініс сахнада өтеді. Ол үшін сахнаға торлы жібек шілтерлі шымылдық-перде тұтылады. Сонда көрермендер Тілептің көрген түсін көріп отырады).

Сарықыз: – Ия, шынымен шақырып тұрмын, Тілеп. Енді менің Тілебім боласың. Мен сені жұмақта хор қызы болып қарсы аламын деп едім ғой. Мынау қасымдағы құрбы хор қыздары, сені құрметтеп қарсы аламыз. Кел, кел.

Тілеп: – Мынау жүргенің қай жер? Қалай ғажап! Біздің Көкшетау, Бурабай жерінде екен. Айнымайды-ау, айнымайды.

Сарықыз: – Дұрыс айтасың, Тілеп. Бурабай осы жұмақтағы жердің көшірмесі. Алланың бұйрығымен апарылған. Енді екеуіміз осында тұратын боламыз.

Тілеп: – Сен қалай хор қызына айналып кеттің?

Сарықыз: – Бейкүнә кезінде қиянаттан, қорлық-зорлықтан шейіт болған қыздар мұнда құрметтеліп, хор қыздарына айналады.

Тілеп: – Мені жұмаққа тергеусіз кіргізе қоя ма? Ақырзаманға дейін не заман?

Сарықыз: – Адамдардың бәрін ақырзаманға дейін күткізбейді. Құдайға құлшылық қылып, күнә жасамағандар, кісі ақысын жемей, халқына адал қызмет еткендер, күйеуін қадірлеп-сыйлап өткен әйелдер екі иығындағы періштелердің куәлігімен жұмаққа ерте жіберіле береді.

Тілеп: – Сонда менің періштелерім маған сондай куәлік беріп пе?

Сарықыз: – Бергенде қандай! Енді менің Тілебімсің. Осы жолы алып кетемін. Масатың жібермей жатыр сені. Одан кешірім сұра, рұқсат сұра. Жіберсін. Әйтпесе жаның қиналады.

Тілеп: – Жарайды, жаным, жарайды. Барам, барам күт.

(Түс көрінісі аяқталады. Шымылдық ашылады. Тілеп түсінен сандырақтап сөйлей оянады).

Тілеп: – Сарықыз – айсарым, ...қайда кетіп қалдың, ә...? Тағы да тастап кеттің бе...?

Жаңа қол бұлғап шақырып тұр едің ғой. Осы мен қайда жатырмын...ә? Жаңағы мені қоршаған хор қыздары қайда кетті...ә?

Масаты: – *(Тілептің қолынан ұстап сылап-сипап, жылап отырады. Тілеп қатты қиналып жатады).* Отағасым, ардағым менің, есіңді жишы. Сен өз үйіңде жатырсың.

Тілеп: – С...е...е...н кім...сің?

Масаты: – Жаным-ау, мен Масатыңмын ғой. Нәр татпай жатырсың, тым болмаса су ұртташы. Мә ішші. *(Қасықпен аузына су тамызады, бірнеше ұрттатады. Тілеп тілге келіп, еп-теп есін жинайды).*

Тілеп: – Масатым, ақылдым менің, берік бол, Сарықыз мені қояр да қоймай шақырып жатыр. Осы жолы алып кетемін дейді. Баратын кезім болған екен. Барайын рұқсатыңды бер...

Масаты: – *(Еңіреп жылап жібереді).* Қырық жыл отасқан жан жарым, ардағым-ау, бара бер деп қалай айтам? Өле бер деуге аузым қалай барады? Ауру жаныңа батып қиналып жатырсың, бірақ менің де жаным қиналып тұр ғой. Отағасым-ау, аузым бармайтын сөзді қайтіп айтамын?

Тілеп: – Ажал қинап-қинап бәрібір алады. Есім барда, басты өсиетімді айтайын, жапан далада жалғыз мола демей, Сарықыздың қасына апарып қойыңдар. Басқасының бәрін балалар өздері реттейді.

Масаты: – Бұл өсиетіңді бұлжытпай орындаймыз. Балалар, қарсы болмайды.

Тілеп: – Балаларым, немерелерім, асылдарым, бұл есімнің соңғы кіргені шығар, енді тілге келе алам ба, жоқ па... хош болыңдар. Артыма үлкен әулет, ұрпақ қалдырып барамын. Арманым жоқ... аман болыңдар, тату болыңдар... Аналарыңды ардақтап сыйлаңдар, ешқайсың ренжітпеңдер... *(Масатының қолынан ұстап жатып, қайтадан талықсып кетеді, аласұрып қатты қиналады).*

Молда: – *(Тілептің иманын айтады, жеңілдік оқиды).* Қатты қиналып жатыр, Масаты, отағасыңның өтінішін орында, «ризамын, рұқсат» де, әйтпесе жаны шыға алмай қиналып, осылай азапқа түсе береді.

Масаты: – Жарайды, айтайын. Тілебім, ардағым, мақшарда табысармыз, Алла табыстырар біздерді, жаның жәнната болсын. Менің де арманым жоқ, өзіңмен бақытты ғұмыр кештім, естіп жатырсың ба? *(Тілеп ерні жыбырлап басын изейді).* Естіп жатсаң, бақұл бол, ризамын өзіңе, рұқсат, қиналмай аттан, жаным.

(Тілеп те өз ризашылығын білдіріп, Масатының қолын қысады, Иегін бір қағып жөнеле береді).

* * *

(Шілтерлі шымылдық қайта ашылады. Жұмақ. Үстіне желбіреген ақ жібек көйлек киген Сарықыз Тілепті қарсы алады. Тілеп Құдайдың құдіретімен жігіт шағына қайта келеді).

Сарықыз: – Тілебім, ақыры келдің-ау! Мәңгі махаббатым дейтін ең мені, енді сол мәңгі махаббатыңның мәңгі құшағында боласың. Ер Төстік жер астындағы елде қырық жыл жүріп оралғанда, Кенжекей екеуі қайта қыз-жігіт күйіне түсіп жасарып шыға келетін еді ғой. Міне сен де солай Құдайдың құдіретімен жап-жас жігіт болып тұрсың.

Тілеп: – Сарықыз – айсарым, қайта қауышқанымызға, жігіт күйіме түскеніме сенер-сенбесімді білмей тұрмын. Бұл жақта жердегідей ғашықтардың емін-еркін құшысып сүйісулеріне бола ма екен?

Сарықыз: – Болғанда қандай! Онсыз ол жұмақ бола ма?! *(Сарықыз соны айтып, өзі Тілептің құшағына ене береді).* Сүй, құш, сағынышыңды тарқатып мауқыңды бас, жерде ала алма-

ған тоятыңды ал, жаным. Мұнда бізді аңдып тұрған дұшпандар да, сұқ көздер де жоқ, қысылма.

Тілеп: – Сарықызым-аяулым, жерде сенсіз қанша жыл өмір сүрсем, сонша жыл бойы сені бір есімнен шығарған емеспін. Жатсам да, тұрсам да періште бейнең көз алдымнан кеткен емес. Қосылмасақ та қосылғандай болып, сен қашан да қасымда жүрдің. Сағынышым тарқап, құштарлығым әзір басыла қояр ма екен? *(Сарықызды ұшақтапалдына алып*

отырып, сүйіп-құшып аймалап аялайды. Қыз да оған еркелеп тәтті қылықтар көрсетеді).

Сарықыз: – Мұнда мәңгі махаббатпен қауышқан жұбайлардың махаббаттары, ыстық сезімдері суымайды, құштарлықтары арта береді. Бір-бірлеріне мәңгі ғашық боп жүреді.

Тілеп: – Енді екеуіміз солай мәңгі ләззатты өмір сүреді екенбіз ғой.

Сарықыз: – Дәл солай. Бірақ, мұндай бақыт бәріне бірдей бұйыра бермейді. Жердегі өмірлерінде бір-бірлерін өле сүйіп қосылып және сол махаббат сезімдерін сақтай білген, әсіресе әйелдерін асқақ сезіммен, ұлы махаббатпен сүйіп өткен ерлер сондай бақытқа кенеледі.

Тілеп: – Біз екеуіміз, жердегі қысқа ғашықтық өмірімізде бір-бірімізді солай өле сүйдік емес пе. Алланың екеуімізді Жәnnәтта қайта қосып, қауыштырғаны соның сыйы шығар.

Сарықыз: – Әрине, сенің маған деген махаббатыңның өлшеусіз зор болғаны сонша, менімен бірге өліп, көріме түсуге шақ қалдың ғой. Мен жалынып тоқтатпағанда сөзсіз сөйтетінедің. Жердегі сол алғашқы махаббат сезімдеріміздің оянған, бір-бірімізге өлердей ғашық болған шақтарымызды еске түсірелікші, жаным.

Тілеп: – Мен ғұмыр бойы ойға алып жүрдім ғой, аяулым, енді екеуіміз бірге отырып еске алайық, сол күндерге қайта оралайық. Сен қандай болдың екен? Мен қандай болдым екен? Қалай сүйіп, қалай күйдік екен?

(Шілтерлі шымылдық жабылып, өткен өмір оқиғалары көрсетіледі.)

ЕКІНШІ КӨРІНІС

(Сахнада қараша киіз үй. Тәрде Қойлыбай бақсы және бала Тілеп пен Сарықыз. Екі жас үйренген қобыз күйлерін қосыла тартып береді.)

Қойлыбай: – Жарайсыңдар, мен күйді тартқан-тартқанша қағып алып жатырсыңдар. Тілеп, балам, сен мықты қобызшы болайын деп тұрсың. Дегенмен қобыз бен бақсылықтың сырларын кемінде әлі бірнеше жыл үйренуің керек.

Тілеп: – Ата, мен ауылды, әке-шешемді қатты сағынып жүрмін. Осы үйренген күйлерім жетпей ме? Үйге қайтқым келеді, батаңызды берсеңіз қайтеді.

Қойлыбай: – Бата беруге әлі ерте, балам. Асықпа, асыққан шайтанның ісі. Алдыңғы жылы ауылдарыңда болып, жынданып кеткен адамның бойын жайлап алған жындармен неше күн бойы арпалысып, күресіп қалай зорға жеңгенімді көздерің көрді ғой.

Тілеп: – Ия, мен де көрдім, ата. Сіз соңында өзіңіз құлап түстіңіз ғой. Жындарды жеңіп тұрып құлап қалғаныңыз қалай? Есіңізді зорға жиғансыз.

Қойлыбай: – Жындар оңайлықпен жеңгізбейді. Олар өте көп, сонда отырған жай адамдарға олар көрінбейді. Ал біз жындарды көріп отырамыз. Олар бақсыны қорқыту үшін неше түрлі құбыжық болып келіп, үрей туғызады. Бақсыға да жан керек, жанталасып қобызды ышқына тартасың.

Сарықыз: – Әке, сонда қобыз не көмек береді?

Қойлыбай: – Қызым, қобызбен біз өз жындарымызды көмекке шақырамыз. Қобыз үні мен күйінің кереметі сондай, оның дауысы жеті қат көкке жетеді. Қобыз тартып отырып, оның сарынына қосылып, жыр айтамыз. Өлең сөздің де қасиеті көп, зор көмек көрсетеді.

Тілеп: – Ата, жеңгенде қалай жеңесіздер? Жеңілген жындар өліп қала ма? Әлде тым-тырақай қашып кете ме? (Қойлыбай күліп жібереді).

Қойлыбай: – Жындар өлмейді, балам. Олар ақырзаманға дейін өмір сүріп, адамдарға қастандық жасаумен болады. Жын қаққан адамды күшті бақсылар ғана жыннан арашалап құтқарып қалады. Әйтпесе, ол адам қайтадан адам қатарына қосылмайды өледі.

Сарықыз: – Жындар өлмесе, әке, сен оны қалай жеңдің? Тілеп екеуіміз соны білгіміз келеді.

Қойлыбай: – Айтайын, айтайын, бұл қызық әңгіме. Жын-шайтандарды сайтан деп те атаймыз. Сайтанның сапалағы деген де сөз бар. Біз өзімізбен күресте жеңілген жындарды сапалақ етіп жібереміз. Олар содан былай адамдарға зиян келтіре алмайды. Біз құтқарған адамды тастай қашады.

Тілеп пен Сарықыз (қосыла сұрақ қояды): – Сонда сапалақтың сайтаннан айырмашылығы не?

Қойлыбай: – Мұны сендерге қалай түсіндірсем екен? Күзде еркек қозыларды тарттырып жіберіп жүргенін жылда көріп жүрсіңдер ғой. Енді олар қошқар бола алмайды. Ат та айғыр сияқты үйірге қосылмайды. Сапалақ та солай, байғұс боп қалады.

Тілеп: – Ата, сонда сіз қанша жын-шайтандарды сапалақ етіп жібердіңіз? Санайсыз ба, санамайсыз ба?

Қойлыбай: – Қарағым, оны санап жататын бізде жағдай болмайды. Соғысатын екі жақтың жындары. Кәдімгі қазақ пен қалмақтардың қанды соғыстары сияқты. Біз, бақсылар қасиетті қара

қобыздың құдіретті күй сарындарымен өз жын-сарбаздарымызға дем беріп, күштеріне күш қосып отырамыз.

Сарықыз: – Әке, жындар соғысында да күштілерінің жекпе-жек шайқастары бола ма?

Қойлыбай: – Болғанда қандай, әр соғыс сайын болып тұрады. Жындардың батыр-баһадүрлерін дәу, дию, дүлей деп атайды, аса зор болады. Олар туралы ертегілерді естіп жүрсіңдер ғой. Ертеңдерде де шындық бар.

Тілеп: – Сондай жекпе-жектердің біреуін айтып беріңізші, ата, өтінемін. *(Осы кезде үйге бақсының бәйбішесі кіреді).*

Ұрқия: – Отағасы, бітпейтін бүгінгі бұл не әңгіме? Көп әңгіме бұзау емізеді, бұзау таяқ жегізеді. Босат екеуін, қозы-лақ, бұзауларды қырдан қайырып әкелетін уақыт болды. Кәне

сөзді қойып, жүр екеуің. Жамырамай тұрғанда тезірек барып айдап әкеліңдер. *(Екеуін алдына салып алып кетеді. Екі жас қолдарында шыбық ауыл сыртындағы қырға беттейді).*

Тілеп: – Қозы-лақ пен бұзаулар сайда жақсы жайылып жатыр екен. Жайыла тұрсын. Мына қойтастың үстінде отыра тұрайық.

Сарықыз: – Тілеп, сен ауылыңа асыққан сайын менің мазам кете бастайды. Менде аға да, іні де,

апа да, сіңілі же жоқ. Қу жалғызбын. Дос ұлдар мен құрбы қыздар да жоқ. «Бақсының қызы бәлесі жұғады, Қойлыбайдың пері әйелінен туған» деп әке-шешелері балаларын менімен араластырмайды. Ертең сен еліңе кетіп қалғанда менің күнім не болады? Ауылдың тентек балалары кейде тас атып, ит қосады.

Тілеп: – Неткен оңбағандар, ә! Өткенде солардың екі-үшеуінің сазайын бердім ғой. Ендігәрі Сарықызға тиіспейміз деген уәделерін алғанмын.

Сарықыз: – Сен кеткен соң, мені кім қорғайды? Менің уайымым сенсің, Тілеп. Сенсіз жалғыздықтан құса болып өлетін шығармын.

Тілеп: – Әлі бір жылсыз кетпейтін болдым ғой. Әкем әкеңнің батасын алмай келме, онсыз үйге кіргізбеймін, шыда деген. Шынында, әлі білмейтінім де, үйренерім де көп екен. Күнібұрын қамықпашы, гүлім.

(Тілеп соны айтып, Сарықызды құшағына тартып, оның орамалының шетімен көзінің жасын сүртеді. Бауырына тартып қарындасындай аялап бетінен сүйеді. Қыз да ағасына ерке-легендей бауырына кіре түседі).

Сарықыз: – Қамықпа десең қамықпайын. Гүлім десең, гүлің болайын, Менің жаным өзімде емес, сенде, сенің қолыңда тұрған сияқты көрінеді маған. *(Наздана күліп, ерке қыз қылықпен Тілептің бетінен сүйіп-сүйіп алады).*

Тілеп: – Мен де сендей жалғызбын. Алды-артымда бауыр жоқ. Келші отыршы алдыма. Мен де баладай ұнайын да қуанайын. *(Сарықызды алдына алып, тізесіне отырғызып, ағалы-қарындастардай күліп-ойнап, бір-бірін еркелетіп отырады).*

Сарықыз: – Тілеп, саған бір қызық құпия сыр айтайын ба? Сол сырымнан өзім ұяламын. Сенен екі жас кіші болсам да, өзіңмен құрдас секілді сезінем. Қыздар ұлдарға қарағанда ерте жетіледі деп жатады ғой. Сен үйге кетемді айта бастағаннан бастап, менде саған деген қимастық сезімнен басқа бөтен бір жұмбақ сезім пайда болды.

Тілеп: – Қызық, ол не сезім болды екен? Сонда қалай, неге ұқсайды? Түсіндіре аласың ба?

Сарықыз: – Мысалы, алыстағы адамды сағынасың ғой. Ал мен қасыңда тұрып, сені сағынып тұрамын, жаныңда жүріп сағынып жүремін. Міне алдыңда отырмын, бірақ сенің алақаңныңда қалқып тұрған сияқтымын. Тіпті, анау көл айдынында аққу болып жүзіп жүрген секілдімін. Міне, енді сен қыран болып мені қанатыңа қондырып алып, қалықтатып ұшып бара жатқандаймыз. *(– деп Тілептің мойнынан құшақтай алады).* Сенде маған деген сондай бір сезім оянған жоқ па?

Тілеп: – Сол сезімің маған жұға бастаған сияқты... Сенің мынау нәп-нәзік денеңнен бір жалын шалқып шығып, мені шарпып барады. Сол жалын тұла бойымды дуылдатып, ерекше күйге бөлеп отыр. Осы құшағымыз жазылмай отыра берсек қой, деген тәтті сезім жүрегімді елжіретіп, сені одан сайын жақсы көріп барамын. *(Тілеп Сарықызды алдында отырған қалпында құшақтай көтеріп алып, бетінен сүйіп жерге тісіреді де «қуып жет» деп жүгіре жөнеледі. Оның соңынан қыз қуып, екеуі ұзай береді. Үйге келе жатқан жолда оларға Тоқан пен Текеш қарсы жолығады).*

Тоқан: – Ой, екеуіңнің жұптарың жазылмайтын болыпты ғой, тіпті. Жараса қалыпсыңдар. Әй, Тілеп, әкең сені Қойлыбайдың қойын бақсын деп емес, қобыз үйренсін деп жіберген жоқ па. Ал сен оның орнына қозыбағары, қойшысы болыпсың ғой. Сарықыз бұзауын ұстап, сен сиырын да сауатын шығарсың.

Сарықыз: – Тоқан, сен осы бізге тиіспей жай жүре алмайсың ба? Тілептің не үйреніп, не қойып жүргенінде сенің шаруаң қанша, ә?!

Тоқан: – Шаруам жоқ, әрине, бірақ байғұсқа жаным ашып аяғандықтан айтып тұрмын.

Тілеп: – Тоқан, тіліңді тарта сөйлеп, жайыңа жүр. Қозы баққан, қой баққан қорлық деп саған кім айтты? Өнер үйретіп, білім беріп жатқан ұстаздың шаруасына көмектескен әрі сауап, әрі борыш. Одан сен не білуші едің.

Сарықыз: – Әліпті таяқ деп білмейтін бұл сауаптың не екенін қайдан білсін.

Тоқан: – Тілеп, сосын сен осы сиыр соңынан қалмайтын бұқашық сияқты Сарықыздың соңынан салпақтай беруді қашан қоясың? Үйренеріңді үйреніп болсаң, кетпейсің бе еліңе. Қайт ауылыңа.

Тілеп: – Менің ауылға қашан қайтатынымды шешетін сен емес. Оңбаған, көргенсіз бұқашық деп тіл тигізгенің үшін бейпіл аузыңды бұзып, мұрныңды бет қылайын. *(Тоқанның жағынан салып-салып жібереді. Жағасынан алып, жерге атып ұрады. Текеш те төбелеске кірісіп, екеуі Тілепке жабылады. Сарықыз Тілепке болысып, арашалайды, Текешпен жағаласып Тілепті ұруына жол бермейді).*

Тоқан – *(Қанап қалған аузын сүртіп тұрып):* Қаңғымай кет деген соң кет ауылыңа. Сарықызға қырындап жүргеніңді білеміз, бірақ Сарықыз сендік емес, мендік болады. Берсе қолынан, бермесе жолынан аламын. Есің барда еліңді тап, білдің бе.

Сарықыз: – Ой, салпыауыз сен не сандырақтап тұрсың? Дәмесінің зорын қара, жоғал әрі. Кәне, төбелесті қойыңдар! Тілеп, сен де қой, жетеді.

Тоқан: – Тілеп, тағы да қайталап айтам, қайт ауылыңа. Әйтпесе, көресіңді көрсетеміз.

Тілеп: – Көрсетсең, жаңа неге көрсетпедің? Күшің тасып бара жатса, қайта шық кәне. Бірақ жеке кел! Ал сен Текеш, кіріспе арамызға, жайыңа жүр, қыстырылма.

Текеш: – Досымды төмпештеп жатсаң, қалай болыспаймын? Саған сабатып қоймаспын.

Тілеп: – Мен оған бірінші тиіскенім жоқ, өзі ғой соқтыққан.

Сарықыз: – Болды енді, екеуің де, үшеуің де қойыңдар. *(тарасады, бұл жерде Тілеп пен Тоқанды қанша, қалай төбелестіріп шайқастыруды режиссер шешеді).*

ҮШІНШІ КӨРІНІС

Тілеп: – Ата, мана түстегі әңгіме аяқталмай қалып еді ғой... Жындардың ішіндегі дәу, дию, дүлей секілді алыптарының жекпе-жек шайқастары туралы айта бастағансыз.

Қойлыбай: – Ия, шырағым, мына ғаламда екі әлем бар. Бірі адамзат әлемі, екіншісі жын-перілер әлемі. Жын-шайтандар адамдарды азғырып, күнәкәр етіп, жамандық жасайды.

Сарықыз: – Әке жын-шайтандар адамдарға неге өш? Біз олардың несін алыппыз?

Қойлыбай: – Барша періштелер мен жын-перілер заманақырға дейін өлмейтін боп, адамзаттан бұрын жаратылған. Алла адамды топырақтан жаратып, «бұлар менің сүйікті пендем, бұдан былай бәрің адамға қызмет етесіңдер, кәне алдына келіп тағызым жасаңдар» деп бұйрық бергенде, жындар әлемінің басшысы Ібіліс Алланың бұйрығына бағынбай, адамға тағзым жасаудан бас тартады.

Тілеп: – Неге? Не себепті Аллаға бағынбай бас тартқан?

Қойлыбай: – Қызғаныштан. Ібіліс тәкәппарсып: «мен оттан жаратылған асыл тектімін, жай топырақтан жаратылған қарапайым пендеге неге бас июім керек» деп Құдайға қарсы шыққан. Сол үшін Алла оны қатаң жазалап тозаққа бұйырған. Бірақ, Алла Ібілістің соңғы бір тілегін орындап, адамдарды азғыруға рұқсат берген. Періштелер нұрдан жаратылса, шайтандар оттан жаратылған. Олар адамдардың арасына от салып, бір-бірін өшіктіріп, қызғаныштарын қоздырып, қастандық жасаумен болады; пенделер күнәға, қылмысқа батудан болады.

Тілеп: – Күнә жасап күнәкәр болғандарды ақырда Алла тозаққа тастайды. Ал Ібілістің ұрпағы жын-шайтандарға адамдарды азғыруға, бұзуға Алланың өзі рұқсат беріп қойған. Сонда күнә жасаған байғұс адамның жазығы не? Енді адам қалай өмір сүруі керек?

Қойлыбай: – Балам, ауыр сұрақ қойып отырсың. Бірінші адамдарды азғыруға шайтанға неге рұқсат берген дегенге келсек, «ақырғы тілек орындалу керек» деген Алланың қағидасы. Оны Алланың өзі де бұза алмайды екен. Екіншіден, Алла адамдардың жүрегіне шайтандардың азғыруына қарсы тұратын қорғаныш – иман, шариғат заңдарын енгізген. Соны насихаттайтын пайғамбарлар жіберген, діни кітаптар түсірген. Ақырғы пайғамбарымыз – Мұхаммед, кітабымыз – Құран. Шариғат жолымен адал жүріп, анық бассaq, шайтан адамға ештеңе істей алмайды.

Сарықыз: – Әке, дәу жындардың шайқасын айта бастағанда әңгіме бөлініп кете берді ғой. Бұл енді ертек емес, рас әңгіме, болған оқиға емес пе?

Қойлыбай: – Иә, рас Бұл жолғы айқасқан жындарым менімен ұзақ арпалысты. Қаншамасын сабалақ етіп мәңгіртіп жібердім. Ақыры ол жақтан ең мықтысы нар түйедей Дәуі қалды. Мен жақтан Дүлейім шықты жекпе-жекке... Ал жынданған адамның түрінен жан шошырлық. Аяқ-қолы байлаулы, екі иығынан төрт адам басып отырса да жын қысқанда орнынан ақырып атып тұрады. Тісін ақситып қарш-қарш қайрап айбат шегеді, бура секілді аузынан көбік атады.

Тілеп: – Ойпырмай-ә!

Қойлыбай: – Сәскеде басталған айқас ұзаққа созылды. Дәу мен Дүлей кезек жығысып айқасуда. Мен әруақ шақырып, күйден дауыл тұрғызып, қасқыр ұлытып, арыстан ақыртып, айғырдай азынатып «А, Құдай қуат бер» деп қайраттанып, айқайға басып қобызды күңіrentіп жібердім. Дүлей де күшейіп, Дәуді көтеріп алып жерге бар күшімен ыңқ еткізіп қатты соқты. Дәу қабырғасы қақырай сынып, орнынан кирелеңдей зорға тұрып, ауруды тастай қашты. Аурудың есі кіріп, рахаттана ұйқтап кетті. Содан жазылып кетті ғой.

Ұрқия: – Отағасы-ау, қорқынышты әңгіменді балаларға жатарда айтқаның не? Күндіз айтпадың ба. Төсек салып қойдым енді жатыңдар.

Сарықыз: – Апа-ау, біз бала ма екенбіз, мана бірің бозбала, бірің бойжеткен демедің бе. Әкеміз қандай батыр, ә! Қаншама жын ұрған адамдардың жынын қағып жазып жіберіп жүр. Әйтпесе өліп қалар еді ғой Бұл ерлік емес пе! Әке мен өзіңді мақтан етемін. *(Әкесіне еркелеп, мойнына асылып бетінен сүйеді. Әкесі де қызын құшақтап, ақ қозым, ботақаным деп айналайды).*

ТӨРТІНШІ КӨРІНІС

(Қойлыбай алысырақтағы бір ауылға ауырған адамды емдеуге барғанда Тілепті үйрене берсін деп ертіп кетеді. Ол сапардан бір аптадан соң оралады. Сарықыз екеуі қырда мал жайып жүріп әңгімелеседі. Оңашада екеуі сағынысып құшақтай көріседі).

Сарықыз: – Тілеп, әкем екеуің сапарда адам емдеуде жүрген бір апта маған бір жылдай көрінді. Сен жоқ болған күндері сені қалай сағынғанымды айтып жеткізе алмаймын. Үй қаңырап, қыр құлазып, мына дала бос қалғандай көрінді маған. Еңіреп жылап алдым. Сен де сағындың ба мені?

Тілеп: – Мен сенен де қатты сағынған шығармын. Қызға деген сағынышты алғаш бастан кешіп отырмын. Өткенде маған деген сезімің оянған жоқ па деп сұраған едің. Сол сезімді сағыныш оятты.

Сарықыз: – Сенем, сенем. Мені сонша сағынсаң, мен бақытты екенмін. Бұл сезімнің сағыныштан басқа атауы жоқ па? Менен екі жас үлкендігің, оқыған-тоқығаның бар. Мен айта алмай тұрмын, сен айтшы. *(Назданып еркелей мойнына асылады).*

Тілеп: – Ертеке-әңгіме, хикаяларда жігіт қызға ғашық болды деп жатады. Сонда біз екеуіміз бір-бірімізге ғашық болып қалғанымыз ба? Сен не ойлайсың?

Сарықыз: – Өзім туралы айтсам, мен сені өте жақсы көремін. Сенсіз өмірді елестете алмаймын. Ендеше ғашық болған деген осы шығар.

Тілеп: – Дұрыс айтасың, мен де солай ойлаймын. Ендеше сол сезімді өз атымен жасырмай айтайық. Мен саған ғашық екенмін, гүлім. Соған көзім жетті бүгін. *(Екі қолын құлашын жаза жайып тұрып дауыстап тіл қатады).*

Ей, аспан, қалқып жүрген ақша бұлттар, көкте самғаған қырандар қараңдар маған, бала емес жігітпін мен! Мен ғашықпын! Күә болыңдар бәрің!

Сарықыз: – Міне мен де куәмін, куәмін! Бірақ, Тілеп, кімге ғашықсың? Кімге, кімге? Ақша бұлттарға ма?

Тілеп: – Бүгін мен бәріне ғашықпын! Күнге де, гүлге де, барша табиғатқа ғашықпын. Солардың ішінде айдан да ару, судан да сұлу бәрінен де сұлу аппақ гүлдей Сарықыз деген қызға ғашықпын мен! *(Қыздан екі-үш қадам шегініп тұрып, құшағын жайып):* Қайдасың сол қыз, қайдасың? Келші, енші құшағыма. Құшайын, сағынышымды басайын.

Сарықыз: – Мен мұндамын, Тілеп! Міне ендім құшағыңа, көндім еркіңе, асылым. Кімім деп құшасың мені? Мен сенің кіміңмін, Тілеп? Соны айтшы. Естиін сол ынтық сөзді.

Тілеп: – Ғашық жарым деп құшамын, күнім.

Сарықыз: – Естиін деген асыл сөзім осы еді, Тілеп. Алдымен сен айтсын деп едім. Айттың, жақсы айттың сол сөзді. Бүгіннен бастап мен сенің ғашық жарыңмын, жаным. О, табиғат ана, о Тәңірім, қандай бақыттымын мен бүгін. Қызға жігіттің ғашық жарымсың деген сөзін естуден артық бақыт бола ма? Жоқ, болмайды. Осы бақытымды баянды ете гөр, Алла.

Тілеп: – Мен де соны тілеймін, Алладан. *(Жерге тізерлеп отырып қолдарын жайып екеуі тілек тілейді):* Құдіреті күшті, Құдайым, мынау алдыңда тұрған қос қыршын, қос ғашықпыз, қосылған құшағымызды жаза көрме. Әкем Аспантайдың баласыз жүргенде өзіңнен тілеп алған жалғыз ұлы едім. Содан атымды да Тілеп деп қойып еді. Әкемнің тілегін беріп едің, менің де тілегімді бере гөр, Алла. Алдымызда қандай тағдыр күтіп тұрғанын білмейміз. Тек бақытты ете гөр. Қатал тағдырды бізге қас емес, дос ете гөр *(Тілеп Сарықызды көтеріп қойтастың үстіне келіп алдына алып отырады).*

Сарықыз: – Осылай көтеріп жүрсең ғой мені.

Тілеп: – Әрине, көтеріп жүремін. «Қыз ауыр ма, тұз ауыр ма» дейтіні қайда, бір мысқалдай да салмағың сезілмейді. Бұл не ғажап? Не жұмбақ екен, ә? Сен білсең айтшы, гүлім.

Сарықыз: – Гүлім деп отырған жоқсың ба, гүлде салмақ қайдан болсын. Сосын жігіт ғашық болған қызда салмақ болмайды дейді. Ол қыз бақыттан басы айналып көбелек құсап ауада қалқып жүреді. Мен де міне ауада қалқып тұрмын. Қалқытып тұрған сенсің, жаным. Құшағың жалын, балқып барамын.

Жігіттің құшағы осындай ғажап болады екен-ау. Кеше жай бозбала едің, бүгін міне нағыз жігітсің, менің жігітімсің.

Тілеп: – Сен де менің ғана гүлімсің. Жай гүл емес, ішіндегі жұпар шашқан ең иісті гүл – құлпырған қызғалдағымсың. Кел иіскейінші құмар қандырып. *(Қыз ақ тамағын тоса береді. Екеуі алғаш рет сүйіседі, Қыз кейде тамағын алып қашып, тәтті қылықтар көрсетіп еркелеп отырады).*

Сарықыз: – Қыз бен жігіт бастан кешетін Махаббат деген осы ма, Тілеп? Әлде алдымызда ма әлі?

Тілеп: – Меніңше, біз екеуіміз сол махаббат бақшасында жемісін жеп, бал шарабын ішіп мас болып жүрміз.

Сарықыз: – Рас айтасың, мен маспын. Есім шала. Бір әнде «басымды не сиқырмен әуреледің» деген сөз бар емес пе еді. Сол сиқыр махаббат екен-ау. Ғашық жарымсың дедің. Мен де сені жарымсың дедім. Сен ертең еліңе кеткенде мұндағы біреулер құда түсіп жүрсе қайтем? Басы бос қызға көз салатындар да, сөз салатындар да болады ғой.

Тілеп: – Оны өзімше ойлағанмын. Әкем мені алып кетуге келгенде, құда түсіп кет деймін. Құдайдан тілеп алған жалғыз ұлының тілегін орындайды әкем.

Сарықыз: – Тілеп, ақылыңнан айналайын. Ғашық жарымсың дедің, енді қалыңдығым деші.

Тілеп: – Сенің де ақылыңнан айналайын. Құдайдың құлағына шалына берсін, қалыңдығымсың, қалыңдығымсың, қалыңдығымсың! Міне үш рет айтып құлағыңа құйдым.

Сарықыз: – Мен құлағыма құйып алдым. Қалыңдығыңмын! Қандай керемет, тамаша тәтті сөз десеңізші! Тілептің қалыңдығымын деп бар дауыспен ауылды басыма көтеріп айқайлағым келеді. Қандай бақыттымын! Төбем көкке төрт-ақ елі жетпей тұр. *(Міне деп төрт саусағын төбесіне қойып көрсетеді).*

Тілеп: – Мен де сондай бақыттымын. Сенің төбең көкке төрт елі жетпей тұрса, менің төбем көкке жетіп, көк тіреп тұр. Саған жетпей тұрған төрт еліні мен қайтсем жеткіземін?

Сарықыз: – Оны қазір айтамын, алдымен қызық сұрақ қояйыншы, қалыңдықтан кейін кімің болам?

Тілеп: – Әдемі сұрақ қойдың, әйелім боласың.

Сарықыз: – Міне сонда төбем көкке толық жететін болады *(Сықылықтай күліп, еркелеп тағы сұрайды).* Одан соң кімің болам?

Тілеп: – Одан соң ба, одан соң баламның анасы боласың.

Сарықыз: – Ою, менің басыма бар бақытты бірден үйіп тастадың ғой. Бұдан былай сенің тілеуіңді тілеп өмір сүремін. Жаным да, тәнім де, бар өмірім де саған арналады.

Тілеп: – Мен де сен деп өмір сүремін, күнім. Өмірімнің гүлі де, көңілімнің күні де бір сенсің. Бар арманым – екеуіміз қол ұстасып қосылар күн. Ұлы Алла сол бақытты күнге аман жеткізсін бізді деп тілеймін, перизатым.

Сарықыз: – Мен де сол тілегіңе қосыламын. Міне қолым, міне жүрегім сен деп соғып тұрған. Тағдырым сенің қолыңда, тапсырдым міне өзімді. *(Екеуі бірін бірі аялап, құшақтасқан, қол алысқан күйі ұзай береді).*

БЕСІНШІ КӨРІНІС

(1771 жыл. Қойлыбай ауылына Аспантайдан суыт хабаршы келіп, ауыл адамдарын жинап, суық хабар жеткізеді).

Хабаршы: – Ау халайық, бейбіт күн бұзылып, халқымыздың басына тағы да соғыс қаупі төніп тұр. Мынау батысымыздағы орыс жеріне өтіп кетіп, сонда тұрып жатқан Еділ қалмақтары қазақ жері арқылы бұрынғы ата қоныстары Жоңғарияға көтеріле көшіп қайта бармақшы болып жорық бастапты. Кіші жүз ханы Нұралы асығыс әскер жинап, Жем өзені бойында қалмақтарға алғашқы соққы беріп, өз аймағынан бері асырыпты. Енді қалмақтар көші шығысқа қарай жылжып, орта жүз жеріне таяп келеді екен. Торғай елі олардың жолында жатырмыз. Қыпшақ Тілеулі батыр қол жинап, соғысқа дайындалып, әр ауылға хабаршылар жіберуде. Қару ұстауға шамасы келетіндердің бәрі найза, қылыштарын қайта қолға алсын деп ұран тастады. Әр ауыл қорғанысқа дайындалсын, қамсыз отырмасын деп бұйрық беруде. Ал Қойлыбай саған Аспантай Тілепті менімен бірге қайтарсын деп тапсырды, Қос ат беріп жіберді, бірін жорықта өзі мінсін деді. Баланы тез жолға дайында. Сөз осы.

Ауыл адамы әйел: – О, Құдай, бізге тыныштықты көп көрдің бе? Тағы да біріміз баламыздан, біріміз байымыздан айрылып аңырап, зарлап қаламыз ба?

Қойлыбай: – Жә, күні бұрын жылап-сықтап, үрей туғызып, жамандық шақырмаңдар. Тездетіп Тілеулі батырдың тапсырмасын орындауға кірісейік.

Ауыл ағасы: – Қойлыбай дұрыс айтады. Қорғанысқа дайындалайық. Жайлауға жылқышыларға тез адам жіберейік. Жау алдымен жылқыға шабады. Жігіттер мініс аттарын дайындасын, қару-жарақтарын сайласын. Ауылдарды жау жолынан таса жерлерге көшіруге дайын отырсын. (Ауыл адамдары тарайды. Қойлыбай үйіне келеді).

Қойлыбай: – Ал жаңа хабаршыдан бәрін естідіңдер ғой. Бейбіт күн бұзылды. Ал, Тілеп қарағым, әлі де оқи тұрғаның дұрыс еді. Қалғанын өмір үйретеді. Ал қолыңды жай, батамды берейін. «Әуелі Алла әр ісіңді оңдасын, әулие-пірлер қолдасын. Жортқанда жолың болсын, жолдасың қыдыр болсын. Алдыңнан жазылмай ауру кетпесін, жамандық саған жетпесін, жақсылық айналып өтпесін. Жау жағаңды жыртпасын, дұшпан өз қанын өзі ұрттасын. Арғымағың аузымен құс тістесін, қобызың қолдан түспесін. Қобыз күйі даланы кернесін, бағың жанып өрлесін! Жолың болсын ылайым, ақ батамды қабыл етсін Құдайым! Әумин!»

Тілеп: – Ата, тамаша батаңыз үшін рахмет! Неше жыл қобыз үйретіп, оқытқан діни оқуыңыз, берген білім-тәрбиеңіз үшін мың рахмет! Апа, өз анамдай болған сізге де, бауырымдай болған Сарықыз саған да рахмет айтамын. Сіздерді ешуақытта ұмытпаймын. Жаудың беті қайтарылып, ел тынышталған соң іздеп келемін сіздерді. Хош болыңыздар!

(Қойлыбай мен бәйбішесі Тілепті бауырына басып, бетінен сүйіп қоштасады. Сарықыз Тілептің мойнына асылып жылап қоя береді).

Сарықыз: – Әке, апа, Тілепті мен шығарып салайыншы.

Қойлыбай: – Шығарып сала ғой, құлыным.

Тілеп: – *(Сарықызды оңашарақ алып шығып, құшақтап сүйіп, шашынан сипап, аймалап):* Қамықпа, күнім, жылама, мына дүрбелең ұзап кетпесе, әкеммен бірге келемін. Ұзап кетсе, күдеріңді үзбе, күт. Сенсіз маған өмір жоқ. Осы сөзім – берген сертім. Қай жерде жүрсем де, сен менімен біргесің, жүрегімдесің, гүлім.

Сарықыз: – Бірге жүріп сағынатын сорлы басым енді мына ұзақ айрылысуға қалай шыдар?. Сағыныштан сарғаярмын, құса болармын, өзіңді күні-түні ойлаумен күн кешермін, жаным. Құдайдан жалынып-жалбарынып сенің амандығыңды тілермін. Хош, жаным, хош! Жаудан да, даудан да аман бол, аман жүр. *(Тілептің мойнынан айрылмай құшақтап, бетінен сүйіп, қолын қысып қимай-қимай қоштасады).*

АЛТЫНШЫ КӨРІНІС

(Ақкөлдегі Аспантай ауылы. Хабаршымен бірге Тілеп үйіне таяп келе жатады. Оны көршілері мен анасы Қырмызы сыртта қарсы алады).

Көрші әйел: – Қырмызы, Қырмызы, ұлың келді, сүйінші, сүйінші!

Хабаршы: – Қырмызы, міне ұлыңды аман-есен алып келдім.

Қырмызы: – Сүйіншің де, той да болады. Алдымен ұлыммен көрісейін. *(Апа, деп, құшағына ене берген ұлын құшақтап бауырына басқан ана дауыс салып жылап қоя береді).* Құлыным, жан дегенде жалғыз ұлым, Құдайдан жалынып-жалбарынып тілеп алған Тілебім, аңсаттың ғой анаңды, сағындырдың ғой. Жарығым сол, өзің соқталдай жігіт болыпсың ғой, шүкір, тоба Құдайға.

Тілеп: – Апа, мен де сені сұмдық сағындым. Тіпті, оқуымды тастап қашып кеткім келген. «Оқуды бітірмей келсең, үйге кіргізбеймін» деген әкемнен қорықтым. Апа-ау, әкем қайда?

Қырмызы: – Әкең қалмақтармен бұрынғы соғыстарға қатысқан тәжірибелі батыр сарбаздардың бірі емес пе. Қыпшақтардан жасақталған алғашқы жүздікті бастап, сардар Тілеулі батырдың қолына қосылуға аттанып кетті.

Тілеп: – Япырай, ә, әкемнің жасы ұлғайып қалған жоқ па? Мен баруым керек еді ғой. Қайттік енді?

Қырмызы: – Әкеңді Құдай сақтар, алыс жолдан шаршап келдіңдер, кәне үйге кірейік. О, жасаған ием жаманшылықтарыңнан сақтай гөр. *(Сырттағылар үйге кіреді. Декорацияда киіз үйдің жартылай көрінісі).*

Қарт сарбаз: – Өте үрейленбеңдер, біз ақтабан шұбырындыны да көріп, бастан өткізген халықпыз ғой. Қалмақтарда қазір ондай күш жоқ. Жоңғариясына жеткенше мына Еділ қалмақтары тоз-тоз болады.

Көрші әйел: – Айтқаныңыз келсін, қайнаға, тұқымы құрысын солардың. *(Осы кезде ауылға Аспантайдан хабаршы келеді, адамдар жиналып қалады).*

Хабаршы: – Уа, халайық! Қалмақ көшімен алғашқы қақтығыстар мен олар туралы мынадай хабар бар. Көш құрамында 30 мыңдай үй, жалпы саны 100 мыңнан астам адам бар көрінеді. Және бар мал-мүлкімен үдере көшіп барады. Көшті жан жағынан қоршай 25—30 мыңдай әскер қорғап келеді екен.

Әскердің саны көп болғанымен, бірнеше бағытта қанаттаса көшкен елді қорғауға бөлінгендіктен бізге төнген қауіп аз. Ал біздің сарбаздар арттарынан түре тиіп, кезі келіп тұрғанда ата жауынан кек алып, мал олжалап, қыз-келіншектерінен тұтқын алып қалып жатыр.

Қарт сарбаз: – Ал Аспантайдың жүздігінің жайы қалай? Не тапсырды бізге? Сарбаздары аман ба?

Хабаршы: – Жалпы аман. Дегенмен соғыстың аты соғыс қой, жеңіл жараланғандар мен мерткікен аттар бар. Арқадағы Абылай хан орта жүзден асығыс әскер жинап, қалмақ көшінің алдын орай қоршап алып, жойып жібермек көрінеді. Көштің соңынан түре тиіп, соғысып келе жатқандар тарап кетпесін деп жарлық жариялапты. Сондықтан жиырма-отыздай мініс аттары пен азық дайындап жіберсін деп тапсырды Аспантай.

Қарт сарбаз: – Тілеулі батырдан не хабарың бар? Жасы жетпіске келіп қалып еді, оңай емес қой оған. Тоғыз қатынынан туған батыр балалары мен хан Нияз атанған би ұлы бар. Соларға тапсырып үйде жатса да болар еді ғой. Өз мыңдығын бастап, ол ерлік көрсетпеген соғыс жоқ.

Хабаршы: – Тілеулі батыр, Аспантайлар бастаған жүздіктер көмекке жеткенше күтпей, Ор өзені бойында алғашқы шайқасқа кірісіп, қалмақтарға шағын қолмен атой салған.

Қарт сарбаз: – Ой, Тілекем-ай, қас жауын көргенде қаһарланып бірінші боп, ұрысқа кіретін еді. Сол әдетіне басқан екен ғой.

Қырмызы: – Аллам-ай, аман болса жарар еді, сақта Құдай жаманшылықтан.

Хабаршы: – Ұрысқа өзің кірме, арттан қол көбірек жиналғанша күтейік дегенге көнбепті. «Үйде жатып алжып өлгенше, ата жауыммен айқасып, қанмайданда, ұрыста өлсем арманым жоқ» деп атой салыпты. Кәртайса да мол тәжірибесі бар ғой, соған сенген шығар...

Қарт сарбаз: – Шыдамай кеткен ғой сабазың. Ия, содан соң?

Қырмызы: – Қайран, хас батыр қайнағам-ай, Тілеулі десе тілеулі, ғұмыр бойы елінің тілеуін тілеп, сол жолда жарғақ құлағы жастыққа бірде тисе, бірде тимей өмірінің көбін ат үстінде, жорықта өткізіп келеді. Тілеп ұлым туғанда, «менің атым Тілеулі, Құдайдан сұрап алған бұл ұлыңның аты маған ұқсас Тілеп болсын» деп өзі қойып еді-ау... Батыр ғана емес, абыз, әулие ғой жарықтық.

Қарт сарбаз: – Қалмақтармен қанды майданда талай-талай тізе қосысып соғысқан кездеріміз естен кетер ме? Көзсіз батыр ғой сабазың. Енді Аспантайдың тапсырмасын орындауға қам жасайық. Мініс аттарын таңдап, үй-үйлерден азық әзірлейік. Сосын аттар мен азық-түлікті апаратын адамдарды өзім бастап барамын.

Тілеп: – Ата, о не дегеніңіз, жастар бармыз ғой, соғыстағы сарбаздарға тамақ тасуға жарамасақ кім болғанымыз, бұл бозбалалар атқаратын шаруа емес пе. Тек жолбасшы болса, болды.

Қырмызы: – Құлыным-ау, азамат болғаныңнан айналайын сол. *(Ауыл адамдары үйді-үйлеріне тарайды. Сағынысқан ана мен бала. Тілеп анасына еркелеп «апатайым» деп мойнынан құшақтап, анасы оны емірене аймалап сағыныштарын баса алмай отырады).*

Қырмызы: – Балам-ау, алыстан шаршап-шалдығып келгенде тым болмаса төрт-бес күн үйде аунап-қунап тыныға алмайтын болдың-ау. Мына заманның аяқ астынан бұзылғанын қарашы. Әйтеуір бір жағымыздан жау табыла кетеді.

Тілеп: – «Жау жоқ деме, жар астында» деген осы ғой. Қалмақ құрымай қазаққа тыныштық жоқ. Мүмкін бұл қалмақтардың соңғы тұяқ серпуі шығар.

Қырмызы: – Солай болғай, ұлым. Біздің қолымыздан келері ер азаматтарымыздың тілеуін тілеу. Алла жар болсын. Сен тынық, құлыным, мен әкеңе, сарбаздарға тамақ дайындауға кірісейін. *(Екі-үш күнде жорық аттары мен сарбаздарға азық дайын болып, баратын адамдар, жолбасшы белгіленіп, олар жолға шығуға жиналады).*

Жолбасшы: – Ал, ағайын, екі-үш күнде жолға дайындалып үлгірдік. Сарбаздарға көмек беруге, қара жұмыстарын атқаруға бара жатырмыз. Ақсақалдар бата беріңіздер.

Қарт сарбаз: – Бір Алла жолдарыңды оңғарсын, әулие-пірлер қолдасын, дұшпанның жолы тарылсын, жеріміз жаудан арылсын. Сарбаздарымызға Құдай қуат берсін. Бәрің де елге аман-сау жеңіспен оралыңдар! Әумин!

Қырмызы: – *(Ұлын құшақтап):* Құлыным, әуелі құдіреті күшті Құдайға, екінші, періштелер мен ата-баба әруағына тапсырдым. Аман барып, сау қайтыңдар. Әкеңе сәлем айт, күндіз-түні сендердің тілектеріңді тілеймін Алладан.

Тілеп: – Апа, көп уайымдай берме, қайратты бол. Өзің де Алла жар болсын. *(Ана ұлының бетінен сүйіп шығарып салады «Хош, хош!» деген дауыстар. Бәрі аттанып кетеді. Ат тұяқтарының дүрсілі біраз естіліп тұрады).*

ЖЕТІНШІ КӨРІНІС

(Аспантай жүздігі сарбаздарының бір шайқастан кейін орналасқан жері).

Шолғыншы сарбаз: – Біз күткен көмек-керуен таяп келеді... *(Сарбаздар елеңдесіп, «солар ғой, иә солар», деп дабырласып, қуанып қалады. Сөйткенше олар да жетеді. Тілеп алдымен құстай ұшып келіп, «Ассалаумағалайкүм!», деп сәлем беріп, әкесін құшақтай алады. Аспантай да оны бауырына басады).*

Аспантай: – О, азаматым, ұлым менің, аман-сау оқуыңды тауысып, үлкен жігіт болыпсың. Шүкір Аллаға! Ауыл аман ба? Шешең қалай, екеуімізді бірдей уайымдап жүдеп қалған жоқ па екен?

Тілеп: – Ауыл да аман, апам да аман, сәлем айтты... Өзің қалайсың, әке? Сылтып басып жүрсің ғой, жараланып қалдың ба?

Аспантай: – Жақсымын, балам, жақсымын. Жеңіл жарақат қой, ештеңе етпейді, жазылып келеді. Қалмақ әскері көшті сыртынан қоршай қорғап суыт кетіп барады. Адам шығыны болмасын деп сақтықпен шабуыл жасаймыз. Енді біраз күннен кейін Арқа жерінде қалмақ көшінің алдынан тосқауыл қойып, соққы бергелі жатқан Абылай ханның қолымен қосыламыз. Басты мәселе сонда шешіледі, балам.

Тілеп: – Әке, Тілеулі батыр атамыз қайда?

Аспантай: – Торғай елінен мың қолы жиналған. Соны ұрыстарда өзі басқарып жүр. Сарбаздар батыр қолбасшысын көргенде жігерленіп кетеді. Жүр шатырына барып сәлем берейік. *(Екеуі сахнаның екінші жағына қарай барып, сыртта отырған Тілеулі батырға Ассалаумағалайкүм десіп сәлем беріп қолын алады).*

Тілеулі: – Уағалайссәләм, өздерің де амансыңдар ма, Аспантай? Сен қай баласың, қарағым?

Тілеп: – Батыр ата, мен өзіңіз атымды қойған Аспантайдың баласы Тілеппін. Сарбаздарыңыздың сапына келіп қосылып тұрмын. Қабыл алыңыз, *(деп тізесін бүгіп басын иеді)*.

Тілеулі: – Уа, бар бол, балам, Жасаған ием жар болсын. Тілеп болсаң, Алла тілеуіңді берсін. Аспантай-ау, мына балаңның туғаны кеше ғана сияқты еді. Бүгін келіп, сарбаз боламын дейді, жап-жас қой. Ұрысқа салып, өлтіріп алып жүрерміз. Өлсек өзіміз өлейік, ұрпағымыз аман қалсын. Жаралылармен бірге ауылға қайтар.

Тілеп: – Жаугершілік заманда он алты мен он жеті деген қолға қару алуға болатын жас, батыр ата. Атақты Сартайдың мың баласы 14—15 жаста ғана болған. Ақтанберді ақын «он бесімде қылыш ілдім білекке» деп жырлаған. Алпыстағы әкем майданда жүргенде, дардай боп үйде жатқаным маған өлім емес пе. Қайтпаймын үйге. Бір жігіттей қайрат-күшім бар. Бірер күн жаттығып сабақ алсам, жекпе-жекке де жарап қалармын. Пайғамбар жасына келді, ауылға әкем қайтсын. Қару-жарағыңызды маған беріңіз, әке, мен асынайын.

Тілеулі: – Аспантай, болғалы тұрған балаға болма деп қалай айтамыз. Балам, дұрыс сөз айтып тұрсың. Мынадай ел басына қауіп төніп тұрғанда, жас та жауынгер, қарт та жауынгер. Әкеңнің қару-жарағын алмай-ақ қой. Олжа қару-жарақ, сауыт-саймандар бар. Солардың ішінен лайығын таңдап ал. Сен де менің бір баламсың, Тілеп. Жорықтарда жолымды берсін!

Тілеп: – Рахмет, батыр ата! Алла сізге де амандық берсін, деп тілеймін. Қойлыбай маған қобызын сыйлап тұрып, бата бергенде «қобызың қолдан түспесін» деп еді, өзіммен ала келдім. Қаласаңыздар күй тартып берейін, Сіздің де, сарбаздардың да көңілі көтерілсін.

Тілеулі: – О, бәрекелді, балам, кәне, тынышталыңдар, қобыз күйін тыңдайық. *(Тілеп Қорқыт пен Қойлыбайдың бірнеше күйін нәшіне келтіріп, иығын қыранша қомдап, беріле шабыттана тартып береді. Сарбаздар ұйып тыңдап, әр күйден соң, «ой, жарайсың» деп көтермелеп отырады)*.

Аспантай: – Тілеп алған, Тілебім, өнеріңнен айналайын! Өте жақсы үйренген екенсің. Бәрекелді, жарайсың, ұлым.

Тілеулі: – Сонау Қорқыт бабадан келе жатқан бұл қасиетті өнер қазақта ғана бар. Балам, талабыңа нұр жаусын!

Тілеп: – Тілектеріңізге, хошеметтеріңізге рахмет. Бірінші рет мынадай көп алдында және жауынгер сарбаздар алдында тартып, үлкен сынақтан өтіп тұрмын. Тыңдаушылар қалай қабылдар екен деп қобалжып отыр едім, қуанышымда шек жоқ.

Тілеулі: – Аспантай, енді Тілепке сауыт кигізіп, қару-жарағын асындырып алып кел. Қандай сарбаз боп шыққанын көрейін. *(Аспантай қосқа кіріп, Тілепті киіндіріп алып шығады)*.

Тілеулі: – Міне, балам, енді нағыз жауынгер сарбаз болып шықтың. Жас та болсаң, тұлғаң батырға лайық келісті екен. Ұлтыңның ұлы бол, ұрағыңның жыры бол, балам, әумин. Аспантай, Тілепті өзің жаттықтыр, ұрысқа үйрет. Сосын барлаушылар жіберіп, қалмақтардың көш барысындағы осал тұсын біліп анықтаңдар. Көш соңындағы қорғаныстары мықты екен. Бүйірден шабуыл жасағанымыз дұрыс болар.

Е К І Н Ш І А К Т СЕГІЗІНШІ КӨРІНІС

(Тілеулі батыр мыңдық қосынында жорыққа дайындалып, жүзбасыларға тапсырма беріп жатады).

Тілеулі: – Мыңдық қолымыз толық жиналып, жасақталып болды. Жаңадан келгендерді жаттықтырдық, ұрыс тәсілдерін үйреттік. Бүгін жауға бүйірден тиіп, шабуыл жасаймыз. Бұрынғыдай тұтқиылдан шабуылдап, оларға көмекке арттан қосымша күш келгенше малдан жылқы алып, қыз-келіншектерін олжалап үлгіресіңдер. Сосын тез шегініп кетесіңдер. Адамдарды сақтаңдар. Қалмақтармен бітім бола ма, әлде үлкен соғыс бола ма, оны Абылай хан шешеді. Тапсырма осы.

Аспантай: – Тілеке, біздің де сізге айтар тілегіміз бар. Қызып кетіп, ұрысқа тікілей кіріспеңіз. Жасыңыз болса жетпістен асты. Өзіңізді сақтаңыз. Бізге сіздің сарбаздарды жігерлендіріп, қол басқарғаныңыз керек.

Тілеулі: – Тілектеріңді орындауға тырысамын. Бірақ оны ұрыс барысы көрсетеді. *(Қыпшақ Тілеулі батырдың мыңдық қосынында жорық дабылы қағылады. Қыпшақтар «Ойбас, ойбас» деген ұранмен атой салып, қалмақтар көшінің бір бүйірінен ойсырата соққы береді. Аспантайдың жүздігі құрамында жас Тілеп те көп қайрат көрсетеді. Әкесімен бірге бірнеше қалмақты түйреп түсіріп, бірде қылыш сілтеп, бірде садақ атып ұрыстың жуан ортасында соғысып жүреді. Тілеулі батыр шетте шыдап тұра алмай, ұрысқа өзі кірісіп кетеді. Оңды-солды қылыш сілтеп, найза шаншып, қоршауда қалған бір жас сарбазды қорғап қалады. Қалмақтың бір мергеніоны садақпен атып ауыр жаралайды, екінші біреуінің найзасы жаурынына қадалады. Жанына жанұшырып жеткен Тілеп қалмақты жайратып тастап, батырды көтеріп алып шығады. Ұрыс соңында жеңіске жетіп мол олжамен оралады).*

Аспантай: – *(Ауыр жараланған Тілеулі батырдың басын сүйеп отырады).* Тілекем-ай, ұрысқа кірмеңіз, деп тілегеніміз қайда? Неге тыңдамадыңыз?

Тілеулі: – Жас сарбаз екі қалмақтың ортасына түсіп қалып, жанталаса қорғанып жүр екен. Сәл кешіксем, екеуі оны өлтіретін түрі бар. Біреудің жалғыз шығар, деп, шыдамай кеттім.

Аспантай: – Жарақатыңыз ауыр, қан көп кеткен. Не істейміз? Елге, Торғайға алып жүреміз. Өзім алып барам.

Тілеулі: – Көп болса, бір күндік өмірім қалған шығар. Мен армансыз адаммын. Өмірімнің көбі қалмақтармен соғыстарда, жорықтарда өткенімен бақытты болдым. Жар қызығын да, бала қызығын да көп көрдім. Тоғыз әйелімнен тараған ұрпақ тоғыз рулы ел болады. Жаман шалдар секілді төсекте жатып өлмей, жорықта, ұрыс даласында ата жауымен айқаса жүріп қаза тапқан ерде не арман бар. Мені елге, Торғайға емес, қанды көйлек досым Тама Есетбатырдың қасына апарып қойыңдар. Соғыста бірге өлсек, бір қабірге жерленеміз. Бөлек жүріп өлсек, бұрын өлгеніміздің қасына кейін өлгеніміз келіп жатамыз деген сөзіміз бар еді. Ағайындар ренжімесін.

Аспантай: – Ойпырмай, не деген керемет достық! Ұлыңыз Нияз биге тез жетсін деп хабаршы жібердік. Өсиетіңізді айтамыз. Өзі реттейді ғой бәрін.

Тілеулі: – Енді бірер күнде Арқада Абылай қолымен қосыласыңдар. Қалмақ көші толықтай қоршауда қалды. Соғысуға күші кем, сөзсіз бітім сұрайды. Енді қазаққа қалмақтардан қауіп жоқ. Сол күнді көріп бара жатырмын. Менің де жеңіске өз мыңдығыммен қосқан зор үлесім бар. «Ойбас, ойбастаған» қыпшақтар ұранымен қалмақтарға талай ойран салдық қой. Өз жүздігіңмен, Аспантай, сенің де қосқан үлесің зор. Абылай ханға, Қабанбай, Бөгенбай батырларға сәлем айт. Хош... хош...

Аспантай: – Хас батыр сардар сабазым-ай, хош... хош... бақұл бол.

Тілеп: – *(Тізесін бүгіп тұрып тағзым етеді).* Хош... батыр ата, ерлігің бізге үлгі, бізден кейінгі ұрпаққа да үлгі.

(Қалмақтар көші Арқа жеріне жеткенде, Абылай хан мен Қабанбай, Бөгенбай қолбасылар бастаған орта жүздің қалың қолы қоршауға алады. Соңдарынан түре тиіп қалмай соғысып келе жатқан қыпшақ мыңдықтары және бар. Қоршауды бұзып-жарып соғысып сонау Жоңғариясына өте алмасын, жете алмасын білген қалмақ басшылары Ұбашы мен Серен Абылай ханға елші жіберіп бітім сұрайды. Абылай хан әскери әрі хан кеңесін шақырып ақылдасады. Қалмақ көші басшыларымен болған келіссөз сәтті аяқталады).

ЖАРШЫ: Уа, жарандар, сарбаздар, көңілімізді күпті қылған тағы бір жорық қантөгіссіз бейбіт келісіммен аяқталды. Еділ қалмақтарының қазақ даласын шаңдатып үдере көшкен «Шаңды жорық» атанған жорығы аяқталды. Ұлы мәртебелі Абылай ханымыз қоршауда қалып, жеңілгендерін мойындап, бітім сұраған қалмақтарды қырып салуды жөн көрмей, әрі соғыста адам шығынына жол бермес үшін бейбіт бітімге қол жеткізді. Қалмақ өздері тиіспесе, біз бейбіт келісімді бұзбаймыз, деп қазақ Құран ұстап ант берді. Қалмақтар да қазақ халқына бұдан былай қарсы шықпаймыз, деп тас құдайларына табынып ант берді. Енді қазаққа бейбіт заман баянды болсын деп тілейік Алладан.

Бастаушы: – Уа, халайық, сарбаздар, қалмақ көшін соғыссыз, қан төгіссіз шығарып салдық. Бейбіт келісімге келген жеңісімізді тойлап сауық құрайық. Алдарыңызда сауықшылар өнер көрсетеді. Алдымен атақты Ақтанберді ақынның өзі бастап, өзінің бар қазақтың ұранына, жас сарбаздардың соғыста жігер жырына айналған «Күлдір-күлдір кісінетіп, күреңді мінер күн қайла?» жырын айтып береді. *(Ақтанберді ортаға шығып, терме-жырын орындайды. «Жарайсың, жаса» деген қошемет сөздер айтылып жатады. Одан кейін бір халық әні айтылады, арабтардың кәнізектер биі биленеді).*

Сарбаздар: – Ей, бастаушы, қобыз күйін сағындық, қобызшылар бар ма?

Бастаушы: – Міне, қазір шығарамыз алдарыңызға. Жас қобызшы, Қойлыбайдың шәкірті бала бақсы Тілеп Қорқыттың күйін тартады. *(Тілеп Қорқыттың бір күйін арқасы қоза отырып, асқан шеберлікпен тартып береді. «Уа, жарайсың,» деген дауыстар естіледі).*

Қарт сарбаз: – Уа, көп жаса, балам! Өнерің өрлей берсін. Қойлыбайдың шәкірті болсаң, Торғайдың Ақкөлінен екенсің ғой. Онда кімнің баласысың?

Тілеп: – Асслаумағалайкүм, ата, қыпшақ Аспантайдың баласымын.

Қарт сарбаз: – Әкеңді білем, атақты Тілеулі батырдың жүзбасысы ғой.

Ақтанберді: – Қадірлі халайық, батырлар мен сарбаздар, сіздердің ел қорғаудағы жанқиярлық ерліктерің үшін алдарыңда басымды иіп рахмет айтамын. Елге бізден сәлем

айтыңдар. Бейбіт өмір ұзағынан болсын. Ел қорғауға қашан да дайын болыңдар! *(Сарбаздар «дайынбыз, дайынбыз» деп дауыстайды).* Ал сауықшы өнерпаздар әзір тарамайсыңдар. Бейбіт өмірдің салтанаты мен сәні ақындар мен әншілер, күйшілер басқа да өнерлі адамдар. Жақында үлкен асқа барамыз. Сонда халыққа өнер қызметін көрсетесіңдер.

ТОҒЫЗЫНШЫ КӨРІНІС

(Ақкөлдегі Қойлыбай ауылы. Тілеп Сарықызбен қоштасып кеткелі де жылдан аса уақыт өткен. Одан хабар-ошар болмай, Сарықыз сағыныштан зар шегеді. Күн сайын көл жағасындағы Тілеппен екеуі қозы, бұзау бағып жүретін, құшақтасып отыратын қойтас қасына келіп, сағыныш-мұңын көлге шағып, желге шағып жүреді).

Сарықыз *(монологы):* – Ақкөлім менің, сен қашан менің бақ көлім боласың? Ғашық жарым Тілебім кеткелі айлар өтті, жыл өтті. Еш хабар жоқ. Уа, самал жел, қоңыр жел сенің бармайтын жерің, аспайтын тауың жоқ қой, менің сүйген жарымның бір хабарын біліп бер.

Сағыныштан сарғайды деген осы екен ғой. Тым болмаса, қайда жүргенінен бір хабар білсем, аласұрған жүрек тынышталар еді-ау! *(Қобызын қолға алады).*

Қара қобызым, жан серігім, сенен басқа сырласым да, мұңдасым да жоқ менің. Ендігі мұңымды сен қозғап, шерімді сен шертші, мен болып ботадай боздашы, Сарықыз боп сарнашы. Естісін мына дала, менімен бірге қоса егілсін бәрі. Ғашық жар құлағына желмен бірге жеткіз Сарықызының сағынышын... *(Қобызды бірде бебеулетіп, бірде ботадай боздатып, бірде егілте еңіретіп сарната тартады. Қобызға қосылып сағыныш жырын айтады. Талантты композиторға жаңадан күй шығарту керек).*

Сағындым сені Тілебім,
Ғашық жарым тірегім.
Құшағыңда балқып бой,
Қауышу-арман, тілегім.
Көрісер күнді аңсаймын,
Лүпілдеп соғып жүрегім.
Қарайғанға қарайлап,
Жолыңды тосып жүремін.
Сағыныштан сарғайып,
Қапа болып жүдедім.
Түнімен, жаным, сені ойлап,
Көзімді зорға ілемін.
Сарыуайым солдырып,
Салдырайды білегім.
Құрап-семіп қалам ба?
Құлпырған қырдың гүлі едім.
Келесің қашан жарыңа,
Өмірімнің жұлдызы,
Көңілімнің күні едің.

Қоштасқалы жыл өтті,
Айналайын, Тілебім,
Жөніңді қайдан білемін?
Амандығыңды Алладан,
Жалбарынып тіледім.

Тоқан: – *(Қамыс арасынан шыға келеді).* Әй, Сарықыз, сен бе сарнап отырған? Жын-перілеріңді шақырып, Тілептен хабар әкел деп жұмсап жатырсың ба? Сарнасаң да, зарласаң да енді саған Тілеп жоқ. Келмейді ол, өліп қалған да шығар.

Сарықыз: – Тоқан, бұл сен бе? Сен болсаң, жағың қарыссын. Жамандық шақырсаң, ол өз басыңа келсін.

Тоқан: – Тілебім, Тілебім, деп көл басында қобызыңа қосылып боздайсың да отырасың. Тілебің тірі болса, бір жылдан бері келмес пе еді. Қалмақтарға қарсы жорыққа кеткендер баяғыда келген. Ғашық жарым, ғашық жарым деп үздігесің, ғашық болса, құс болып ұшып жетпей ме?

Сарықыз: – Ой, айтқышын-ай мынаның. Ғашықтықтан сен не білуші едің?

Тоқан: – Е, неге білмеймін, білемін. Білгенде қандай, мүмкін, сенен же жақсырақ білетін шығармын. Жігіт емеспін бе. *(Сарықыз сықылықтап күлкісін тыя алмай қояды).* Сен қыз неге күлесің?

Сарықыз: – Сенің ғашықтықты жақсы білемін дегеніңе күлемін. Ал білсең, кімге ғашық болып көрдің? Айтшы кәне!

Тоқан: – Айтсам айтамын, саған ғашықпын. Тілеп-Тілеп деп, көзіңнің сорасын ағыза берме. Ол келмесе, мен бармын, күйеусіз қалмайсың.

Сарықыз: – Ой-дөйт дерсің! Сонда қашаннан бері ғашықсың?

Тоқан: – Ауылдың ұл-қыздары тығылмақ, асық ойнап бірге өскеннен бері.

Сарықыз: – Е, мені періқыз-періқыз деп тас ататының сол ғашық болғаныңнан екен ғой *(мысқылдап күледі).*

Тоқан: – Ой, ол жай балалық, жындылық қой. Соны әлі ұмытпай жүрсің бе?

Сарықыз: – Қалай ұмытарсың, тас шекеме тиіп, қан сорғалап қоя берген. Сонда сені өлтіргім келген.

Тоқан: – Тас тимес деп ойлағанмын. Үйге жүгіріп барып, сенен де бетер өкіріп жылағанмын. Сосын менен кейін өшіңді алып, Тілепке сабаттың ғой.

Сарықыз: – Бұзықтығың бастан асып кеткен соң қайтейін.

Тоқан: – Сарықыз сенің жаңағы сөздерің мен жырың керемет екен, ақын болып та кеткенсің бе? Қамыс арасында жасырынып отырып тыңдағанда жылай жаздадым.

Сарықыз: – Ой, оңбаған, сен мені сыртымнан аңдып жүреді екенсің ғой.

Тоқан: – Жоқ, әдейі аңдыған жоқпын, ат іздеп шыққанмын. Еріксіз тыңдауға тұра келді. Сен өзің қобыз тартып, жыр жырлап отырып байқаған жоқ шығарсың, көл толқып, қамыстардың бәрі жапырыла теңселіп, шулап кетті. Айналаның бәрі сыңсып үрей туғызды. Жын-перілер қаптап кеткен екен деп қамыс арасынан атып шықтым.

Сарықыз: – Сен енді осы сөзіңді жұртқа жайып, үрей туғызбақсың ғой, олай дабырайтпа. Сосын сен менен үмітіңді үз, соңыма түсуді қой, ауылда менен басқа қыз құрып қалған жоқ қой.

Тоқан: – Үмітімді үзе алмаймын, қыз көп болғанмен, сендей қыз жоқ.

Сарықыз: – Босқа дәмеленбе, мен саған тие алмаймын, сүйе алмаймын деп талай айттым ғой. Неге түсінбейсің? Өзіңді ұнататын қызға құрық сал.

Тоқан: – Ақылың миыма қонбайды, Сарықыз. Мен сенен күдерімді де, үмітімді де үзбеймін. Жарайды, мен атымды тауып алайын *(кетеді)*.

Сарықыз: – Ойпырмай, жаңағы Тоқан бар сырымды ауылға жайып жұртты дүрліктіретін болды-ау, қайдан сап ете қалды? Жағада ешкім жоқ сияқты еді, бұдан былай сақ болу керек екен *(кетеді)*. *(Сарықыз айтқандай-ақ, Тоқан ауыл адамдарына келіп мынаны айтады)*.

Тоқан: – Өткенде сұрапыл дауыл тұрып, киіз үйлеріміз құлап, астында қалған адамдар мертiгiп бәле болды емес пе. Мана көл жағасында қобыз тартып, жындарын шақырып отырған Сарықызды көріп қалдым. Қамыстар шулап, шилер сыңсып, толқындар тулап, көл басы азан-қазан болды. Батырға да жан керек, тұра қаштым.

Қарақатын: – Е, бәсе,

сол дауыл сұрқы бөлек сұрапыл болды ғой. Ондай дауылды ғұмыры көргеніміз жоқ. Кәне жүріңдер, үйіне барып, шаңын шығарайық. *(3—4 әйел Сарықыз үйіне келеді)*.

Ұрқия: – Оу, амансыңдар ма? Түстерің суық қой, не болып қалды?

Қарақатын: – Болары болған соң, келіп отырмыз. Әй, Ұрқия, алдыкүнгі сұрапыл дауылды шақырып соққызған мына сенің Сарықызың екен ғой.

Ұрқия: – Сендер не айтып, көкіп отырсыңдар, Сарықыз дауылды қалай тұрғызады? Өсек өршітпесеңдер жүре алмайсыңдар ма, түге?

Қарақатын: – Түк те өсек емес. Мана Тоқан көлге барса, мына сұмырай қызың сарната қобыз тартып, сұңқылдап жыр жырлап отыр дейді. Арасында «Тілебiм, Тiлебiм, тiлеуiңдi тiледiм, ендi қашан келесiң? Сағындым, сарғайдым, зарықтым» деп зарлап отырған көрінеді. Артынша қамыстар суылдап, жел ысқырып, көл басы ұлыған-шулыған болыпты. Демек сол күні жын-перілерін шақырып, дауыл тұрғызған Сарықызың екен.

Ұрқия: – Әй, сайтан қыз, естисің бе, мына қатындар не деп отыр? Сен не бүлдіріп жүрсің?

Сарықыз: – Ештеңеде бүлдірген жоқпын. Тоқан мені Тілептен жаман қызғанады. Соның таратып жүрген өсегі. Мен саған тие алмаймын, аулақ жүр десем де болмайды. Дауыл тұрған күні көлге де барғам жоқ, қолыма қобыз да ұстағам жоқ.

Ұрқия: – Міне естіп тұрсыңдар ғой, дауыл болған күні қызым үйде болған. Олай жала жаппаңдар. Қойлыбай отағасым өлген соң, басынайын деген екенсіңдер. Бұл дауыл – Сарықыздың емес, Құдайдың құдіретімен болған дауыл. Оны қызымнан көріп, қай сасқандарың.

Қарақатын: – Пішту, қызым дейді ғой. Қайдағы қызың? Пұшпағың қанамаған бедеу бие емессің бе.

Ұрқия: – Қарақатын, сен олай шаптықпа. Құдайға олай күнәлі болма, жалғызыңды жардан ұшырар... Өзім тұмасам да бауырыма басқан қызым. Елде бала асырап алған адам аз ба?

Қарақатын: – Ұрқия сөзді қой, қызың тегін емес. Осы ауылда аман тұрғыларың келсе, асқақтамай қызыңды Тоташыма бер. Сонда жыны басылады. Сен де тыныш, біз де тыныш табамыз. Әйтпесе, көшіріп жібереміз, болмаса үйіңді өртеп жібереміз. Далада қаңғырып қаласыңдар. Жан керек болса, сөйтіңдер. *(қатындар кетеді)*.

Ұрқия: – Қызым не істейміз? Мыналардың түрі, жүдә, жаман ғой. Бақсының қызы болған соң, сені жын шақырып дауыл тұрғызды деп ойлайды.

Сарықыз: – Апа, мен Тоқанға өлсем де тимеймін. Одан да өлгенім артық. Тілеппен серттесіп, сөз байласқанбыз. Әкемді құда түсуге жіберемін деген. Жорыққа кеткен сапарынан әлі орала алмай жүрген шығар. Таяуда келеді сөзсіз. Жүрегім сезеді. Шыдайық аз күн.

ОНЫНШЫ КӨРІНІС

(Көкшетаудағы Бурабай көлінің жағасындағы жартастардың бірінің басына шыққан Тілеп пен Торғайлық сыбызғышы жігіт Тортай айналаға қарап, табиғат сұлулығына көз сұарып, тамашалап тұрады).

Тілеп: – Мынау айнакөл, айнала қаршаған тау шыңдары, самсаған қарағай, сыңсыған ақ қайыңды орман! Не деген керемет сұлу өлке! А, Құдай құдіретіңе бас иемін. Мынау Абылай алаңы, үш жүздің би-сұлтандары мен елдің игі жақсылары бас қосып, кеңес өткізетін жері.

Тортай: – Ия, сұлу болғанда, айтары жоқ. Сұлулығына көз тоймайды, сұлу қызға қарағандай қарай бергің келеді. Біздің Торғайда да көлдер көп, жағаларында қамыс-қоға ғана өседі, осындай орман болса ғой, шіркін.

Тілеп: – Бәрінен де ақ қайыңды ормандарын айтсай! Тіпті, кей жерлерінің арасында басқа бір бөтен ағаш жоқ. Таңданып-тамсанып ішінен шықпай жүре бергім келеді.

Тортай: – Біз екеумізді елге қайтарып жібермей, елге өнер көрсетуге керексіңдер деп алып қалғаны қандай жақсы болды десейші! Қаншама ел көрдік, жер көрдік. Осы жақтың бір қызына үйленіп қалып қойсам ғой, шіркін!

Тілеп: – Ал менің қалып қойғым келмейді.

Тортай: – Е, неге? Мынадай Асанқайғы армандаған жерұйық жерде өмір сүру зор бақыт емес пе?

Тілеп: – Бақыты бақыт қой, бірақ, жігітке нағыз бақыт сүйген жармен бірге өмір сүру деп білемін.

Тортай: – О, Тілеп, досым, мынау табиғаты тамаша жерде мен сияқты қалғың келмегеніне қарағанда ауылда ғашық болып сүйген қызың бар ғой, шамасы?

Тілеп: – Болғанда қандай! Құс болып ұшып барып, бір құшып қайтқым келеді. «Ұшарға қанатым жоқ, неғылайын», деген әнді бейне мен шығарған сияқтымын, ылғи ыңылдап айтып жүремін.

Тортай: – Ой Тілеп, қандай бақытты жігітсің, ә! Құс болып ұшып жеткің келгеніне қарағанда, сұлу қызға қатты ғашық болғансың ғой.

Тілеп: – Айтпа, сұлу болғанда, барша сұлулардан да сұлу! Сағынғаным сондай, ойлағанда өзімді қоярға жер таппаймын, тіпті, есім шыға жаздайды. Міне бір жылдан асты, сапарда жүрміз. Ол менің өлі-тірі екенімнен түк хабары жоқ. Бір хабарыма зар болып, құса боп жүргені анық.

Тортай: – Ойпырмай, ғашықтық деген сондай болады екен-ау, ә? Өлердей ғашық болу ертектер мен хиссаларда ғана болады дейтін еді. Сөйтсем, нағыз Қозы Көрпеш пен Ер Төстік қасымда жүр екен ғой.

Тілеп: – Сен өзің әлі ғашық болып көрген жоқсың ба?

Тортай: – Жоқ, әлі. Бірақ жастай атастырып қойған қызым бар.

Тілеп: – Қазақтың ұл-қыздарын кішкентайынан атастырып, үйленгенше бір-бірлерін көрмесе де қоса салатындары қызық. Мынандай қызық болыпты. Бір жігіт қалыңдығын ұрын келгенде бір-ақ көріпті. Жеңгелері жетелеп келіп, ақ шымылдықты ашып кеп жіберсе, қап-қара боп, шойқара қыз жатыр дейді. Жігіт «астапыралла» деп, шошып кетіп қаша жөнеліпті, жеңгелері айнала қуып ұстай алмапты.

Тортай: – Содан әрі не болыпты?

Тілеп: – Екі-үш жылдан кейін сулу кіші жар, тоқал алып береміз деп әзер көндіріпті.

Тортай: – Тілеп, сен мына әңгімеңмен мені қорқытып қойдың ғой. Мен де әлі қалыңдығымды көргем жоқ. Енді ұрын барамын деп жүргенде, осы жорыққа аттанып кеттік қой. Айнала қашатын мен болып жүрмейін.

Тілеп: – Ондайдан Құдай сақтасын, жақсы қыз болғай деп тілеймін

Тортай: – Рахмет, айтқаның келсін.

Хабаршы: – Жігіттер, Тілеп бақсыны шақырып жатыр еді, қайдан тапсам екен?

Тілеп: – Аға, ол менмін.

Хабаршы: – Ой, сен жап-жас жігітсің ғой, бақсы дегендер сақалды үлкен кісілер болушы еді. Бақсы болсаң, онда жүр. Мына ауылда бір жігітті жын ұрып, ауруға ұшырады, аяқ-қолын байлап зорға ұстап отырмыз. Кешеден бері бала-шаға, қыз-келіншектер үрейленіп, ауылымызда береке жоқ.

Тілеп: – Жарайды, барайын, аға, барайын. Тортай, сен де жүр. Қойлыбай ұстазыммен бірге ондай ауруды емдесіп көргенмін. Бірақ жеке өзім емдеп көрген жоқ едім. Нар тәуекел, жындармен шайқасқа түсетін кезім келген шығар. Жүр, кеттік. *(Бұлар жынданған жігіт үйіне келеді. Киіз үй ішінде бірнеше мықты еркектер ауру жігітті басып ұстап отырады. Тілеп кіріп келгенде, оның жыны одан бетер ұстап, жұлқына түседі).*

Жігіттің шешесі: – Амансың ба, бақсы балам, айналып кетейін, Тәңір жарылқасын сені. Мына жалғыз ұлымды жын пәлелерден құтқара гөр.

Тілеп: – Апа, жыламаңыз, бәріңіз де «ләә илләәәә ил Аллаһу» деп, зікір салып, Құдайдан тілек тілеп тұрыңыздар, – деп, екі иығын қомдап, қобызын қолға алып, сарната бастайды. Ағузу биллаһи минаш-шайтанир-ражим, Бисмилләһир-рахмаанир-рахим, ләә илләһә ил Аллаһу уә Аллаһу әкбар!

Қолымда қобыз сарнаған,
Алдымда ана зарлаған.
Тілеуін тілеп ұлының,
Көзінің жасы парлаған.
Бала-бала, бала, деп,
Бар өмірін арнаған.
Күш бер деп жынды қууға,
Медет тілеймін Алладан.
Сарна сен сарна, қобызым,
Ерекше бүгін орының.
Басталды міне басталды,
Адамзаттың қас жауы
Жындарға қарсы жорығым.

Қобызым, досым-жолдасым,
Жау жеңіп, қайғы болмасын.
Шайтандарменен шайқаста
Қойлыбай, Қорқыт қолдасын.
Айқасым еді алғашқы
Жолымды Құдай оңдасын!
Қаңғырып жындар, мәңгіріп,
Сайтандығынан айрылып,
Сапалақ болып сорласын.
Адамға қастық жасаған,
Перілер мәңгі оңбасын.
Жын қашып ауру бойынан,
Жазылып жаны жай тауып,
Тыныштық заман орнасын!

Сабалақ сайтан: –

Әй, бала, байғұс сандалма,
Сайқалдық бізден қалған ба.
Қобызың қирап құларсың,
Қарысып жағың талғанда.
Ақырға дейін біздерді
Жеңетін күш жоқ жалғанда.
Көресіңді сен көрерсің,
Есіңнен қазір танғанда.
Сандалма, бала, сандалма,
Быт-шыт боп бізден жеңіліп,
Қаларсың сен де арманда.
Сайтандармен сайысып,
Қабырғаң сынар қайысып

Омыртқаң қалар майысып,
Жеңем деп босқа алданба,
Сандалма, бала, сандалма.

Тілеп: –

Әй, кәпір жын, кәпір жын,
Мен Тілеп бақсы батырмын.
Бисмилла, деп, ақ таңды,
Ақ тілек айтып атырдым.
Бір Аллаға сыйынып,
Құдай өзің қолда деп,
Әруағымды шақырдым.
Қобызымды сарнатып,
Қуатын сені зарлатып
Жырымды міне сапырдым.
Адамға дұшпан жындарға,
Орын жоқ мұнда, бұл маңда.
Кетіңдер ауру бойынан,
Сапалақ болмай тұрғанда.

Қалдырып тыныш адамды,
Тоқтатып азап-азарды,
Жоғалыңдар малғұндар,
Батырып-құртып қараңды.

Қазандай ашу қайнасын
Мұсылман жындар қайдасың?!
Атарман жыным қайдасың?
Шабарман жыным қайдасың?
Қаһарман жыным қайдасың?
Шайтандармен шайқаста,
Көрейін достар пайдасын.
Әзәзіл бізден құтылып,
Асырмас күшін айласын.
Ұрыста деген тұрыс жоқ,
Айқасқанын алып соқ,
Табандарың таймасын!

Сабалақ сайтан: –

Әй, бақсы тыңда, баласың,
Піспеген әлі шаласың.
Отқа түсіп орынсыз,
Құр босқа күйіп жанасың.

Сендерге жоқ бұл адам,
Алғанбыз билеп санасын.
Сен түгіл ол танымас,
Өзінің тапқан анасын.
Түсіре алмас есіне,
Қатыны мен баласын.
Сайтандар жайлап алғанбыз.
Жер менен көктің сарасын.

Жыныңды текке шақырдың,
Бас сауғалап онан да,
Жөніңді тап батырым.
Бір адам емес мыңдардың
Алжастырамыз ақылын.

Шараптың дәмін татырып,
Ойнасқа қызық шақырып,
Аздырамыз бәріңді
Күнаға барлық батырып.
Жатасыңдар бірге бізбенен,
Тозақта күйіп аң ұрып.

Болма әлек бізді жазғырып,
Өзіңді бейне нар қылып.
Ақырға дейін бәріңді,
Жасың менен кәріңді,
Адамдықтан айырып,
Аздырамыз азғырып.

Тілеп: –

Өшір үніңді малғұндар,
Өздерің нағыз азғындар.
Қарсы шығып Құдайға,
Жаңылдыңдар – жаздыңдар.
Тәкаппарсып Ібіліс,
Алладан қарғыс алдыңдар.
Тамұқта солай қалдыңдар.

Ағузу биллаһи минаш-шайтанир-ражим, Бисмилләһи-рахмаанир-рахиим.
Құл ағузу бирраббин-нәәс, мәликин-нәәс, иләһин-нәәс, мин шәррил-уәсуәәсил-ханнәс,
әлләзи иуасуису фи судуурин-нәәс, минәл-жиннәти уәннәәс!

Қобызым қолдап сарнасын,
Тартқанда қолым талмасын.
Адамды бұлай басынып,
Өздерінше тасынып,
Жағадан жындар алмасын.
Қарабура перім қайдасың?
Қарқындап келіп, аршындап,
Қарыстай тісің қаршылдап,
Шайтанды мынау шайнасын.
Көк бөрі перім қайдасың?
Көздерің шоқтай жайнасын.
Талаңдар ұлып арсылдап,
Сайтанның соры қайнасын.
Тырқыратып қуыңдар,
Бірі де мұнда қалмасын.

Айдаһар перім қайдасың?
Азуын тасқа қайрасын.
Тырнағын өткір сайласын.
Сені де тұрмын шақырып,
Келгейсің ұшып ақырып.
Зәресін алып жауымның,
Тырнақты жібер батырып,
Сайтандар қашсын бақырып.

Бозайғыр перім қайдасың?
Жеткейсің даусың арқырап,
Алтындай жалың жарқырап,
Ағын судай сарқырап.
Тепкіле темір тұяқпен.
Қашсын бәрі қалтырап.

Ұшырыңдар үрейін,
Найзамды мен де тірейін.
Жазылсын деп азамат,
Алладан тілек тілейін.

Жасамай қастық әрекет, кет-кет құры, пәлекет! Қараң батсын, Құдай атсын! Жоғал әрі жоғал! Кет, пәлекет, кет! Шық үйден, шық! Ләә илләәһә ил Аллаһ, ләә илләәһә ил Аллаһ!

(Осы сәттерде сахна төрінде адамдар мен жындардың шайқасы болып жатады. Слайдтан осы аттас балеттен көріністер көрсетуге болады. Қобыз үні күңіреніп, айғыр азынап, айдаһар ақырып, бура боздап, қасқыр ұлып, прожектор жарығы залды айқұш-ұйқыш шарлап, үндерге үндер қосылып, көрермендерге де үрей туғызылады. Тілеп бақсының роліне шындап еніп, жанталаса әрекет етеді. Сахнада нағыз өмір мен өлімнің белдесуін суреттеп жеткізе білу керек).

Тілеп: – Әә, солай ма, сайтан, солай ма? Алла десем, маған пәле жолай ма. Әп-бәлем, сендерге сол керек! Құйрықтарыңды қысып састыңдар, әне-әне тұра қаштыңдар. Қаш, қаш, қашыңдар, құрыңдар! Сайтанның сапалақтары, енді бұл жаққа аяқ баспаңдар. Уһ, – деп, отыра кетеді. Жігіттің анасы ебіл-дебіл боп, ұлын құшақтай алады.

Жігіт: – Апа, мен қайдамын? Маған не болды? Жаман-жаман түстер көріп бастырылып жатқандай денем дел-сал. Неге жылап отырсың, ә? Айтшы, апа.

Анасы: – Ауырып тұрдың, аунап тұрдың ұлым. Емші молда келіп емдеп жазып алды. Айналайын, Тілеп балам, рахмет! Аналық ақ алғысымды айтамын. Алла жарылқасын, жақсылығың Құдайдан қайтсын. Ұлымды ажалдан алып қалдың. Үстіңе шапан жауып, астыңа ат мінгіземін. Өркенің өссін, қарағым.

(Жиналған адамдар: Жарайсың Тілеп, жарайсың! Бәрекелді! Міне нағыз бақсы! Жындарды тас-талқан етіп, тырқырата қуғанын айтсай! – деп, Тілепті құшақтап, алғыстарын жаудырып тарасады).

ОҢБІРІНШІ КӨРІНІС

(Ақкөлдің оңашалау бір тұсында қос аққу қалқи жүзіп жүреді. Сарықыз жағада соларға қызыға қарап отырады).

Сарықыз: – Ей, көлде жүзген қос аққу, Тілеп екеуіміз де дәл екеуің сияқты осы көлде талай бірге жүзіп жүргенбіз. Сендерге қарап тұрып, осы қос аққудай жұбымыз жазылмайды, деп бір-бірімізге сөз бергенбіз. Сүйісіп тұрып серттесіп, аймаласып тұрып анттасқанбыз. Сол Тілебімнен міне бір жылдан бері хабар жоқ, қайтемін енді? Сыңар аққудай сыңсып жүрмін.

Әкем төтеннен ауырып қайтыс болды. Шешем және ауру. Мынау Тоқан бастаған ауылдың бұзық бозбалалары күн көрсетпей барады. Қанжармен қорғанып, әзер алдырмай жүрмін. Өткенде қатты дауыл тұрып, бір үйді жығып, бірнеше үйдің түндігін жел көтеріп кеткен. Соны менен көріп, Сарықыз жын-перілерін шақырып, дауыл тұрғызды деп маған жала жауып жатыр. Ауыл адамдары да Сарықыз ауылдан кетсін дейді. Сонда қайда барып пана табамын?

Ей, менің перизат анам, сен қай-қайда жүр екенсің? Тым болмаса өміріме қауіп төніп тұрға-нын Тілебіме жеткізсейші. Тез жет, кешіксең кеш қаласың де.

(Тілеп түнде түсінен шошып оянады. Түсіндешашы жайылып кеткен Сарықыз бірнеше бұзық балалармен шайқасып жатады. Көйлегі жыртылған. «Тілеп, қайдасың? Тез жет! Кешіксең кеш қаласың» деген Сарықыздың ащы даусы құлағына ап-анық естіледі. Таңертең Тортайды ерте оятып, көрген түсін айтады).

Тілеп: – Жорықта жолыққан жан досым, жаман түс көрдім. Сарықыздың басына шындап қауіп төніп тұр. Кешіксем кеш қалам. Одан айрылсам, маған өмірдің керегі жоқ. Ақтанберді ақыннан ағалап, көкелеп рұқсат сұраймын, бермесе қашып кетем.

Тортмай: – Рұқсатты екеуміз бірге сұраймыз. Бір жыл жүрдік қызметтерінде. Сол жарар, жағдайымызды түсінер, рұқсат берер. Жүр кеттік... *(Екеуі Ақтанбердіге келеді).*

Тілеп: – Асалаумағалайкүм, ақын аға!

Тортмай: – Асалаумағалайкүм, батыр аға!

Ақтанберді: – Уағалайссалам, о, өнерпаздарым, жағдайларың қалай? Қандай шаруамен келдіңдер? Жүздерің сынық қой.

Тілеп: – Ақын аға, батыр аға, бір жылдан бері ел жүзін көргеміз жоқ. Әке-шеше, бауырларымызды сағындық. Айттырып қойған қалыңдықтарымыз да бізді күтуде. Сізден несін жасырайын, мен өзім түсімнен шошып асығып келіп тұрмын, асыл аға. Сүйген қызымның басына қауіп төніп тұрғанын көрдім. Елге қайтуға рұқсат беріңіз, аға.

Тортмай: – Менің жағдайым да осыған ұқсас. Әкем келін түсіретін, қалыңдығыңа ұрын баратын кезің келді, деп жолаушыдан сәлем айтыпты.

Ақтанберді ақын: – Жігіттер, жағдайларыңды түсіндім. Рұқсат. Жақсы қызметтерің үшін екеуіңе өз аттарыңа қоса екі ат мінгіземін. Қос атты кезек мініп, жорық жүріспен желе шауып отырсаңдар бірер күнде жетіп барасыңдар. Тілеп, әкеңе менен сәлем айт, жорықта талай бірге болғанбыз. Ал аттаныңдар, Алла жол амандығын берсін, хош болыңдар.

Тілеп, Тортмай (қосыла): – Аға, рұқсатыңыз, қамқорлығыңыз үшін көп-көп рахмет! Жақсылығыңызды ешуақытта ұмытпаймыз. Хош, аға, хош! *(Екі жігіт жол жайын ақылдасып алып, елге аттанады. Бірнеше күн суыт жүріп, ел шетіне жеткен соң, Тортмай Тілеппен қоштасып, өз ауылына, ал Тілеп бірден Ақкөлге тартады. Нар қамыстар шулап, жел көтеріліп, жал-жал толқындар жағаны соққылап, көл тулап жатады. Бір кезде қобыздың сыңсыған, сарнаған дауысына қоса қыздың жыр-зары естіледі).*

Тілеп: – Сарықыздың дауысы ғой, аман болса жарар еді. *(Қамыс арасынан айнала іздеп, тауып алады. Сарықыздың үстіндегі көйлегі алба-жұлба жыртылған, есі шала, Тілепті алғашында танымай қалады. Сарықыз қобызын тастай беріп, қолына қанжарын алады).*

Тілеп: – Сарықыздың дауысы ғой, аман болса жарар еді. *(Қамыс арасынан айнала іздеп, тауып алады. Сарықыздың үстіндегі көйлегі алба-жұлба жыртылған, есі шала, Тілепті алғашында танымай қалады. Сарықыз қобызын тастай беріп, қолына қанжарын алады).*

Сарықыз: – Таямаңдар маған, Тоқан, жауыз саған берілгенше жарылып өлем. Құрт қараңды, жоғал! Қараң батсын сенің!

Тілеп: – Бұл мен ғой, сүйген жарың Тілебіңмін, кешір жаным, жаңа жеттім. *(Сарықыз Тілепті дауысынан танып, есін жинап, пышағын лақтырып тастап мойнына асыла кетіп, құшақтай алады. Ботадай боздап жылап қоя береді. Екеуі бірін бірі аймалап сүйіп, аялайды).*

Сарықыз: – Тілебім, ғашық жарым, бұл шынымен сенсің бе? Аңсаттың ғой, сағынтып сарғайттың ғой, жаным. Қайда жоғалып кеттің?

Тілеп: – Тым алыста, бірде жорықта, бірде Абылай ханның қызметінде жүрдік, сүйіктім. Сонау Көкшетау, Бурабай деген жерлерден келдік. Мынандай күйге қалай түстің, аяулым? Кім қорлық көрсеткен, Тоқандар ма?

Сарықыз: – Ия, солар. Әкем кенет ауырып қайтыс болды, өгей шешем де ауру, мені қорғай алмады. Содан бірнеше күннен бері солардан қашып, қалың қамыс арасына тығылып жүрмін. Қарным ашқанда борық тартып жеймін. Сенің келетініңді жүрегім сезген, түсімде көргем. Қобызды да мені қамыс арасынан тез тауып алсын деп тартқанмын. Алғашында солар екен деп қалдым. Есім жаңа кіріп келе жатыр, құшағыңда енді өлсем де арман жоқ.

Тілеп: – Өлімді айтпа жаным, алдымен сені тамақтандырайын. *(Қоржынды алып келіп, Сарықызды бауырсақ, ірімшік беріп, жанторсықтан ашыған көже ішкізіп ауқаттандырады).*

Тілеп: – Мен де сені түсімде көрдім, «тез жет» деген ащы даусың ап-анық естілді. Содан шошып оянып, Тортай деген жерлес досымыз екеуміз Абылай ханның көмекшісінен рұқсат сұрадық. Ол кісі рұқсатқа қоса екеумізге де қосақ ат мінгізді. Сөйтіп қос-қос атты да зорықтыра жаздап елге жеттік.

Сарықыз: – Түсіңе енбесем, әзір келетін ойың жоқ қой. Өзің қалай өсіп кеткенсің-ә? Қолда найза, қында қылыш, нағыз ер жігітсің. Қарап көз тойдыра алмай отырмын.

Тілеп: – Бұрынғыдан сен де керемет сұлуланып кетіпсің. Перизатым менің, сен менің мәңгі махаббатымсың!

Сарықыз: – Тілебім, айналайын, асылым! Бұған дейін сенен бұрын естімеген керемет сөз естідім ғой. Мәңгі махаббатымсың! – дедің ғой, ия?

Тілеп: – Ия, солай дедім. Сен менің күлімдеп шыққан күнімсің, он төртінде толысып, жарқырап туған айымсың. Ия, ия, сен менің өмір бойы сүйіп өтер мәңгі махаббатымсың! *(Тілеп қызды көтеріп алып, құшырлана сүйіп, бауырына басады; аялап еркелетеді.)*

Сарықыз: – Сен де менің мәңгі махаббатымсың, Тілеп. Рауандап атқан бақыт таңымсың. Айтшы, жаным, жаңағы қыз жүрегін жарып жіберердей керемет сөзді қалай, қайдан тауып айттың? Осы аузыңмен, тіліңмен айттың ба?

Тілеп: – Тіліммен емес, жүрегіммен айттым, аяулым. Мәңгі махаббат! Жүрегім солай деп соғып, еріксіз айтқызды.

Сарықыз: – О, жарық дүние! Сен жарық дүние болып жаралғалы, қазақ қазақ болғалы қазақ қыздары арасынан сүйген жігітінен «Мәңгі махаббатымсың!» деген керемет ғажап сөзді, мүмкін, алғаш естіп тұрған мен шығармын.

Тілеп: – Дұп-дұрыс айтасың, аяулым, саған дейін мұндай сөзді еш қыз естіген жоқ. Сен бірінші рет естіп тұрсың, ең бірінші рет мен айтып тұрмын саған.

Сарықыз: – Сенем, жаным, сенем. Дүниеге қыз боп жаралып, қыз боп қылтиып бойжеткен соң, жүрегі сыңарын іздей бастайды. Ол сыңары жігіт кеудесінде. Сол сыңары «сені сүйемін» деп тіл қатқан күн—қыз үшін ең бақытты күн. Қазақ қыздары, сондай бақытты күндер тұсын бәріңе! Жігіттер, сол сөзді тілмен емес, менің Тілебімдей шын жүректеріңмен айтыңдар қыздарға.

Тілеп: – Аяулым-ау, өзің шешендерше қалай-қалай әдемі келістіріп айтасың-ә! Сымбатыңа сөзің сай, сөзіңе өзің сай. Сенің көркіңе сай көркем сөз таппай отырмын, гүлім. «Мың бір түннің» бір әңгімесінде:

Күлім қағып маңдайында,
Күн жарқырап, ай тұрғандай!
Аузын ашса, таңдайында,
Шырын тамып, бал тұрғандай! –

деген өлең шумағында ақын айтқанындай, нағыз хас сұлусың, күнім.

Сарықыз: – Қыз үшін ғашық жігітінің «Сүйем!» деген сөзінен артық сүйкімді, көркем сөз болмайды. Сол сол сиқырлы сөзді жігіт аузынан ести бергің келеді, ести бергің келеді.

Тілеп: – Ести бергің келсе, мен сені аспандағы айға балап сүйемін, көктегі қөрікті күнге балап сүйемін, көктемгі қызғалдақ гүлге балап сүйемін, жарық жұлдызға балап сүйемін!

Сарықыз: – Айта түс, жаным, айта түс. Бір жыл бойы сағыныштан сарғайып, тарығып-зарығып қайғыдан құр сұлдерім қалған. Сенің сүйем деген сөзіңнен денеме әл кіріп, жаным деген сөзіңнен кеудеме жан кіріп келеді, тірілтіп алдың мені. Қалыңдығың едім, енді жарыңмын деп құшағыңа енемін, жаным. *(Екеуі жапырылған қалың мамықтай көк шалғынның үстіне жайылған шекпенге қос құшақ айқасқан күйі құлай береді. Сүйемін жаным, күнім деген үздіккен сөздер).*

Тілеп: – Мен де жан жарым деп құшамын сені, қол ұстасып елге аттанамыз. Үйіңе соғамыз ба, қайтеміз?

Сарықыз: – Үй дейтін менде үй жоқ, «Сарықызды бермесен, үйіңді өртейміз» деп қорқытқан соң, өгей шеше маған жөніңді тап деген. Сөйтіп мен дорбамды арқалап, үйден біржола шыққанмын. Бір көрпе мен киімдерім осы дорбада.

Тілеп: – Онда осы алаңқайда түнеп, елге ертең аттанайық. Аттар да әлденсін, өзіміз де тынығайық. Бес қаруы сай Абылайдың сарбазымын кімнен қорқамын.

(Екеуі түнемелікке жайғасады. Шыбынсыз жаз, тамаша табиғат аясы. Толықсып ай туады, аспанда жыпырлаған жұлдыздар. Көлден салқын самал еседі, құрақтардың сусылдаған сыбдыры, жағаға соғылған судың сылдыры естіледі. Түнгі тіршілік иелері құрбақаның құрылы, түрлі құстардың сайраған үндері құлақ құрышын қандырады).

Сарықыз: – Тілеп, маған сұлусың, сұлусың дейсің, нағыз хас сұлулық табиғатта ғой. Бірде қияқтанып, бірде толысып туған ай, анау сан жеткісіз самсаған, жыпырлаған жұлдыздар, неткен керемет әлем! Мынандай тамаша табиғат аясында аңсаған ғашық жарыңның ыстық құшағында шаттықтан шалқып жатқан неткен бақыт! Бақыттан басым айналып жатыр. Құша түсші, асылым.

Тілеп: – Менің де басым бақыттан айналып жатыр, аяулым. Бал бақыт, бал ләззат! – деп, жігіттердің тамсанатыны осы екен-ау! Бозбала біздерге бұл жұмбақ болатын. Сен сол бал бақыт,

бал ләззатқа бөледің мені. Жұпар исі аңқыған ақ гүлім менің, айтшы қандай сезім бұл? Менің ақылым жетпей жатыр.

Сарықыз: – Менде қазір ақыл бар деп кім айтты саған? Қандай сезім? – дейсің. Бұған адамның, пенденің ақылы жетпейді, айтуға тіл де жетпейді, Тылсым, жұмбақ сезім бір. Әйтеуір, бір құмарлық құйын сезім денеңді шарпып-шымырлатып жатқанын сезесің. Ал қуанышымды сұрасаң:

Аңсатып мұң-шер шеккіздің,
Сағыныш жасын төккіздің.
Құшақта бүгін балқытып,
Шаттыққа бөлеп шалқытып,
Көңілді құстай қалқытып,
Төбемді көкке жеткіздің! – деймін, асыл жарым.

Тілеп: – Ия, жақсы айттың, еш ақынның өлеңінен артық болмаса, кем емес. Менің кеудемді кернеген шаттықтың да шегі жоқ. Айдай аппақ айсарымды құшып жатқаным түсім бе, өңім бе? Сендей арманның ақ құсын – бақ құсын қолға қондырғаныма сенейін бе, сенбейін бе?

Айналайын, Айсарым,
Ақ арманым – аңсарым.
Аймалап сені құшарға,
Қанатым болмай ұшарға,
Мен де екі жыл аңсадым.

Ер басымды игіздің,
Ақ тамақтан сүйгіздің.
Ақ түлкіңді жайнаған,
Ақсұңқарыма ілгіздің.
Шығарып бақыт шыңына,
Аузымды балға тигіздің! – деймін мен де.

Сарықыз: – Оһо! Қандай керемет өлең!
Рас, қиядан тоят тілеген,
Тастүлек түзде түлеген.
Сарыарқадан саңқылдап,
Сорғалап келіп шүйлігіп,
Ақ түлкісін ілсе деп,
Алладан мен де тілегем.

Сол арманымызға жеткізді бізді. Құдіреті күшті Құдайым, бізге берген бақытыңды баянды ете гөр. Бес уақыт намазыңды қаза қылмай оқып, ғұмыр бойы адал құлың боп өтейін. Тек тағдырдың тәлкегінен сақтай гөр.

Тілеп: – Мен де Алладан тізерлеп тұрып, соны тілеймін, айсарым. Шаршаған боларсың, ұйқың да келген шығар, ұйқта. Мен сенің ұйқыңды күзетіп шығам.

Сарықыз: – Қайдағы ұйқы, қайдағы шаршаған? Мұң-қайғымнан бір-ақ сәтте арылттың, сағыныштан сарғайсам, қайта ағарттың. Әлсіресем, әл-қуат беріп күшейттің. Қайта алыс жолдан келген сен ұйқта. Ақ таңды сені құшып жатып қарсы алам. Көз құмарым қанар емес, асылым. Қарай бергім келеді саған.

Тілеп: – Ендеше, екеуіміз де ақ таңды ақ тілекпен бірге қарсы алайық. Содан соң сәскеге дейін ұйқтармыз. *(Екеуі айналасып, бір-бірін аялап, еркелетіп, тәтті-тәтті сүйісіп, бал алып, бал берісіп, бақыт құшағына ене береді. Таң ата ұйқыға кетеді. Сәске түсте оянады).*

Тілеп: – Қайырлы күн, Айсарым! Жүр аттарды суарып, өзіміз де жуынып-таранып келейік.

Сарықыз: – Қайырлы күн, асылым! Ой, күн қандай тамаша! Тамылжып тұр. *(Екеуі көл жағасына келіп жуынып, Сарықыз таранып-сыланып сұлуланып шыға келеді).*

Тілеп: – Оһо, жуынып, таранып-сыланып Ақкөлдің нағыз аққуы боп шыға келдің ғой! Құлпырып тұрсың, күнім. Енді біздің көк көлдің көгершін келіншегі боласың.

Сарықыз: – Аузыңа май, сол арман күнге Алла аман жеткізсін бізді. Құлпырсам, өзің ғой құлпыртқан. Ауылыңа асығып, тез жетсем деп жүрегім алып-ұшып тұр, асылым.

Тілеп: – Асықсаң, ал кеттік. *(Сарықызды көтеріп алып, жүгіре жөнеледі).*

Сарықыз: – Ой, жан жарыңның көтеріп жүргені қандай рахат, қандай бақыт десейші! Саған ше?

Тілеп: – Маған да рахат! Ертең ауылға барғанда аттан түсісімен сені осылай үйге дейін көтеріп апарып: Әке, апа міне аққу келіндерің! деп қолдарына сені ұстата саламын.

Сарықыз: – Қой, ол ұят болмай ма.

Тілеп: – Жарайды, онда сен көтер дегенде, көтеріп жүретін боламын. *(Екеуі асықпай күліп-ойнап, әзілдесіп тамақтанып отырады. Бір кезде қамыс арасы сәл толқығандай болып, сыбдыры естіледі. Қамыс сыбдырына сезімтал Сарықыз жалт қарап, Тілепке кезеніп тұрған садақ жебесін байқап қалады. Садақ та тартылады, Сарықыз да кеудесімен Тілепті аң! деп жаба құлайды. Атқан адам зып беріп қалың қамыс арасына кіріп кетеді. Тілеп найзасын ала ұмтылғанымен жаралы Сарықызға алаңдап қуа алмай қайтып келеді. Садақ жебесі өкпе тұсына қадалған екен, Тілеп оны суырып алып, қан тамшылаған жерін орамалмен таңып байлайды).*

Тілеп: – Айым-ау, мені кеудеңмен жапқаның не? Менің оқ қағар жындарым жебені ұстап қалатын еді ғой.

Сарықыз: – Сені өлтіріп, мені алып қалмақ болған бұл Тоқанның әрекеті ғой. Сен өлсең, мен бәрібір өлемін, онан да сен тірі қалсын дедім, асылым.

Тілеп: – Сенсіз маған да өмір жоқ. Жазып алуға бар күшімді саламын, айым. Жебе өкпеге онша бойлап кірмеген сияқты. Тез аттанып кетейік. Жүрісі жайлы күрең жорғаға мінгіземін. Алланың бұл тағы бір сынағы шығар, шыдайық. *(Тез-тез жиналып, жолға шығады. Ауылдан ұзап, орта жолға жеткен соң, әзер шыдап келе жатқан Сарықызды Тілеп аттан түсіріп, жерге жатқызып, жарасын қайта таңып байлап, қолынан келген бар емін жасап бағады. Қобыз күйін тартып, Аллаға жалынып-жалбарады).*

Тілеп: – Жаратушы Құдайым,
Сынағыңа шыдайын.
Құдіретіңе бас ұрып,
Құбылаңа құлайын.
Көзімнің жасын бұлайын.
Сарықызым-айсарым,
Оңымнан туған күн-айым.
Жаза гөр деп жарымды,
Жалбарынып сұрайын.
Жарқырасын көгімде,
Жұлдызым болып лайым.
Басына төніп қауіп тұр,
Жарадан есі танып тұр.
Менің де есім ауып тұр,
Өзегім от боп өртеніп,
Жүрегім күйіп жанып тұр.
Дауасын, Алла, тауып бір,
Сарықызымды сауықтыр.
Арашалап ажалдан,
Сауықтыр, Алла, сауықтыр.
Сарықызымды сауықтыр.
Көріспей ұзақ зарығып,
Табысып едік сағынып.

Айыра көрме ей, Алла,
Жалбарынам жалынып,
Көзімнің жасы ағылып.
Сұраймын тағы, сұраймын,
Құлшылық етіп табынып.

Оқ-жебе тиіп тосыннан,
Тиылмай қаны жосыған.
Не жаздық сонша, Аллам-ау,
Қос ғашық кеше қосылған?

Қастандық жасап қас адам,
Садақты тартты тасадан.
Аранын ашқан ажалдан,
Жан жарым Сарықызымды,
Сақтай гөр, сақта Жасаған.
Сөндіре көрме күнімді,
Төндіре көрме түніңді,
Солдыра көрме гүлімді,
Сарықызымды айымды,
Сақтай гөр, сақта, Жасаған.
Сақтай гөр, сақта, Жасаған.

Сарықыз: – *(Ыңырсып, қиналып жатып әзер-әзер тіл қатады).* Тілебім, асылым, Алла тілегімізді бермейін деді ғой. Бұ Құдайдың мені қыршынымнан қиғандай не жазығым бар еді деп жатырмын. Тым болмаса, бір жыл жар қызығын көрсетіп алса қайтеді. Бақыт бағының есігінен сығалатып, ішіне енгізбей әкетіп барады.

Тілеп: – Кешір айым, аяулым, Сарықызым, айсарым, жараңды жаза алмай жатырмын, шамам келетін емес. «Сорқұқтың басына сорға бола қонды әкем» деп «Ер Төстік» ертегісінде айтылғандай, көл жағасына қонбай тез аттанып кетуіміз керек еді. Өкініштен өзегім өртеніп барады, бар кінә менде.

Сарықыз: – Өзіңді кінәлап айыптай берме. Аңсап көріскен соң, құшағымыз жазылмай қойды ғой. Торып жүрген Тоқандар бар, деп, сақтандырып ақыл қоспаған мен де кінәлімін.

Тілеп: – Жұбатпа мені, енді маған жұбаныш жоқ. Бір-ақ аттам, қол созым-ақ жерде тұрған бақытқа жеткізе алмадым сені.

Сарықыз: – Олай деме, бұзық Тоқандармен жалғыз шайқасып алдырмай, қамыс арасында жасырынып жүргенде сені бір көру арман болған. Бір көріп құшағыңда өлсем арманым болмас еді дегенмін. Енді бір күн кешіккенде Тоқан абыройымды айрандай төгіп зорлап кетер еді. Онда арам өліммен өлер едім. Тез жетіп құтқардың, құшағыңа алып бал бақытқа бөледің.

Махаббаттың таңғажайып әлемінде өзіңмен жүз жылға бергісіз бір күн бақытты ғұмыр кештім. Енді міне құшағыңда адал өліммен өлгелі жатырмын.

Тілеп: – Сенсіз маған өмір жоқ, мен де өзіңмен бірге қоса өлемін. Күнім де, айым да сен болатынсың. Қайда жүрсем де жүрегіме жарығың түсіп тұратын. Күні ертең саған жетемін, қол ұстасып бақытты өмір сүреміз деген арман алға бастайтын. Сол жарық сөнсе, арман адыра қалса, мен үшін аспандағы ай мен күннің де сөнгені. Сенің жүзіңді жасырған соң, қабіріңді құшақтап жатып жан тапсырамын. Бұл шын сөзім, аяулым.

Сарықыз: – Олай жаңсақ қадам жасама, асылым. Сені өзіммен бірге алып кете алмаймын. Мен өлсем бір әйелдің ғана өлгені есепті. Сен өлсең, болашақта өмірге келетін мыңдаған адамның қоса өлгені. Соны ойла. Әкең сені не үшін Құдайдан тілеп алды? Ұрпағымды жалғастырсын, ұрпақсыз қалмайын деді. Жалғыз ұлсың, сен өлсең, ұрпақ мәңгі үзіледі, әкеңнің саған артқан үміті сөнеді. Сенің артыңнан өлмеймін, өзіме өзім қол салмаймын деп сөз бер.

Тілеп: – Ойпырмай, соны ойлап жатырсың ба, не деген данышпан едің?! А, Құдай, болашақта қандай кемеңгер ұл-қыздарды дүниеге әкелетін ананы өлтіргелі тұрғаныңды білесің бе? Бұл қайткенің, Алла?! *(Еңіреп жылап жібереді)*. Аяулым-ау, айсарым-ау, мені қинап тұрсың ғой. Мен үшін сенімен бірге өлу – бақыт, артыңда қалу – бақытсыздық. Соғыстарда қаншама боздақтар өліп кетті, солардың бірі есепті болармын.

Сарықыз: – Сен керісінше солар өмірге әкеле алмай кеткен ұрпақтың орнын толтырысуға тиіссің. Сен өзіңді өзің өлтірсең, болашақ ұрпақтарыңды да қоса өлтіргенің. Олай ауыр күнаға батпа. Мен өлді деп қоса өлме, әке ұрпағын жалғастыр. Өлімге асықпа. Кезі келгенде, осы жолғыдай өзім шақырып алам. Сол кезде қасыма кеп жат, өзім күтіп алам, жарай ма? Жарайды деші, мені қинама, уәдеңді бер. Мен анау дүниеге жаным жай тауып, жеңілденіп аттанайын.

Тілеп: – Жарайды, аяулым, жарайды. Өлмейін, сені ғұмыр бойы жоқтап өтемін, қобызымыз

екеуіміз қосыла боздап жүрерміз. Сарықыз деген атың қобыз күйімен бірге мәңгі жасайды. Сенің атыңды ұрпақтарыма да ұмыттырмаймын. Міне сөзім, міне сертім. *(Сарықыз алқына дем алып, демі үзілуге таяйды. Күбірлеп өз иманын өзі айта бастайды)*.

Сарықыз: – Әшһәду әл-ләә иләһә ил-лаллаһ, Әшһәду әннә Мұхаммәдән-Расулуллаһ... Тілебім, асылым, әзірге хош, хош... көрісеміз әлі... табысамыз мәңгіге... мен сені хор қызы боп қарсы алам...

Тілеп: – Сарықызым-айсарым, аяулым, мәңгі махаббатым менің, кеш, кешір, жаза алма-
дым, құтқара алмадым, сақтай алмадым. Ғұмыр бойы сүйіп өтемін сені, жатсам да, тұрсам да
сенің періште бейнең көз алдымда тұрады. Сенің атыңды атап оянам, сенің атыңмен ұйқтап,
түсімде де сені көріп жүретін болармын. Айдан да сенің жүзіңді көрермін, күннен де сенің
күлімдеген көзіңді көрермін. Ақ қайыңды сен деп құшақтап, сүйіп тұрармын. Мына жарық
дүниеде мен барда сен де барсың, аяулым, сен мен үшін мәңгі тірісің.

Сарықыз: – Көзім көрмей барады... Таяи түсші... нұр жүзіңді соңғы рет көріп... қалайын,
қолымды қысшы... қол ыстығыңды сезіп жатып аттанайын...

Тілеп: – Міне қолым, міне жүзім, міне жүрегім, сен деп соғып, қан жылап тұр.

Мәңгі махаббатым Сарықыз, одан басқа ешкімді сүймей өтемін деп еңіреп, егіліп тұр.
Екеуміз сенен айрылып қос жетім боп қалып итшілеп өмір сүреміз де. Хош, аяулым, хош. Жа-
ным сенімен бірге кетіп барады. Енді сүлдерін сүйретіп қана жүретін тірі өлікпін мен, несіне
тастап барасың, ала кетуің керек еді, әлде де ала кет, аяулым.

Сарықыз: – Ж...о...қ, жоқ, бол ...май...ды, жа...ным. Ұр...пақ өсір, ба...ла сүй. Х...о...о...ш.
Алла жар болсын, жа...а...ны...ы...м, хо...о...ш... *(Жан тапсырады)*.

Тілеп: – Аяулым-ай, шынымен-ақ мені тастап кеткенің бе? Сенсіз өмірдің маған керегі
жоқ еді ғой. Күнім сөнді, айым батты, айналам қара түнек. Мәңгі махаббатымды қазір жер
қойнына тапсырамын. Онсыз өмірдің не мәні бар? Ей, Аллам, бақыт баспалдағын қол ұстасып
енді ғана аттаған қос қыршын жастың арманын адыра қалдырып, тағдырын талқандадың.
Не жазығымыз бар еді? Не бүлдіріп тастадық? Мына дүниеде жанын алатын жауыздар аз ба?
Солар таусылып, ажалға жұмыс болмай, Сарықыздың жанына қарап қалды ма? Айтшы, Алла,
бұл қайткенің? *(Тілеп қолына қанжарын алып көр қазуға кіріседі. Қап-қара қара түн)*.

Тілеп: – Сарықыздың топырағы жеңіл екен, әйтеуір. Сонда да қанжармен қазып, өндіре
алар емеспін, топырақты қолмен қопарып шығарып, тырнақтарым көгеріп, алақаным да
күлдіреп қалды. Қалай да түнімен қазып, жер қойнына тапсыруым керек. *(Таң сарғая көрді әзер
қазып болып, Сарықыздың жүзін жасырып, жер ана қойнына тапсырады. Көрді құшақтап
жатып, бірде жылайды, бірде қобызға қосылып жоқтау жырын айтады)*:

Қас тағдыр, бізге қас қылдың,
Жарымды таспен бастырдың.
Жарасын жалап жапанда,
Ұлыған қырда қасқырмын.
Қаусадым қирап қабырғам,
Астында тағдыр-тасқынның.
Қара жер сен де жатсың ба,
Қанына қанып жас қыздың?

Сарықыз, жарым-ғашығым,
Деуші едің жаным-асылым.
Махаббатыңнан масайып,
Өзендей шалқып тасыдым.

Айрылып бүгін аяулым,
Қайғыдан жездей жасыдым.

Ортаға түсіп шаңырақ,
Қалды әлем сенсіз қаңырап.
Жапырағым жайқалған,
Құрады соғып аңызақ.
Қабіріңді құшақтап,
Отырмын жоқтап, аңырап.
Өмірім өтер өксімен.
Жетім қозыдай маңырап.

Жаралған бөлек жан едің,
Шырқатып салар ән едің.

Жағада жүрсең аққудай,
Қоғалы көлдің сәні едің.
Арманымның ақ құсы,
Өмірімнің мәні едің.

Аруы қыздың сен едің,
Сүйгенің қалап мен едім.
Махаббатым деп мәңгілік,
Жыр менен күйге бөледім.
Ай менен балап жұлдызға,
Күнге де, гүлге теңедім.
Басыма қонған бақ құсым.
Бәрі де, бәрі сен едің.
Қақыратсын түнекті,
Зарлаған жоқтау өлеңім

Ағытқан сырдың тиегін,
Шалқыған қобыз күйі едің.
Перизаттан жаралған,
Асылдан еді сүйегің.
Қапыда сенен айрылып,
Өкініштен өртеніп
От болып жанып күйемін.
Қайғы басып, кемпірдей
Кемсеңдейді иегім.
Тәнің жердің астында,
Қабіріңді қадірлеп,
Топырағын сүйемін.
Құран оқып бағыштап,
Рұхыңа бас иемін.

Тілеп: – Ал, Сарықызым-айсарым, ала кетпей тастап кеттің. Топырағың торқа болсын, қабірің нұрға толсын, Пайғамбардан шапағат, Алладан рахым болсын деп тілеймін. Күні кеше мына дүниенің жұпар иісі аңқыған раушан гүлі, көрікті ару қызы едің, енді жапан далада бір төмпешік болып қалып барасың.

Қимай-қимай амалсыз аттанып барамын. Хош, аяулым, хош!

СОҢҒЫ ҚОСЫМША КӨРІНІС **(эпиолог)**

(Экранда слайдтан «ТІЛЕП-ҚОБЫЗ» сарайы құрылысының сыртқы және ішкі күмбезді ампитеатры көрсетіледі.)

Сақан: – *(монолог)* Рұхыңнан айналайын, Тілеп бабам, міне әуелі Алла, екінші әруағың қолдап, өзіңе арналған қобыз сарайын неше жыл бойы бейнеттеніп салып біттім. Астананың ең көрікті «Керей-Жәнібек» көшесінің нақ төрінде салтанатпен бой көтеріп тұр. Өзің атыңдағы осы қобыз сарайында құрылған «Көк түріктер» ансамблі концерттерде сенің Сарықызға шығарған күйлеріңді көңіл шерін қоздатып та, боздатып та тартады. **Арманда өткен қос ғашық екеуіңе арнап ақын поэма-жыр да жазды, балетмейстер балет те қойды, міне драма да жазылып көрсетілуде.** Сарықыз екеуіңнің мәңгі махаббаттарың, бір-біріңді қалай асқақ сезіммен сүйіп, ғашық болғандарың бүгінгі жастарға өнеге; махаббат атты ұлы сезімді

қалай қадірлеудің тамаша үлгісі. Енді атың да, күйлерің де ұмытылмайды, қазақ халқымен бірге мәңгі жасайды. Риза бол, Тілеп, бабам. Рухыңмен қолдап, жебеп-желей жүр.

(Сахнаға «Көк түріктер» ансамблі шығып, Тілеп күйлерін күмбірлетеді).

Жұма-Назар СОМЖҮРЕК,
Қазақстан Жазушылар Одағының
мүшесі, ақын,
әдебиет сыншысы.
Маусым айы,
2015 жыл

АСТАНАДА ЖАҢАДАН САЛЫНҒАН ӨНЕР САРАЙЫ БОЙ КӨТЕРДІ

Астанада “Тілеп-Қобыз Сарайы” жаңа концерттік залы ашылды. Сарайдың ашылу салтанатында “Көк түркілер” фольклорлық ансамблі өнер көрсетті, деп хабарлайды B News.kz.

“Көк түркілер” фольклорлық ансамблі қылқобыз, домбыра, шаңқобыз, жетіген, сыбызғы, дабыл, даңғыра, асатаяқ, сонымен қатар IX ғасырда белгілі ғалым және ойшыл Әл-Фараби ойлап тапқан ежелгі аспап Әл-Ханун және 2012 жылы Алтай үңгірлерінде археологтар тапқан VI ғасырдағы қыпшақтардың домбырасында ойнап, жиналған қауымды тәнті етті.

Бірегей концерттік залдың негізін қалаушы – кәсіпкер Сапар Ысқақов. Ол халқымыздың белгілі қобызшысы Тілеп Аспантайұлының тікелей ұрпағы. Атасының құрметіне тұрғызған өнер ошағын қазақтың ұлттық фольклорлық музыкасын насихаттау үшін салып, осылайша қазақтың өнерін өркендетуге үлесін қосуды жөн санапты.

“Бүгін, міне, қобызға арналған концерттік залдың тұсаукесері өтіп жатыр. Сарайдың құрылысы 2006 жылы басталған болатын. Бірақ экономикалық кедергілерге байланысты үш жылдай тоқтап қалды. Биыл құрылысын аяқтадық. 29 маусым күні Президентке көрсеткен едік. Енді бүгін халыққа тұсауын кесіп жатырмыз. Үш-төрт айдың ішінде “Көк түркілер” деген фольклорлық ансамбль құрдық. Бүгін өнер ұжымының бірінші концерті. Ансамбльге осы қаладағы жастарды шақырдық. Болашағы зор болады деген ойдамыз”, – деді Сапар Ысқақов.

“Тілеп – Қобыз Сарайының” құрылысына 6 млн-нан астам АҚШ доллары жұмсалған. Залдың ішкі безендірілуі қазақтың ұлттық стилінде орындалған. 340 орынға есептелген көрермен залы қазақтың киелі шаңырағы тәрізді жасалған. Зал акустикасын Жапониядан келген мамандар жобалап әзірлепті.

“Залдың ерекшелігі оркестр немесе музыка микрофонсыз ойнай алады, алайда әрбір тыңдарман залдың қай жерінде отырса да, аспап үнін бейне бір музыканттың дәл жанында отырғандай жақсы естиді. Концерт залының күмбезі шаңыраққа ұқсайтыны кездейсоқ емес. Бұл ерекше акустикалық тәсіл, оның арқасында біздің музыканттар және осында өнер көрсететін барлық өнерпаздар қазақтың ұлттық аспаптарының табиғи дыбысына теріс әсер беретін микрофонсыз музыкалық шығармаларды орындауға мүмкіндік береді”, – деп атап өтті С. Ысқақов.

Концерт залынан өзге ғимаратта қонақүй, мейрамхана, дәмхана, фитнес орталығы, кеңсе-сауда орындары, бизнес орталығы бар. Жалпы бұл өнер сарайы түптің-түбінде ұлттық мақтаныш – ұлт нақышы деуге тұрарлық өнер ордасы болар-ау деуге негіз бар, ылайым, солай болғай да. Ал осы ғимаратты салған Сапар мырза – бұл нағыз Абай атамыз айтқан “Толық адам” екен, ата әруағын тірілткен азамат ісіне жұрт әрине сүйсінді!

Қоқыш Сәтенұлы

ТіЛЕП ҚОБЫЗ САРАЙЫ

“Тілеп Қобыз Сарайы” Астанада,
Сұлу сазбен сән қосты Бас қалаға.
Әл-Фараби жасаған ежелгі аспап,
Әл-Ханунды жайнатты бастамаға.

Қуанышты паш етсем ағайынға:
Күмбір қақты дербес таң арайынды,
Біздің “Ата домбыра” он бес ғасыр,
Үнсіз жатқан тарихтың сарайында.

Күйші атамыз Тілептің атындағы,
Концерттік зал жаңаша қарқындады.
Сөнген шырақ рухани қайта жанды,
Белгі орнатса ұрпағы артындағы.

Ол азамат – кәсіпкер Сапар Ысқақ,
Жамасай-ақ еш адам оған қыспақ,
“Тілеп Қобыз Сарайын” жарқыратты,
Ата мирас ақ жолын адал ұстап.

Боз інгендей боздатса боз даланы,
Сызыла тартты қылқобыз созған әні.
Домбыра мен шаңқобыз бебеу қақса,
Жаның толқып, жүрегің қозғалады.

Даңғыра, дабыл үндесе сылаң қаққан,
Көшпелі өмір көрінер мұң аңдатқан.
Елестейді “Ақтабан шұбырынды”,
“Елім-айдың” зарлы үнін ұрандатқан.

Астананы қобызбен тербетуге,
Тұды Сарай намыс бар келбетінде.
“Көк түріктер” асқақтап аспаптары,
Құрды жаңа салтанат жер бетінде!

Кәкімбек Салықов

Милеп туралы толғау

Болған қабыл тілегі,
Дүйім елдің Тілебі.
Талай ғасыр өтсе де,
Елмен бірге жүрегі.

Ардақты елдің атасы,
Ісінің жоқ қатасы.
Қайда мейлі жүрсе де,
Қабыл болған батасы.

Одан болған артық кім,
Қалаулысы бар жұрттың.
Қойлыбайдан бата алып,
Жолын қуған Қорқыттың.

Айналасын ән қылып,
Ел мейірін қандырып.
Сағынышы – сары қыз,
Армандаған мәңгілік.

Жүрген жері зор майдан,
Бұйырмайды дәм қайдан?!

Топырағы торқалы,
Бұйырыпты Торғайдан.

Қобыз үні – нағыз үн,
Ардақталған Абызын.
Қайда мейлі жүрсе де,
Қалдырмаған қобызын.

Қалдырмаған бір елі,
Қабыл болған тілегі.
Қобыз оның жан-досы,
Қобыз оның жүрегі.

Жақсылардың ізіндей,
Айдын шалқар жүзіндей.
Ұрпағына жалғасты,
Қобыз үні үзілмей.

Нағыз өзі ғажаптың,
Арман болған азат күн.
Қобыз, қобыз қашанда,
Құдіреті Қазақтың.

Серік Тұрғынбекұлы

ТіЛЕП – ТОЛҒАУ

(жеке әнші, аралас хор және симфониялық оркестр үшін кантата)

Музыкасын жазған Ж. Тұрсынбаев

Өлеңін жазған С. Тұрғынбеков

Қасиетті байтақ Торғай даласы,
Қырандарға мекен болған – панасы.
Күйге бөлеп туған жердің аясын,
Тілеп-ата Аспантайдың баласы.

Қайырмасы:

Шалқар шабыт кернеген,
Ел намысын бермеген.
Қобызының қуаты,
Дүниені тербеген!

Қорқыт баба – қара қобыз атасы...
Жалғасып тұр асқартаудың жотасы.
Бала кезден “Жасәулие” атанған,
Қабыл болып Қойлыбайдың батасы.

Қайырмасы:

Сарқылмайтын нұрлы шуақ-тынысым,
Жүрегімді толқытады ұлы ісің.
Ата рухын жалау етіп көтерген,
Ұрпағыңның ұранысың, үнісің!

Қайырмасы:

Ассалаумағалейкүм халқым менің
Ежелден сәлем беру салтым менің
Баршаңды әнімменен тербетейін
Хош келдің қасиетті жарқын елім
Құрманғазы, Тәттімбет, Дәулеткерей
Жүгенсіз тұлпардайын тулап өтті
Қазанғап, Сүгірменен Динадайын
Ұлылардың басынан дәурен өтті
Сүйінбай, Жамбылменен Иса ақын да
Алаштың ұлдары еді асыл текті
Ақанменен Біржандай, Сал Сері де
Аспанда асқақтаған әнін төкті
Қорқыт, Тілеп, Ықыластың сарынына
Тебіреніп тас түгілі тау еріпті
Бүгінгі Дотаұлы Әлқуат та
Ұлылардың өнерін өнеге етті
Құдайдың мейіріміне шүкір дейік
Қазаққа сарқылмайтын сый беріпті
Диірменнің тасындай шыр айналған

Дүние кезегімен безге жетті
Айналып ұлы өнердің суретіне
Қарт тарихтың қатпарланған бір бетіне
Торғайда туған Тілеп қылқобызын
Сапар Ысқақұлы жеткізді бұл күніңе
Тілептің тілегі де осы емес пе еді
Жетті қобыз ұрпағы мен шәкіртіне
Қорқыт, Ықылас есімі мәңгі қалды
Қобыз қоңыр үнімен жер бетінде
Арналды бүгінгі күй, бүгінгі сый
Аспантайұлы Тілептің құрметіне
Тыңдаңыздар құлақ түріп қобыз тілін
Тарихтың баяндасын ашып сырын
Аққу мүсін иілген үйеңкіден
Ысқышына орнатқан жылқы қылын
Сапар кесе, шанақты нар қобыздың
Күңіренген қоңыр үнін тыңда бүгін.
Өр қазақтың танытсын ұлы өнерін
Әлқуаттай өнерпаз үлгілі ұлың.

“ТӘТТІМБЕТТІҢ САРЫНЫ”

Ұлылардың шексіз дария дарыны
Жетті бізге сол даналар жалыны
Тілептердің тілегі де сол еді
Туды бүгін “Тәттімбеттің сарыны”.

ХАЛЫҚ КҮЙЛЕРІ “ҚАСҚЫР”

Күй құдірет санаға ақыл өткізген
Уыз үні еріксізден кізген
Қоңыр даусы жүрегіңе жол салып
Жеті қасқыр ұлуын да жеткізген.

“БЕКБОЛАТ”

Қобыз да түсінгенге сыр айтады
Қуантады өзімен мұңайтады
Тілептің қобызымен Бекболаттай
Жырауымыз жұртына жыр айтады.

“КЛАРА”

Ән қайда, әнші қайда шырқа бүгін
Көрсетіп көпшілікке бір тағылым
Кешегі әнді сүйген бабаларым
Тыңдасын әнге құмар ұрпақ үнін.

“АҢЫЗ ҚҰС”

Пернесінде тұрар саусақ иіліп
Күй жатады өн бойынан құйылып
Аңыз құс қайда ұштың қайдасың деп
Отырады тыңдаған жұрт жиылып
Қорқыт, Тілеп, Ықыластың үні бұл
Әкетеді жан дүниенді иіріп.

ТіЛЕП БАБА

*Сөзі мен әнін жазған
Тілеуғазы БЕЙСЕМБЕК*

Қобызыңның сарыны
Кең даланы шарлады.
Сырлы сазында,
Мұңды назында
Қазағымның арманы.

Қайырмасы:

Ай, Тілеп баба, беу, нар тұлға,
Атың – мәңгілік,
Айтар ән ғылып
Ұрпағың бар артыңда.

Қобызыңның сарыны
Ерліктерге бастады.
Бақыт қонсын деп,
Ашық болсын деп
Қазағымның аспаны.

Қайырмасы:

Қобызыңның сарыны
Арман еткен келді күн:
Жердің кеңдігін,
Елдің теңдігін,
Қазағымның елдігін.

ТіЛЕП БАБА ҚОБЫЗЫ

**Әні: Ермұрат Үсеновтікі,
Сөзі: Ерқожа Тілепбердиевтікі.**

Қайғысындай боз інгеннің боздаған,
Тіршіліктің ой-арманын қозғаған.
Қорқыт бабам күңіrentкен қобызым,
Қанша ғасыр өтсе дағы тозбаған. 2 рет

Қайырмасы:

А-хау, гигигай, гик-кай,
Гик-кай, гик-кай, гей-ги, гай.
Гигигай гиккай, гиккай,
Гигигай гиккай, гиккай.
Қадіріңді білген ұлы қобызшы,
Тілеп баба көзі болған қобызым.

Адалдықтың ақ туындай қобызым,
Махаббаттың аққуындай қобызым.
Қызыр бабам иең болған қобызым,
Қырық шілтен киең болған қобызым. 2 рет

Қайырмасы:

Жусан исін сезіндірген даланың,
Тәңір үнін төгілдірген шанағың.
Сұңқылдаған аққу сазды қобызым,
Жан серігі болған Тілеп бабаның. 2 рет

Тілеп пен Сарықыз

(поэма)

I

Сөз қалған жайсаң мен жақсылардан,
Қобызда сарын қалған бақсылардан.
От ауыз, орақ тілді бабалардың,
Жері жоқ өлең-жырға тапшы болған.
Сарқытын саптыаяқтан ішем десең,
Көмейден, ей, ақыным, төкші маржан!

Тебірен, сарна, зарла, кәрі қобыз,
Тіліңнен қара қылдың нәрін еміз.
Сарыны сай-сүйекті сырқыратқан,
Менің де өзіңменен жаным егіз.
Тұқымы бақсылардың болмасақ та,
Тұяғы көкшұбардың көрінеміз.

II

Бастайын әңгімені заманда өткен,
Сілтейін жерге дейін шамам жеткен.
Жайпаған жан біткенді бұл жалғаннан,
Ешкім жоқ жал-құйрығы аман кеткен.
Дегені бірде болып, бірде болмай,
Өмірден жақсы да өткен, жаман да өткен.

Аузымен құс тістеген дүлдүлдер де,
Мың салса бір баспайтын шабан да өткен.
Дүркіреп бұлттай көшкен дүниенің
Өтерін білмегендер надан неткен?
Жалт етіп көрген түстей кім өтпеген,
Ажалдан жүрек бар ма дір етпеген?

Алқымнан әзірейіл алған шақта,
Жан тері диюдың да шүмектеген.
Тәңірдің әмірінде бар тіршілік,
Кезегін өз қолымнан реттеген.
Әлеумет, батаңды бер, жырға қостым,
Бақысы Арқада өткен Тілеп деген!

III

Қария сақал-шашын қырау жапқан,
Әйгілі Тілеп бақсы мынау жатқан.
Қобыздың шанағында шырқ үйіріп,
Дүниені оңды-солды мың аунатқан.
Береді сұм ажалдан суық хабар,
Көз алды қоюланып тұмандатқан.

Басында сүйеулі тұр қара қобыз,
Сарынын сан қиырға шығандатқан.
Тіршілік қашқан түлкі секілденіп,
Құйрығын көрсетеді бұлаңдатқан.
Қасында бәйбішесі күрсінеді,
Інгендей бүйіріне бұрау батқан.

Аузына су тамызып анда-санда,
Күн батса қараңғы үйге шырақ жаққан.
Бір жұма сандырақтың ілінгені,
Таң атып, күн батқаны білінбеді:
“Сарықыз, Сарықыз!” деп күбірледі,
Сөзді айтып жүрегінің түбіндегі.

Құдай-ау, кеше ме еді, бүгін бе еді,
Соңынан “ағатайлап!” жүгіргені.
Тоқтай қап, бетін басып өксігенде,
Секілді сынған құрай бүгілгені.
Санасы шырмап алған қалың елес,
Қай жаққа жетелері мәлім емес.

Сандалтып Сарықызға жеткізбейді,
Алыстан сағымданған сары белес.
Сарғайған сары белес сағыныш қой,
Шықпаған өмір-бақи жадынан еш.
Естіліп бір мезетте жөтелгені:
“Бәйбіше, қобызымды әпер!” деді.

Дірілдеп саусақтары қыл ішекте,
Сәл ғана бойын тіктеп бекемдеді.
“Ақкөлдiң жағасында күтiп отыр,
Бұйырса Сарықызға жетем!” дедi.
Бәйбiше мұнаяды сөзiн бөлмей,
Боларын бiр сұмдықтың сезiнгендей.

Қоштасып кәрi қобыз сөз алды да,
Сарықыз келе қалды көз алдына.
Шырайы мың құбылған мына жалған,
Кiм бiлсiн қызарды ма, бозарды ма?
Сарықыз бiр күледi, бiр жылайды,
Мөлдiреп жанарында мұңлы қайғы.

Көлкiген көк сағымға араласып,
Бiресе көкжиекте бұлдырайды.
Шыңылдап шыңыраудан зар шығады,
Күйшiнiң ыстық жасы тамшылады.
Сарықыз көзден алыс кеткен сайын,
Езiлiп әлсiз жүрек жаншылады.

Сарықыз сарыала бiр құсқа айналып,
Мiнеки, қос қанатын қамшылады.
Жылайды қара қобыз еңiрейдi:
“Сарықыз, тастамашы менi дейдi.
Бiрге ұшып аққулармен кетер болсаң,
Арқаның аңырайды көлi дейдi.

Жеткiзбей елесiңе қойдың-ау бiр,
Қусам да өле-өлгенше сенi дейдi”.
Өксiтiп iште бұққан сағынышты,
Күй тынды, айтып осы жалынышты.
Пендеге мәңгi жұмбақ екi дүние,
Екен ғой бiр-бiрiне бағынышты...

Ентiгiп, сәл демалып сыбырлады,
Айтпаққа соңғы сөзiн ғұмырдағы:
– Мен ендi бұл дүниелiк жан емеспiн,
Қыраным ұшып кеттi тұғырдағы.
Бармасам Сарықызға сiрә болмас,
Шақырып, маза бермей ыңылдады.

Қыдиып қыр соңымнан ергеннен соң,
Бұл ажал алмай қоймас келгеннен соң.

Қасына Сарықыздың апарыңдыр,
Орындап тiлегiмдi өлгеннен соң.
Басымда қобыз тартып, дұға оқыңдар,
Тепкiлеп, терең қазып көмгеннен соң.

Көңiлiн тыңдағанның қан жылатып,
Дедi де сұлық түсiп қалды жатып.
Кiм бiлсiн Сарықызды қайта көрдi,
Қиырдан екi көзiн жаудыратып...

IV

Бақсыны сарсаң қылған Сарықыз кiм?
Бiлгiңiз келiп отыр бәрiңiздiң.
Сыр едi сары алтындай бұғып жатқан,
Түбiнде көптен берi жанымыздың.

Өлiнiң қобыз тартса жаны кiрген,
Қазақта Қойлыбайды бәрi бiлген.
Бата алған Қойлыбайдан бала бақсы –
Тiлеп те “жын жүгендеп, перi мiнген”.
Болыпты Қойлыбайдың жалғыз қызы,
Аумаған үлбiреген сары гүлден.

Жұрт оны Сарықыз деп атап кеткен,
Шын аты жұмбақ күйде әлi жүрген.
Қолына Сарықыз да қобыз ұстап,
Сөйлескен ертелi-кеш кәрi жынмен.
Айтпасаң елдiң жайын ел ұқпайды,
Арттағы алдыңғыны толықтайды.
Арызын қобызға айтқан Қойлыбай бұл,
Азаптан көкiрегiне толып қайғы.
Қойлыбай жын шақырып долданғанда,
Қобызы аттан озып қалықтайды.
Перiсi құлағына сыбырласа,
Сәбидей езу тартып шалықтайды.

Тiлдескен жетiқатпен сол бiр жандар,
Амал не ендi қайтып жолықпайды?!
Қозғасам сонау-сонау аңыздарды,
Оятам ұйқыдағы абыздарды.
Халқының қамын ойлап Қорқыт ата,
Қанды жас қара көзден тамызған-ды.

Тағдырдың тұзағынан құтыла алмай,
Тау асты, дәрия кешті, теңіз барды.
Қорқыттан Қойлыбайға жеткен қобыз,
Теріске қара суды ағызған-ды.
Ұстазы Қойлыбайдың Тоқбақ бақсы,
Солардан кейінгіге негіз қалды.

Шәкірті Тілеп бақсы тоғыз жаста,
Қолынан Қойлыбайдың ауызданды.
Дамылсыз дауыл тұрды, дүние көшті,
Дариға, сол заманнан неміз қалды?..

V

Үйірген қобызымен кең даланы,
Қойлыбай шамырқанып шамданады.
Бұлқынып алдындағы бала бақсы,
Бүркіттей екі иығын қомданады.

Қойлыбай зікір салып күңіренді,
Жан-жақтан қаптай шауып жыны келді.
Құрыстап Тілептің де жон-арқасы,
Маңайды қос қобыздың үні керді.
Шаңдатып айдаланы жын-перілер,
Біріне қазбақ болды бірі көрді.
Қобызды тартқан сайын қос бақсының
Жотасы күдірейіп іріленді.
Қара жер сілкінгендей солқылдады,
Тып-тыныш мүлгіп жатқан көл тулады.
Найзағай бұлтты жара найза сілтеп,
Шатырлап жасын ойнап жарқылдады.

Қараша үй қаңбақ құсап дөңгеленіп,
Уық пен керегесі сартылдады.
Тоқтатып жын-перісін анталаған,
Қойлыбай көзін ашты қанталаған:
– Әй, бала, кетем дейсің тілек етіп,
Шолтаңдап қысқа жіптей келте ораған.

Үш-ақ жыл болды маған ергеңіне,
Кекілің сүзілген жоқ жел тараған.
Көнбедің айтқаныма амал қанша,
Ала ғой керегіңді қолқалаған.

Жортқанда жолың болсын, мына қобыз-
Сыңарым еді жастан арқалаған.

Өлгенше өзімдей көр, көзімдей көр,
Қысылсаң панаң болсын қалқалаған!
“Арымас баталы құл!” деген сөз бар,
Аман жүр қарақшыдан ел тонаған.
Жынымнан нөкер қосып жіберер ем,
Көнбей тұр сенің жының шалқалаған.

Манадан арпалысып жеңіспеді,
Бір-бірін ақ пен қара паршалаған.
Бата алып Қойлыбайдан Тілеп кетті,
Жұтынып жас қырандай түлеп кетті.
Қаумалап қалың жыны жан-жағынан,
Шуласты төбелері тіреп көкті.

Мөлт етіп Сарықыз да қала берді,
Тілептің жүрегінде бір от кетті.
Сол бала тасып туған өр талабы,
Атаңды Тілеп бақсы Арқадағы.
Қобызын қолына алып күңіренсе,
Арқаның елеңдеді шартарабы.

Жындарын шақырғанда әр қиырдан,
Тулақтай қуырылды жер танабы.
Тілептің бақсылығы елден асқан,
Үн қосқан қобызына жер мен аспан.
Алыстан отыратын естіп-біліп,
Біреулер ғайбат айтса аңдамастан.

Сөйлейін бір керемет оқиғасын,
Бойында жыланшықтың берген астан.
Бір байдың сол заманда асын берген,
Тілеп те асқа келген қашық жерден.
Жыланшық тасып жатқан мезгіл екен,
Арнасы өткел бермей ашу керген.

Жыланшық жынданады толқын атқан,
Ернеуі көбіктеніп шалқып аққан:
– Тілеке, дәм бұйырмай тұр-ау Сізге, –
Деп халық айғай сапты қарсы жақтан.

Халыққа Тілеп сонда былай депті:
– Қара су тасып жатқан ылай депті.
Бізге арнап тіккен үйді көрсетіңдер,
Бұйырса дәм татамыз құдай депті.

Ақ үйдің керегесі кең жайылған,
Дайын тұр дастарханы дәм қойылған.
Жағаға тақау келіп Тілеп сонда,
Қобыздың құлақ күйін сәл қайырған.

Сарнады қара қобыз жөнге келіп,
Қарсыдан қарап тұрды ел де көріп.
Бастырып төрт қазыққа байлап қойған,
Киіз үй көтерілді дөңгеленіп.
Бақсының қасына кеп қона келді,
Құйындай жетектеген желмен еріп.

Көзімен көріп мынау болған істі,
Көпшілік ғажайыпқа таң қалысты.
Ақ үйге Тілеп кіріп нөкерімен,
Дәм татып, бата беріп қол жайысты.
Қайтадан қобыз үні шыққан кезде,
Киіз үй кері қарай самғай ұшты.

Қалықтап өз орнына қайта қонды,
Көргендер сөз таппады айтар енді.
Әңгіме сүмен ағып, желмен көшіп,
Аралап кете барды байтақ елді.

Қаншама содан бері ғұмыр өтті,
Қуалап қияметтің күні жетті.
Ажалдан құтыла алмай құсырылды,
Болса да асқан бақсы құдіретті.

Тағдырдың кезіккенде кермесіне,
Жар болар Тәңір ғана пендесіне.
Манадан әл үстінде жатқан еді,
Қайтадан көзін ашып келді есіне.

Қарманып жан-жағына тілше келді,
Қиналып бір сөйледі, бір бөгелді:
– Ен жайлап, емін-еркін көшіп-қонған,
Қайран ел, сөгіледі-ау іргең енді?!

Оралдан күншығысқа аса беттеп,
Келеді дүлей дұшпан баса көктеп.
Желкеңе қылыш төсеп жеріңді алса,
Бақ-дәулет басыңдағы қоса кетпек.

Қайтарар жаудың бетін шама қайда,
Бастады демеңіздер жаман ойға.
Дүниені асты-үстіне төңкерсем де,
Таба алмай өтіп барам соған айла?

Күрсінді отырғандар қасындағы,
Жайды ойлап қалың елдің басындағы:
– Сарықыз! – деді қайта сөзін жалғап,
Бір арман көрген түстей жасымдағы.

Көз салса өткен өмір белесіне,
Сап етіп оралады ол есіне.
Аздаң соң біржолата тілден қалып,
Ілесті Сарықыздың елесіне.

Атқандай арайланып үміт таңы,
Ойына қайта түсті жігіт шағы.
Өмірі ұмытпаған сол күндерді,
Жөн бе екен өлерінде ұмытқаны?

Біраз жыл болған еді кеткеніне,
Асығып келеді енді Ақкөліне.
Сарықыз қол бұлғайды көз ұшынан,
Орнаған жүрегінің қақ төріне.

Қасында қал дегенде қала бермей,
Неге осы шығып кетті шеткеріге?
Көп болды балғын жүзін көрмегелі,
Кім білсін ағасына өкпелі ме?

Сол үшін еңіретіп қобызын да,
Сарынын сағыныштың төкпеді ме?
Аспанға ашық күнде бұлт үйірген,
Жалғаннан Қойлыбай да өткені ме?

Қара нар қабырғасы қайыспайтын,
Шөкімдей топырақ боп шөккені ме?
Бір сарын құлағына шалынады,
Шынымен Сарықызға жеткені ме?

Сыңсыған мұңлы сарын шер төгеді,
Тілептің көкірегі өртенеді.
Тебініп астындағы ақ түйесін,
Сол жаққа құстай ұшып ентеледі.

Сарыарқа – сайын дала самал ескен,
Қазақта арман бар ма далада өскен.
Ақкөлдің жағасында Сарықызбен,
Жүгірген бала күні қала ма естен.
Көрінді елдің қылпы сонадайдан,
Жаз шықса қаздай шұбап өре көшкен.

Бебеулеп қобыз үні жетеледі,
Ақкөлге жақын қалған төтеледі.
Жазылып көк кілемдей көсіледі.
Даланың адыр-белі бетегелі.

Қызықтап қызыл-жасыл жаздың көркін,
Айдында құс шулайды емін-еркін.
Ақкөлдің жиегіне таянғанда,
Байқайды үкі таққан қыздың бөркін.
Тек қана құлағында қобыз үні,
Кірмейді одан өзге жан ызыңы.

Сарықыз болмаса егер алдындағы,
Бар ма дүниенің не қызығы?
Таңырқап, бұйда тартып тұра қалды,
Жас өңі бір қызарды, бір ағарды.
Япыр-ау, Сарықыздың өзі емес пе,
Естіген сарыны ғой мынау әлгі?

Тентіреп көктен тілеп жүргенінде,
Тәңірі жерден берді сұрағанды.
Азырақ мұрсат алып иесінен,
Әзірге аялдасын күй осымен.
Жақындап Сарықызды таныған соң,
Жүгірді қарғып түсіп түйесінен.

Иенде іздегенін жолықтырған,
Қобыздың айналмай ма киесінен!
Лүпілдеп жүректері алып ұшып,
Табысты екі ғашық сағынысып.

Құстар да құптағандай қиқуласты,
Айдында ұшып-қонған сабылысып.

Мұңдасып, мауқын басып, дидарласты,
Ақкөлдің тұнығынан қанып ішіп.
Тына қап соғып тұрған жел гуілдеп,
Ақырын тербеледі көл күлімдеп.
Желбіреп қамыс-қоға шымылдақтай,
Тартады құшағына сәл дірілдеп.

Тіршілік мейірленіп маңайдағы,
Ақкөлдің балбырайды бар аймағы.
Алманың қызылындай ерте піскен,
Бетінде бойжеткеннің қан ойнады.

Қыбырлап жайылған мал көз көрімде,
Бозторғай шырылдайды өз көгінде.
Ақкөлде жеке жүрген жапа шегіп,
Тағдыры Сарықыздың өзге мүлде.

Демеңіз уайым қайда, қайғы қайда,
Дүниеден өткен екен Қойлыбай да.
Күніне жүз құбылған, шіркін, жалған,
Жалт етіп, қас-қағымда айнымай ма.

Жаралған адам болып кең құрсақта,
Пенденің тірлігі аян жалғыз Хаққа.
Қойлыбай өлгеннен соң Сарықызды,
Жүгірткен еріккен жұрт әрбір саққа.

Өсектің өрттей қаулап бір аңызы,
Даланың дүбірледі құла дүзі:
“Қойлыбай жын-перімен әуейі боп,
Туыпты десті содан мына қызы.

Перілер бала жастан дуалады,
Бұдан да талай пәле туады әлі.
Ертерек құтылмасақ болмайды” – деп,
Ит қосып, көрген ауыл қуалады.
Кетіпті содан бері елден безіп,
Секілді түздің жалғыз дуадағы.

Мұңлықтың қобыз ғана шын мұңдасы,
Өксісе сорғалады көздің жасы.

Қазақтың бәрі сыйған даласына,
Сыймапты қуыршақтай қыздың басы.

Ессіздер екіленіп есіріпті,
Өсекті жүндей сабап өсіріпті.
“Сайтан” деп Сарықызды жариялап,
Қараптан қарап оған өшігіпті.
Анығын айыратын бір пенде жоқ,
Шын сеніп, былайғы жұрт шошыныпты.

Сарықыз сар далада сенделіпті,
Сыртынан анда-санда ел көріпті.
Көрсек де көрмегенсіп көп наданның,
Соқырдай екі көзі шелденіпті.
Аңырап қара қобыз зарлағанда,
Солқылдап селеу басы тербеліпті.

Байғұс қыз қайда барып сауғаласын,
Басынан балдәурені аунағасын?
Шырылдап шыр айналған шағаладай,
Іздеді аласұрып жан дауасын.

Сарықыз сыры жұмбақ нені іздеді?
Жаралы жүрегіне ем іздеді.
Тілепке кезіксем деп тірі болса,
Күдерін келер күннен ол үзбеді.
Дауылға қарсы тұрып тайталасқан
Қайықтай қалтылдады теңіздегі.

“Жалғанда жан күйімді түсінетін,
Әкемнен қалған қара қобыз!” деді.
Жеткізіп Жаратушы тілегіне,
Жолықты ойда жоқта Тілебіне.
Жұлдыздай бұлттан шыққан жарқырады,
Байқалмас қайғырды ма, жүдеді ме:

– Ойлаушы ем, жан екем деп сорым қалың,
Бар екен ашылар күн менің бағым.
Көп еді көрген қорлық, тартқан азап,
Ағажан, ұмыттырдың соның бәрін.
Ұстадым етегіңнен өле-өлгенше.

Қай жаққа бастасаң да соңыңдамын.
Деді де сәл күрсініп үнсіз қалды,
Ыстық жас кірпігінен жерге тамды.
Көркіне көз тоймайды қарап тұрса,
Кім көрген іші сұлу мұндай жанды.
Елжіреп, еміреніп, тебіреніп,
Тілептің мына сөзге мейірі канды:
– Бірге ойнап қатар өстік бала күннен,
Өзіңді бақытыма баладым мен.
Үлбіреп үкідей боп отырушы ең,
Сездіріп жан сырыңды қабағыңмен.
Өмірде пендеде арман болмас сірә,
Көңілі қалағанын таба білген.

Шын сүйген шақырмай-ақ өзі келмек,
Армандап аңсағанын көзі көрмек.
Шыққанда өзіңді іздеп кім ойлаған,
Аккөлдің жағасынан кезігер деп.

“Нұр жауар, – деген сөз бар, – талаптыға”,
Күн шығып, үмітсізге таң атты ма?
Түспейді мен тұрғанда бір тал шашың,
Өлгенше қақтырмаспын қанаттыға!
Тілеп те жүрек сертін айтты осылай,
Жүзіне жүзін тура қаратты да.
Екеуі сайран құрды күнде көлде,
Көрінді құбыжық боп білген елге.
Қосылған қобыз үні желмен жүйткіп.
Ұласты бір белеңнен бір белеңге.
“Ақкөлді ойнағына айналдырды,
Дауа жок, – деп шуласты, – жын дегенге!”
Келмейді секем алған мұнда халық,
Қайтеді ойнақ салған жынға барып.
Арқаны әлдилеген қобыз күйін,

Тыңдады аспанда құс, суда балық.
Күн шықса күлімдеді жердің беті,
Тұнығы мөлдіреген сырға қанып.
Түн болса ай сәулесі аймалады,
Ақкөлді аппақ сүттей нұрға малып.

VI

Күтті де кірпік ілмей таңды асыға,
Қыз бүгін ерте келді көл басына.
Көңілі өз-өзінен қобалжиды,
Кім кепіл бір пәленің болмасына?
Қобызын қолына алып бебеулетті,
Үдетті, екпіндетті, жеделдетті.
Сағақты саумалаған саусақтарын
Өрлетті, құлдилатты, төмендетті.
Сезімнің сексен түрлі кылын шертіп,
Тылсымның түбін қазып тереңдетті.
Мәңгілік мызғып жатқан қара тасты,
Оятып ұйқысынан елеңдетті.

Кешқұрым кеше Тілеп кетіп еді.
Таң атып, түс мезгілі жетіп еді.
Қозғаған кайдағыны күйдің тілі,
Өткінші өмірді айтып өкінеді.
Кенеттен дауыл тұрып, бұлт күркіреп,
Аспанның тыныштығы сетінеді.
Сездіріп алдын-ала бірдеңені,
Дүние өтерінде сыр береді.
Тілеппен тілдескенде кеше ғана,
“Түсіме әкем кіріп жүр” деп еді.
Қамыстың арасынан баспалап кеп,
Шірене тартты біреу сұр жебені.
“Алла!” деп ышқынды да құлап түсті,
Қобыз да тына қалды, үндемеді.
Кім атты, кім атқызды құдай білсін,
Күә жоқ, қу далада кім көреді?
Кінәсіз қыздың қаны көл боп ақты.
Жебенің тиген жері жанға батты.
Қарқылдап қасіреттің қарғалары.
Таласып қызыл қанның дәмін татты.
Тілептің қаперінде ешнәрсе жоқ,
Көліне күндегідей келе жатты.
Адамды алдындағы жолда жатып,
Әлде сор, қарсы алады әлде бақыт.
Асығып, алып ұшып жетіп келсе,
Сарықыз сұлап жатыр қанға батып.

Өкіріп, ойбай салып, жерді құшты,
Көзінен қанды жасын сорғалатып.

Желге ұшты тағдыр тартқан сыйдың бәрі,
Сүйгенін маңдайына сыйдырмады.
Бір сәтте ыңырсыған үні шығып,
Кірпігі Сарықыздың қимылдады.

Бар екен шыбын жаны кеудесінде,
Аңдыған өлім бірақ келмесін бе?
Сөнеді-ау қызыл шоқтай, уа, дариға,
Толған ай толықсыған он бесінде?
Ел жаққа алып жүрді алдына алып,
Ажалмен амалы жоқ белдесуге.

Белгісіз қанша жүрді, қайда жетті,
Бұйратты белден асып, сайдан өтті.
Күн батып бара жатты ұясына,
Қып-қызыл қанға бояп айна көкті.
Тоқтады бір төбеге енді іліне,
Білмейді бұйырады тағдыры не?

Қуарған ак шүберек секілденген,
Жүзіне Сарықыздың төнді үңіле.
Сұп-суық маңдайынан сипағанда,
Келмеске көзін жұмды мәңгі, міне.
Отырып сол арада зар жылады,
Ес кетті, енді қандай қам қылады?

Ұлыған көк бөрідей дөң басында,
Дауысы айдалаға жаңғырады.
Арқалап қасіретті қос қобызды,
Ұқпайды қай тарапқа қаңғырады?
Қолына қобызды алды өксіп жылап,
Қара жер шыр айналды, көк бұлдырап.

Бір күйді аңыратты аза тұтып,
Қаратау күңіренгендей көшкін құлап.
Әлде күн, арызданды әлде түнге.
Кек тұнды, кайғы басқан келбетінде.

Айырған ардағынан арсыздарға,
Қарғыстан қара нөсер селдетуге.

Жындары жылап келіп көңіл айтты,
Мұндай да болады екен жер бетінде.
Тағдырдан тізгін бермес озар қалай,
Адамға ауыр қайғы ажалға оңай.
Басына үйіп-төгіп бакыт беріп,
Тәңірдің оны кайта тез алғаны-ай?

Аспанға қарап еді жәрдем күтіп,
Үн-түнсіз телміреді бозарған ай.
Шанағы толы шерге, аңызға да,
Далада зар илейді қобыз ғана.
Мүлгиді қараңғылық құшағында,
Қат-қабат қасіреті абыз дала.

Көк аспан міз бақпайды меңірейген,
Түнеріп түнді өткізді небір оймен.
Дүние жаралғалы жеңген жан жоқ,
Айқасып ажал деген жәдігөймен.
Не деген аянышты тағдыр еді,
Көңілге медеу тұтар енді нені?

Шақ қалып үзілуге нәзік жіптей,
Тілептің дірілдейді жан-жүрегі.
Қобыз да зарлап-зарлап тынды акыры,
Жылату қыл ішекті бар білері.
Түк көріп білмегендей жайбарақат,
Шығыстан күндегідей таң күледі...

Күтетін қисын қайсы қарап елге,
Сынайды қай жаманды санап ерге.
Жапанда жапа шегіп жалғыз өзі,
Тапсырды Сарықызды қара жерге.
Қиылмай қасиетті неке қалды.
Қиырда бір төмпешік жеке қалды.

Тәңірдің жазуына не шара бар,
Бөлген соң жаны бірге екі адамды.
Қия алмай қарай-қарай, жылай-жылай,
Тентіреп Тілеп бақсы кете барды...

VII

Не пайда көздің жасын көлдеткенмен.
Мол кетті Тілеп бақсы сол кеткеннен.
Өмірдің уын жұтып қайтты кері,
Махаббат сусынына шөлдеп келген.

Алпыстан енді ғана асқанында,
Ажал тұр аламын деп бас жағында.
Қасында бала-шаға, туыстары,
Бәйбіше күйбеңдейді ас қамында.
Тығылып алқымына шыбын жаны,
Соңғы рет көзін бір сәт ашқанында,
Қобызы қоңыр қаз боп қанат қағып,
Қалықтап барады екен аспанында.
Ішінен: “Сарықызға сәлем айт!” деп,
Үзілді ұлы күйші қас-қағымда.

Соңына алаңдамай Тілегі енді,
Мәңгілік сапарына жүре берді.
Алдынан аққу құстай бойын түзеп,
Сағынған Сарықыз да түрегелді.

Алыстан аппақ нұрын тылсым құйып.
Аялап, әлдилейді рухын биік.
Екеуі қол ұстасып сүңгіп кетті.
Әлемге түпсіз терең бір тұңғиық!..

Несіпбек Айтұлы, ақын
Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты

МЕМЛЕКЕТТІК СЫЙЛЫҚҚА ҰСЫНЫЛҒАН ШЫҒАРМА “ТІЛЕП ПЕН САРЫҚЫЗ”

Адамдарды үміт те біріктіре алады, үрей де біріктіре алады. Үміт біріктіргенде адамдар өздері көздеген игі мақсаттарына, асыл армандарына жете алады. Үрей біріктіргенде, оның артының не болатыны белгісіз, әйтеуір жағымды нәрсеге алып бармайды.

Несіпбек Айтұлы

*С*арықыз ел ішінде үрей туғызды. Үрей туғызған себебі – ол өнерге шексіз берілген қыз еді.

*“Қолына Сарықыз да қобыз ұстап,
Сөйлескен ертелі-кеш кәрі жынмен”.*

“Кәрі жын” дегені – әкесі Қойлыбайдан Сарықыздың бойына қонған өнер. Бірақ қыз балаға қонған өнерге қай заман дұрыс көзімен қарап еді.

“Қойлыбай жын-перімен әуейі боп,

Туыпты десті содан мына қызды”, – деген ел ішіндегі әңгіменің “растығын” дәлелдей түскендей, Сарықыз да жастайынан қолынан қобизын тастамай өткен адам болса керек. Сөйтіп, елді үрей біріктіріп, сол үрей дүйім жұртты өнерге және өнер иесі Сарықызға қарсы ұйыстырғаны дарынды ақын Несіпбек Айтұлының “Тілеп пен Сарықыз” дастанында көркемдікпен жырланған.

Мұндағы қобызшы қыздың бейнесі біздің арғы-бергі көркем шығармаларымызда кездеспеген ерекше образ. Ерекшелігінің бір қыры – ол тарихта болған адам екен. Бірақ тек сол тарихта болған адам екендігінен басқасы белгісіз. Тек бір белгілісі – оның бейітінің айдалада жалғыз жатқандығы. Тағы да бір белгілісі – ел-жұртқа бақсы-көріпкелдігімен даңқы шыққан, есімі біздің дәуірімізге дейін жеткен қасиетті Тілеп қобызшының қайтыс боларында өзін айдалаға жалғыз жерленген Сарықыздың қасына қоюды тапсырғаны.

Міне, жұмбақ!

Сарықыздың әкесі Қойлыбайдан бата алған Тілептің “бақсылығы елден асқан, үн қосқан қобизына жер мен аспан”. Поэмада осылайша суреттелетін, асқан өнер иесі, қасиет қонған Тілеп бақсы күллі ел шошыған Сарықыздан неге шошынбады? Тіпті оның қобызшы қызға ғашық болғаны қалай?

Тек қана құлағында қобыз үні,
Кірмейді одан өзге жан ызыңы.
Сарықыз болмаса егер алдындағы,
Бар мына дүниенің не қызығы?

Бұл адамдық қарым-қатынастар арқылы емес, өнердің ішкі психологиялық-энергиялық заңдылықтары арқылы түсіндірілетін ерекше құбылыс. Бірақ өнер әлемі – жұмбақ әлем. Жұмбақ болғандықтан да өнер адамдарының көпшілігі қарапайым адамдарға түсініксіз. Егер жұрттың бәріне түсінікті болса, ол өнер болудан қалар еді. Өйткені, өнердің пайда болатын нүктесі көзге көрінбейтін кеңістікте. Өнер адамы жаратылысты, өзін қоршаған ортаны сол кеңістік арқылы көреді.

Ал өнер жолындағы әйел затына қай дәуірде де кедергі өте көп болған. Жаратушы иеміз әділетті ғой. Ол өз пенделерінің бойына дарындылықты бергенде мынау әйел адам, мынау ер адам демейді. Өкінішке орай, Тілеп пен Сарықыз өмір кешкен дәуірдегі билік иелері – дүмше-молдалар әйелдің бойына дарындылықты қимады, тіпті олардың Құдай берген қабілетінің ер адамдардың қабілетінен кем түспейтіндігіне сенгісі келмеді немесе сенбеген бола салды, сөйтіп, өздері бір Алланың ісіне шәк келтіріп, діни тұрғыдан айтсақ, шариғаттың жолын бұзып, күнәға батты. Қазіргі тілмен айтсақ, қоғамдағы бюрократия қай кезеңде де өз заманын өз заңымен алып жүрді. Бойына өнер біткен әйел затының солардың ортасынан жөн тауып жүруінің өзі ерлік.

Несіпбек Айтұлының поэмасына өзек болған Сарықыз тағдыры да сондай қоғамның құрбаны. Бірақ сондай қоғамның ішінде қалай да озық ойлы адамдар болады. Сондай озық ойлы, тарихи тұлғалардың бірі – Тілеп қобызшы. Поэмада Тілеп қобызшы қасиетті өнердің қорғаушысы, өнер иесін жақтаушы көреген бейнесінде шебер кескінделген. Ал Сарықыз болса, өнерді өлтірмес үшін өзін құрбандыққа шалған адам.

Басқа адамдарға ұқсамайтын ерекшеліктеріне қарап кейбір өнер адамдарын, әсіресе, өнер иесі әйел затын “жын иектеген” адам деп түсінген кездер болған.

“Тілеп пен Сарықыз” дастанында “жын” екі мағынада айтылады. Дүмше-молдалар оны жағымсыз мағынасында қолданған және “жын” олардың өнер мен өнер иесіне, оның ішінде қобызға деген өшпенділікпен таңған атауы. Өшпенділікті де белгілі бір категориялар туғызады. Құр қарабайыр тіршіліктен басқада мән-мағына бар дегенді білмейтіндер үшін қобыздың “жын” болып көрінуі, сондықтан да оған халық ішіндегі кейбір топтардың өшпенділік пиғылын орнықтыруы заңды. Өйткені, қобыз күйі, яғни жалпы өнер атаулы қарабайыр тірліктен басқа да байлықтың, адамдық қасиеттерді қалыптыстыратын басқа да құпиялардың бар екендігін сездіретін фактор. Оған адамның ақылы жете бермеуі мүмкін.

Платонның: “Бірде-бір ақын ақылынан адаспай отыра аламайды және өткінші нәрседен мәңгілік идея іздегендердің қай-қайсысының да дені сау емес” деген сөзі бар екен. Адам шы-

нында да мәңгілік идеяны “өткінші нәрседен” іздейді. Ал оны басқа қайдан іздейсің? Тұрақты нәрсе – ол тұрақты нәрсе. Ол – бар. Ал “өткінші нәрсе” неге өтіп кетеді? Өтіп кететін болса, әуелде неге пайда болды? Демек, “өткінші нәрсенің” тіршілік үшін бір пайдасының болғандығы ғой. Оны жаратылыс сонысы үшін пайда қылды да, дереу қайтадан алып кетті. Демек, “өткінші нәрседе” талай құпия бар.

Платон айтып отырғандай “өткінші нәрседен мәңгілік идея іздеушілер” – жаратылыстың құпиясы өткінші нәрсеге “жасырулы” екендігін сезіп қалғандар. Адам да өткінші. Ал ақындық дегеннің бір анықтамасы – “өткінші адамның” тіршіліктегі іс-қимылынан мәңгілік идеяны іздеушілік.

Ақын Несіпбек Айтұлы Тілеп пен Сарықызды өзінің дастанына өзек етуге итермелеген де сол мәңгілік идеяны іздеуге деген құштарлық, өнердің тағдыры арқылы мәңгілік идеяға бағыт сілтеу, өнердің жеке адамдар мен күллі халықтың ұстанымына және тағдырына ықпал ету күшін анықтау арқылы мәңгілік идеяға жақындау. “Шығарманың идеясы” деген сөзден жалыққанымыз рас, бірақ, бәрібір идеяны іздеуден адамзат ешқашан бас тарта алмайды.

Мәңгілік идея дегеннің мағынасы өте кең. Ол, ең алдымен, ғаламдық тіршіліктің мәні. Бар болудың және оның адам үшін, жалпы ғалам үшін қажеттілігінің мәні. Сол мәнді қасиетті өнер арқылы жеткізбек болған дарындар туралы “Тілеп пен Сарықыз” поэмасында Несіпбек Айтұлы:

Тілдескен жеті қатпен сол бір жандар,

Амал не енді қайтып жолықпайды... – дейді. Ақын ол адамдардың “жеті қатпен тілдескендігін” айтқаны, бір қарағанда, жәй көркемдік бейнелеу сияқты. Ал тоқталып қарасаңыз, бұл жерде көркемдік бейнелеу де бар, шынайы дерек те бар. Деректің тек қолға ұсталып, көзге көріліп тұруы шарт емес. Көңілдің көзі көріп тұрған дерек ше?! Егер де өнер тек өзі үшін ғана өмір сүретін болса, ол баяғыда өлген болар еді. Оның мақсаты адамға ерекше сезім сыйлау емес, сол сезім арқылы адамды болмыспен тілдестіру, адамның ақыл-ойын соның көзге көрілмейтін деректеріне жолықтыру. Міне, осы жағдайды ақынның тілі ғана жеткізіп бере алуы мүмкін. Мысалы, поэмада былай:

Құрыстап Тілептің де жон-арқасы,

Маңайды қос қобыздың үні керді.

“Үні керді” дейді ақын. Демек, маңай кеңейе жөнелді. Ол шын мәнісінде кеңейген жоқ, адам көңілінің көзі оңы солай қабылдап тұр, өйткені адам өзінің ғарыштық болмысын сезінді. Ақын Несіпбек Айтұлы соны дәл көрсеткен.

Былай қарағанда – Тілеп пен Сарықыздың қобыз тартқанында тұрған не бар? Тіпті оны тақырып етіп алып, поэма жазып, көркем шығарма арқылы мәңгілік идеяны іздеудің бір нүктесі ретінде қарастыратындай да ештеңе жоқ сияқты. Ештеңе жоқ сияқты еді, бірақ сол

“жоқ сияқтының” арғы жағында шексіз жұмбақ жатқанына поэмадағы басты кейіпкерлердің бірі болып тұрған тыңдарман халықтың өзі сілтеме жасады, яғни олар қобыздың үніне құлақ түрді. Оған қатты әсерленді:

Қобызын қолына алып бебеулетті,
Үдетті, екпіндетті, жеделдетті.
Мәңгілік мызғып жатқан қара тасты,
Оятып ұйқысынан елеңдетті.

Тас оянғанда, адамға не жорық. Мұны көрген шала молдалардың зәресі ұшты. Олар Сарықызды елден аластады. Елден кім аласталады? Қылмыс жасаған адам аласталады. Сарықыз өзінің қобызының сарыны мен күй тілі арқылы мәңгілік идея бар екендігіне сілтеме жасап, халықтың көңілін оятып жібере жаздады. Бұл сол кездегі қоғам үшін қылмыс еді.

Мұңлықтың қобыз ғана шын мұңдасы,
Өксіе сорғалады көздің жасы.
Қазақтың бәрі сыйған даласына,
Сыймапты қуыршақтай қыздың басы.

Сарықыз сар далада сенделіпті,
Сыртынан анда-санда ел көріпті.
Аңырап қара қобыз зарлағанда,
Солқылдап селеу басы тербеліпті.

Халық шала молдалардың ықпалымен қобыз тартқан қыздан үрейленгенімен, шын мәнісінде ол үрей емес еді. Поэмадағы авторлық баяндаудың терең қатпарынан біз осыны көреміз. Әрине, автор оны аққа қарамен жазғандай көрсетіп тұрған жоқ. Ол тек қобыз күйін тыңдаған кездегі халық көңілінің тереңін өте нәзік ашып береді:

Сезімнің сексен түрлі қылын шертіп,
Тылсымның түбін қазып тереңдетті...

“Сезімнің сексен түрлі қылының шертілуі” – көңіл түкпірінен жаңа бір әлемнің ашылуы еді, сөйтіп, адам дегеннің түпсіз тереңдікке, ғаламдық маңызға ие құбылыс екендігін сезінуі еді, сол сезімге кеңірек жол ашса, ол адамның өз болашағын жарқын етуге шексіз мүмкіндігінің бар екендігін айтар еді, қарыштап дамуға шақырған үнді естіп қалар еді, өзі өмір сүріп отырған қоғам ішінде аңғал баладай жүре бермей, өзін-өзі дамытуға деген құштарлықты оятатын сезімді бастан кешіретін еді.

Қойлыбайдың қобыз тартып отырған кездегі суретін ақын былай салады:
Қойлыбай жын шақырып, долданғанда,
Қобызы аттан озып қалықтайды.

Перісі құлағына сыбырласа,
Сәбидей езу тартып шалықтайды.

Енді осы екпінмен қобыз тартып отырған Сарықыздың сипатын көз алдыңызға елестетіп көріңіз, көріңіз де, одан әсер алып, шамырқанып-буырқанып отырған халықтың бет-әлпетіне көз жіберіңіз. Осындай сезімнің жанды рахатқа бөлеп немесе сағынышпен тербеп, мұңға жетелеп немесе жаңа идеяларға бастап әкетуін молдалар “жынның” әсері, “жын еліктіріп отыр” деп ұғындырды.

Шын мәнісінде, бұл адамның ішкі әлемінің өзіне ашыла түсуі, өзіне және айналасындағы тіршілікке жаңа көзқараспен қарай бастауы болатын. Осындай терең астар поэмада:

Өксітіп іште бұққан сағынышты,
Күй тынды, айтып осы жалынышты.
Пендеге мәңгі жұмбақ екі дүние
Екен ғой бір-біріне бағынышты... – деп түйінделеді.

Демокриттің тұжырымы бойынша “адам – космостың бір бөлігі, ғаламшардың кішірейтілген формасы, яғни, ғаламшардың сәулеленуі және символы”. Орыс философы П.А. Флоренскийдің пайымдауынша, “адам ғаламшар сияқты түзілген, ...сол сияқты ғаламшар да адам сияқты жасалған. ...Адам ғаламшардың жиынтық түрі, оның қысқаша жазылған конспектісі; ғаламшар дегеніміз – адамның проекциясы”.

Ақын осы шығармасында қобыз бен қобызшылардың тағдыры арқылы мәңгілік идеяны жырлайды, яғни адам болмысының “ғаламшардың кішірейтілген формасы” екендігіне, “адам – ғаламшардың сәулеленуі мен символы” екендігіне, бірақ оны екінің бірінің түсіне беруі де мүмкін еместігіне сілтеме жасайды. Сол “мүмкін еместіктің” адам тағдырына тигізер зиянды ықпалын екі трагедиялық тұлға – Тілеп пен Сарықыздың өмірі арқылы бейнелейді. Сарықыздың қобыз тартқаны үшін адамзаттың арасынан аласталуы және Сарықыздың сонда да қобызын тастамауы, жалғыздан жалғыз су жағалап тірлік кешуі, сөйтіп жүргенде қасиетті Тілеп қобызшының оны іздеп шығуы және елсізден естілген қобыздың сарыны арқылы оны табуы, екі қобызшының табысқанын көрген тоғышар топтың Сарықызды оққа байлауы, Тілептің Сарықыздың өлімін аза тұтуы – поэмадағы адам-өнер-ғалам категорияларының іштей қандай байланыста болатындығын көрсетіп тұрған жаратылыстық траектория сызығы. Поэманың құндылығы – ұстанған идеясының осындай ауқымдылығында.

Осы поэмадағы “жын” категориясының екінші сипаты жағымды мағынада.

“Арымас баталы құл!” деген сөз бар,
Аман жүр қарақшыдан ел тонаған.
Жынымнан нөкер қосып жіберер ем,
Көнбей тұр сенің жының шалқалаған.

Бұл – қасиетті Қойлыбай қобызшының өзінің соңынан ерген жас қобызшы Тілепке бата беруі. Мұндағы “жын” бойға қонған өнердің “қасиеті” мағынасында айтылған. “Әрбір өнер

иесінің өз жолы, өз қасиеті бар, сенің қасиетің менің қасиетімнен басқаша және аса қуатты” дегенді поэма авторы өте көркем жеткіген. Осы жолдардың ішкі астарынан дала өнерінің қандай деңгейдегі дарындылардың қолында болғандығын да көреміз.

Өнер атаулы – жер бетін адамгершілік-рухани қасиетпен қамтамасыз ету қызметіндегі жаратылысы құпия фактор. Қобыз үні арқылы жететін күй құрылымындағы иірімдер – жай ғана иірімдер емес. Ол – адамның жандүниесіне жетудің перне бойындағы лабиринттік-философиялық жолдары. Сол жолдар жандүние цивилизациясын оятуға мүмкіндік берер еді. “Тілеп пен Сарықыз” поэмасы енгізілген “Тоғыз тарау” атты жинақтағы дастандардың іштей бір желінің бойына тартылғанын да аңғаруға болады. Ол – адами тіршіліктің құндылықтарын қастерлеу идеясы желісіне топтастырылған.

Тілеп пен Сарықыз хикаясына философиялық тұжырым жасап, “Түс-елес” поэмасында “Шер байланып сенделгенше, желге айналып тарқайын” деп ақындық болмыстың ішкі мұхитының толқуын тебірене жырлағанын, сол арқылы екі поэманың болмыс бірлігін, біріндегі ойдың келесі дастанда айқындалыңқырап, жаңа қисындармен толыққанын көреміз. “Тілеп пен Сарықыз” дастанындағы екі кейіпкердің басындағы мұң “Түс-елес” дастанында ақындықтың, жалпы ойлы адамның басындағы мұңмен, үмітпен алмасып, философиялық шегіністер мен шиеленістер тіршілік пен өнердің, қоғам мен адамның, даму мен дамымаудың арасындағы тылсым құпия сырларды меңзейді. Елдік пен ерлік дәстүрін ту етіп ұстаған Бөгенбай, Бердіқожа, Шақантай батырлардың тарихи бейнесін сомдап, Кемпірбай ақынның көркем образын кестелеген дастандардағы ой түйіні:

Ежелгі елің де азат, жерің де азат,

Ордасын қайта тікті қалың қазақ.

Ортада Бәйтерегі көкке бойлап,

Жайнап тұр Астанадай төрің ғажап, – деген жолдарға келіп құйылып, ішкі желінің азаттық пен береке-бірліктің қазығына байланғанын көрсетеді. Осындай ойлы шығармалардың басын біріктірген “Тоғыз тарау” жинағы ҚР Мемлекеттік сыйлығына ұсынылып отыр. Орынды ұсыныс және сыйлыққа лайықты шығарма дер едік.

Оңайгүл ТҰРЖАН, ақын.

Астана. 22.08.2008

1-ші ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТІЛЕП АСПАНТАЙҰЛЫ АТЫНДАҒЫ БАЙҚАУ

Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігінің 25-жылдық мерейтойына орай, Тілеп Аспантайұлы атындағы жеке қайырымдылық қор мен Кеңес Одағының Батыры, “Халық қаһарманы”, Әскер генералы Сағадат Нұрмағамбетов атындағы қорымен бірлесіп, ҚР Мәдениет және спорт министрлігі мен Астана қала әкімшілігінің қолдауымен, “Тілеп қобыз Сарайы” және “Бейбітшілік және Келісім Сарайында” 2016 ж. қыркүйегінің 8-і мен 10-ы аралығында тұңғыш рет Халықаралық Тілеп Аспантайұлы атындағы ішектіқыл аспаптарда ойнайтын орындаушылардың байқауы өткізілді.

Байқаудың мақсаты – әлемнің әрбір жерінен жиналған өнерлі адамдарды қосу және ұлттық мәдениетті сақтау. Шараны ұйымдастырушылар алдына мынадай мақсаттар қойды: қыл-ішекті аспаптарда орындауды арттыру, ең жақсы шығармалар мен композицияларды паш ету, мәдени дамуды жетілдіру және мультимәдениеттік қоғамды жаңғырту.

Байқауға 25-тен астам елдерден қатысушылар мен қонақтар келді. Олардың ішінде: Қазақстан, Ресей Федерациясы, Қырым Республикасы, Дағыстан, Адыгей, Омбы губерниясы, Қабардин-Балқар, Тыва, Қалмық, Башқұртстан, Оңтүстік Осетия, Коми Республикасы, АҚШ, Швеция, Мажарстан, Франция, Эстония, Болгария, Моңғолия, Қытай, Оңтүстік Корея, Өзбекстан, Қарақалпақстан, Түркия, Үндістан, Армения, Азербайджан және т.б.

Бірінші кезеңде қатысушылар XVIII-ғасырдың қобызшысы Тілеп Аспантайұлының бүгінгі күнге дейін сақталып келген үш шығармасының бірін, ал екінші кезеңде – елінің шығармасын орындады.

Байқаудың лауреаттары мен дипломанттары бағалы сыйлықтар және жүлделермен марапатталып қана қоймай, сонымен қатар, ақшалай жүлделерге де ие болды.

Әділқазылар алқасы ұйымдастырушылық комитетпен таңдалып, әлемдік дәрежесі бар мәдениет саласының қайраткерлері, танымал орындаушылар, композиторлар, саяси-қоғамдық қайраткерлер, өнерлі зиялылардың өкілдері болды.

Тілеп Аспантайұлы атындағы I Халықаралық байқау резонанстық жоба болып, Қазақстанның таяу және алыс елдермен ұлттық байланыстарын нығайтып, Әлем елдерінің тәжірибесі мен мәдени ойларын біріктіретін өзіндік аймақ болмақ.

КОБЫЗИСТ
ТЛЕП АСПАНТАЙУЛЫ
(1757—1820 гг.)

ТЛЕП АСПАНТАЙУЛЫ

Известно, что выдающийся кобызист Тлеп Аспантайулы жил в окрестностях Торгая. До нас дошли несколько легенд, повествующих о его искусном владении кобызом. Так, в одной из них говорится о том, что как-то раз ехал Тлеп на своей верблюдице по имени Боз-Инген. Дело было весной. Река Улы-Жыланшык разлилась так, что на другой берег добраться было невозможно. Вдруг смотрит баксы, а на том берегу идет той – свадьба. Увидели люди Тлепа и кричат ему:

– Вот, уважаемый Тлеп, не можем Вас пригласить на наш праздник. Мешает половодье. Как быть?

“Ничего страшного, – успокоил их музыкант. – Вы поставьте юрту отдельно. С четырех сторон забейте колышки и привяжите ее покрепче. Накройте стол”.

Люди сделали, как их попросил Тлеп. В это время он начал играть. Вдруг зашумел ветер, появилась черная туча, которая подхватила юрту и перенесла ее к музыканту. Он поел, поблагодарил радушных хозяев, и под звуки кобыза туча перенесла юрту на свое место.

Говорят, музыкальный дар Тлепа передался его сыну, Байтолесу. Однажды по стечению обстоятельств Байтолес попал в тюрьму. Разговорившись с начальником тюрьмы, он похвастался, что сможет сыграть на кобызе не хуже, чем на скрипке. Стражник не поверил, но разрешил играть. Музыка так взволновала и потрясла стражника, что он отпустил Байтолеса на волю.

Немалый интерес вызывает и инструмент Тлепа Аспантайулы. Оказывается, кобыз известного баксы передавался из поколения в поколение и сохранился до наших дней.

Сегодня этот древний инструмент, которому уже около 250-ти лет, бережно хранится в доме супруги Жубатхана в Аркалыке.

“Я помню с детства, что в нашей семье всегда говорили о Тлепе, – рассказывает Сапар Исаков, прямой потомок баксы в пятом колене. – Но только четыре года назад я случайно узнал, что в Аркалыке хранится кобыз легендарного Тлеп-баксы. Я разыскал его. За долгие годы кобыз пришел в плачевное состояние. Его корпус полуразрушен из-за неправильного хранения. Оказывается, три года этот инструмент находился на улице. Я очень хотел, чтобы мне его продали. Но владельцы наотрез отказались. Затем меня отговорили мои знакомые от этой затеи. Большая ответственность – хранить святыню в своем доме. Тогда пришла идея изготовить точную копию легендарного инструмента”.

При виде музыкального сокровища, которое еще помнит руки своего хозяина, талантливый музыкант Алькуат Казакбаев решил, что будет играть, если не на нем, то на подобном инструменте. По заказу мецената Сапара Исакова была изготовлена точная копия чудо-кобыза, и

теперь он постоянно сопровождает молодого композитора. Инструмент смастерил известный художник, мастер по кобызу Канат Казакбаев. Его инструменты держат в руках известные артисты, в том числе профессор США Сильвестри Рейган, музыканты Японии. На них учатся играть ученики и студенты Государственной филармонии Астаны, КазНАМ, Казахской национальной консерватории им. Курмангазы, музыкальных школ им. А. Жубанова и К. Байсеитовой. По заказу академика М. Жолдасбекова был изготовлен кобыз и вручен Папе Римскому Иоанну Павлу II во время официального визита в Республику Казахстан.

Когда почувствовал состарившийся баксы приближение смерти, то попросил своих соотечественников похоронить его в том месте, которое укажет его верный спутник – верблюда Боз-Инген. Она остановилась на старом кладбище, недалеко от могилы Сарыкыз, девушки-кобызистки, которая рано ушла из жизни. Но память баксы бережно хранила о ней воспоминания.

“Я вскоре встречу с ней, – сказал Тлеп, – и мы будем разговаривать с ней мелодией кобыза”.

Его могила сохранилась да наших дней. Она находится на территории совхоза Южный Джангильдинского района бывшей Торгайской области, недалеко от реки Улы-Жыланшык. Потомки передают, что дух Тлепа не исчез, а охраняет их род.

“Наши деды говорили, что до седьмого колена его дух будет оберегать и защищать нас, – продолжает Сапар Искаков, – потом он будет приходить и сидеть у порога, охраняя потомков, желать им успеха. Я полагаю, он защищает тех, кто чтит память о нем и хранит его наследие”.

На родине Тлепа-баксы был установлен памятник в виде стилизованной юрты, привязанной к колышкам. С четырех сторон установлены вылитые из металла 4 кобыза. На каменной плите высечена красивая легенда, напоминающая о делах давно минувших дней.

“В той местности, где жил Тлеп, его по сей день считают святым, – говорит Сапар Искаков, автор и организатор установки монумента своему предку. – Многие люди приходят сюда, к памятнику. Ставят палатки, ночуют и верят, что могут получить исцеление от своих болезней”.

Но Тлеп известен не только как баксы. В музыкальном плане он интересен как композитор.

По воспоминаниям потомков, музыкальные сочинения Тлепа нередко сопровождались стихотворными текстами. Сохранившееся стихотворное творчество Тлепа ничтожно мало.

До нас дошли его следующие кюи: жизненно-философское произведение “Толгау”, религиозного содержания “Аллам жар” и “Баксы” (о чудодейственных творениях шаманов). Авторские права принадлежат наследнику композитора – Сапару Искакову.

Для того, чтобы сохранить творческое наследие, Сапар Искаков создал благотворительный фонд “Тлеп”. Уже с помощью благотворительного фонда был сделан видеоклип и выпущен диск, которые пропагандируют древний народный инструмент – кобыз. Молодой музыкант Алькуат Казакбаев посвятил Тлепу одно из своих произведений под названием “Тлеп сарыны”. По его словам, это первый духовный памятник в честь талантливого кобызиста.

Планов у Сапара Искакова много. Он желает осуществить свою цель – рассказать о баксы Тлепе и о его наследии. По его заказу акын Несипбек Айтулы написал драму о Тлепе и Сарыкыз. На основании трех кюев Тлепа, сохранившихся до наших дней, написан концерт для кобыза с симфоническим оркестром и хором. Концерт прошел в театре оперы и балета им. К. Байсеитовой под названием “Музыка Великой Степи”. Он был посвящен памяти выдающегося казахского кобызиста Тлепа-баксы. В задумках автора проекта – сделать необычный синтез музыкальной культуры народов Европы, России и Казахстана.

МАГИЯ ДРЕВНИХ МЕЛОДИЙ, ИЛИ О ЧЕМ МОЛЧИТ КОБЫЗ

ПРАРОДИТЕЛЬ СКРИПКИ

Бескрайняя степь молчаливо хранит в своей памяти множество тайн. Не всё открывает она ищущим. О многом мы можем судить лишь по дошедшим до нас легендам и преданиям, бережно передаваемым из уст в уста, из поколения в поколение. Многие остаются еще потаенным и неизведанным. К одной из таких загадок относится кобыз, который был и остается исконно казахским инструментом.

В наши дни этот инструмент не избалован вниманием искушенных почитателей искусства. Но, наверное, будет интересно узнать, что именно кобыз является прародителем всеобщей любимицы – скрипки. Исследователям вплоть до XX века не удавалось докопаться до истины и найти настоящего предка королевы инструментов, поскольку история скрипки сложна, запутанна и загадочна. Ученые долгое время не могли определить, где же появился самый первый предок скрипки, пока затерянные следы не обнаружили на территории Центральной Азии.

У кочевников с давних времен существовали особые смычковые инструменты. У кыргызов он назывался кыяк, у монголов – моринхур, у тувинцев – игиль, у алтайцев – тошпулур, у казахов – кобыз. Среди них лишь казахский кобыз сохранил самые древние черты.

Все говорит о его древнем происхождении. Это и способ его изготовления из цельного куска дерева (по древним верованиям многих народов считалось, что только в цельном куске может сохраниться живая поющая душа дерева). Это и его изогнутая форма, сохранившая связь с охотничьим луком. По мнению болгарского ученого Слави Дончева, именно трение двух луков волосяными тетивами друг о друга было прообразом игры на смычковых инструментах. Струны кобыза, изготовленные из пучка 30—60-ти некрученых конских волос, дают очень густой, богатый обертонами тембр. Колорит и густота звучания инструмента во многом зависели от силы прикосновения смычка, а также от высоты звука, при котором обертона звучали то гнусаво, то пискляво, то бархатно-густым сочным тоном. Для кобызовых кюев характерна звукоизобретательность: подражание вою волков, крику лебедя, бегу коня, звуку пущенной стрелы. До наших дней игра на кобызе была практически забыта. Основной причиной послужило то, что этот инструмент являлся неотъемлемым атрибутом баксы (шамана), а шаманизм воспринимается сторонниками ислама как идолопоклонничество. И только сейчас, в наши дни, интерес к музыке кобыза, как к наследию казахской культуры начинает возрастать. Изначальное предназначение кобыза – быть средством общения баксы со своими духами-помощниками (аруахами). С этими религиозно-магическими функциями связаны и зеркало внутри корпуса, и металлические подвески на головке кобыза. В народе он считается киели – священным. Издревле игре на кобызе приписывалось чудесное свойство исцеления от недугов, избавления от страданий и смертельных болезней.

Легенды степей гласят, что инструмент был создан в мистической обстановке и неразрывно связан с именем Коркыта.

ЛЕГЕНДА О СОЗДАНИИ КОБЫЗА

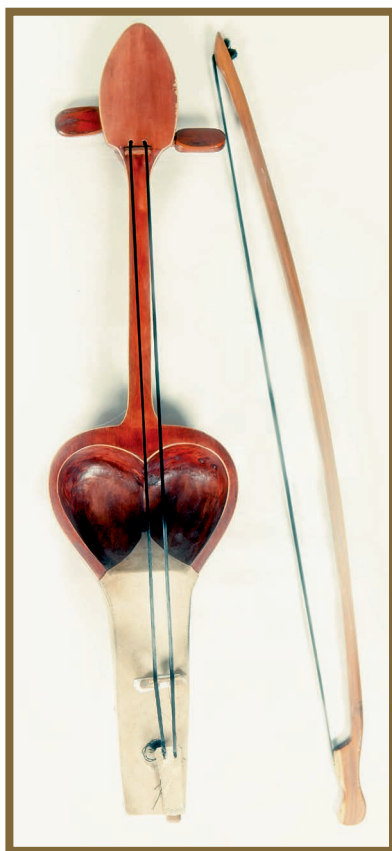
По легенде, кобыз создал Коркыт Ата, великий шаман и сказитель степей. “Имя Коркыта общеизвестно среди многих тюркских народностей в различной трактовке и в различных вариантах легенды о нем. По казахской же версии, Коркыт – легендарный отец музыки, создатель песни на земле. Легенда рассказывает, что Коркыт, смолоду не желающий примириться со скоротечностью человеческой жизни, решил бороться против неизбежной смерти. Мучимый своими мыслями и гонимый мечтой о бессмертии, Коркыт уходит от людей, но везде и всюду он видит смерть: в лесу – сгнившее и свалившееся дерево говорит ему о своей смерти и о неизбежном конце для самого Коркыта; в степи – ковыль, выгорая под солнцем, говорит ему о том же; даже мощные горы поведали ему об ожидающем их разрушении, неизменно добавляя, что такой же конец ждет и Коркыта. Видя и слыша все это, Коркыт в своих одиноких терзаниях выдолбил из дерева ширгай – первый кобыз, натянул на него струны и заиграл, изливая свои мучительные мысли и чувства. Он вложил всю свою душу в эти мелодии, и чудесные звуки его струн прозвучали на весь мир, дошли до людей, захватили и пленили их. С тех пор мелодии Коркыта и

созданный им кобыз пошли странствовать по земле, а имя Коркыта осталось бессмертным в струнах кобыза и в сердцах людей”.

В традиционной казахской музыкальной и материальной культуре значительное место занимают народные музыкальные инструменты. Одним из самых распространенных музыкальных инструментов можно считать кобыз, смычковый музыкальный инструмент с двумя волосяными струнами. Он относится к древнейшему виду смычковых инструментов, которые сохранились у народов Сибири, Средней Азии, Поволжья, Закавказья и других. У каждого народа такие смычковые имеют свое название, но они похожи строением, волосяными струнами, настройкой, способами игры. О древности говорит само строение инструментов.

Две струны кобыза, состоящие из 104-х конских волосков, издают целую гамму обертонов при соприкосновении смычка. Колорит и густота звучания инструмента во многом зависят от силы прикосновения смычка, а также от высоты звука, при котором обертона звучали то гнусаво, то пискляво, то бархатно-густым сочным тоном. Для кобызовых кюев характерна звукоизобразительность: подражание вою волков, крику лебедя, бегу коня, звуку пущенной стрелы.

М. Ауэзов. Мысли разных лет. – Алма-Ата, 1961 г.

КЮЙ АТАСЫ

В средние века предания о Коркыте были распространены среди широких масс, особенно среди казахов. Он предстает как мудрый наставник хана и народа. Одно из толкований слова “коркыт” означает “бояться, устрашать, увещевать”. Само рождение его необычно. По преданию, он рожден от Кырмаша и “светлоокой дочери дива”. Легенда гласит, что когда ему исполнилось 20 лет, к нему во сне явился человек в белой одежде и сказал, что век его недолог, всего 40 лет. Коркыт решил найти источник бессмертия. Сел он на верблюдицу Желмая и отправился в дальний путь.

Коркыт с детства хорошо играл на всех музыкальных инструментах того времени. Но, устав от них, решил смастерить инструмент, который звучал бы, словно человеческий голос. Однажды во сне к юноше явился ангел и молвил: “Твой кобыз – словно голень холеного шестилетнего верблюда. Обтяни его кожей одногорбого верблюда, установи вверху подставку из рога темно-рыжего козла, натяни струны из некрученого конского волоса от жеребца-пятiletки – и будешь ты обладать дивным инструментом”. На берегу родной Сырдарьи Коркыт смастерил первый кобыз, принес в жертву Желмая, свою верблюдицу, и обтянув кожей ее звучащего горла нижнюю часть деки. Расстелил он на водах Сырдарьи шкуру верблюдицы и, сидя на ней, день и ночь играл на кобызе. Игра Коркыта привлекла все земные существа – летающих птиц, бегающих зверей. Все пытались пройти к нему через пески, и люди тоже. Все, в ком была жизнь, сидели на берегу

и слушали кобыз. Пришла и Смерть, чтобы забрать душу Коркыта, но он продолжал играть. И пока пел кобыз Коркыта, Смерть была бессильна: не было у нее сил забрать кого-то из этого мира. По преданию, Коркыт прожил таким образом почти 300 лет.

О чем пел Коркыт? Прежде всего, о том, что поток жизни неумолим: “Как бы густо не выпал снег, до весны ему не остаться”. Но люди должны оставаться людьми и сохранять человечность. Самое страшное – потеря человечности.

“Черным домам, куда не приходит гость, лучше обрушиться; горьким травам, которые не ест конь, лучше бы не вырасти; горьким водам, которые не пьет человек, лучше бы не течь; грубому сыну, от которого нет славы имени отца, лучше бы не выходить из спинного хребта отца, не входить во чрево матери, не рождаться на свет. Сколько бы человек не хотел, больше своей доли ему не съесть”.

Казахи, отдавая должное Коркыту как родоначальнику игры на кобызе и первому исполнителю кюев, называют его Кюй атасы – отец кюев. В настоящее время насчитывается около 10-ти кюев самого Коркыта. Это кюи: “Коркыт”, “Коныр”, “Желмая”, “Ушардын улы”, “Башпай”, “Таргылтана”, “Ауппай”.

По легенде, первым, кто унаследовал кобыз Коркыта, является его ученик, баксы Койлыбай. Он, в свою очередь, передал искусство игры на кобызе и благословил Тлепа Аспантайулы.

ДРЕВНЕЕ ИСКУССТВО БАКСЫ

Искусство баксы уходит своими корнями в глубины истории. Например, во времена гуннов в стане великого полководца Атиллы находились баксы. Как пишет академик А. Маргу-

лан, “великие баксы – жырау, кобызисты были в основном выходцами из кипчаков (XIII—XIX вв.). Среди них – описанный в истории Византии (1299 г.) Кокем-баксы, вступившие на земли Рума, Египта в качестве послов Косе-баксы, Беренде-баксы, Жарык-баксы. Некоторые из них взяли в Египет с собой кобызы, которые запечатлели художники.

Самый знаменитый баксы, вышедший из кипчаков, это Барак-баксы. Вместе с игрой на кобызе он сочинял эпические произведения на кипчаком языке. Во времена Токтогул-хана он посещал Иран в качестве посла. Среди всех баксы Дешт-и-Кыпчака самым знаменитым был Сары-Салтак. Он был самым почитаемым среди народа”.

Приведенные данные еще раз подтверждают значимость традиций баксы, а поскольку Тлеп Аспантайулы является их продолжателем, сегодня перед нами стоит задача тщательно собрать и изучить его наследие.

В конце мая 2005 года большой вечер памяти легендарного кобызиста Тлепа Аспантайулы прошел в столичном Конгресс-холле.

Концерт был подготовлен благотворительным фондом “Тлеп”, который возглавляет потомок Тлепа Аспантайулы Сапар Исаков. Возрождая основы меценатства, Сапар Исаков восстанавливал и другую благородную, но уже основательно подзабытую традицию – систему заказов на создание музыкальных произведений и постановок. Совсем недавно такой заказ получили композитор Ермурат Усенов и поэт Серик Тургунбеков. В концерте и состоялась премьера этого

сочинения – “Поэмы веков” для симфонического оркестра, хора и кыл-кобыза. В этом произведении повествуется об истории создания уникального музыкального инструмента.

Согласно легенде, кыл-кобыз изобрел Коркыт. Престарелый музыкант столь глубоко проник в тайну мироздания, что, когда он играл, смолкали птицы, хищники приостанавливали свою охоту, а смерть обходила старца стороной. Так кыл-кобыз помогал бороться со злом – об этом говорится в первой, вводной части “Поэмы веков”. В средней части композитор цитирует отрывки из произведений Коркыта, Тлепа и Бетховена, обнаруживая в них стилистическое и философское сходство. В финале “Поэмы веков” слышатся “Половецкие пляски” Бородин, кюи Коркыта, Койлыбая, а также упоминаются имена всех знаменитых кобызистов-баксы, среди которых много выдающихся политиков и общественных деятелей: Кокем-баксы был послом в Византии в 1299 году; в Риме и Египте с такими же полномочиями побывали Косе, Беренде, Жарык; кипчак Барак – в Иране, да и в отечестве они были признаны и пользовались уважением.

Музыка баксы составила основу концертной программы. Кобызовую классику исполняли Саян Акмолда, Алмат Сайжан, преподаватель КазНАМ Алькуат Казакбаев и руководимый им квартет кобызистов.

КАЗАХСКАЯ МУЗЫКА ОБЛЕТИТ ВЕСЬ МИР

В лондонском “Королевском Альберт-Холле”, одном из крупнейших концертных залов Европы, 17 апреля 2006 года состоялась мировая премьера новой работы современного британского классического композитора Карла Дженкинса “Тлеп”, созданной им по заказу казахстанского бизнесмена-мецената Сапара Исакова и посвященной творчеству его предка – кобызиста Тлепа Аспантайулы.

В его основе – масштабная композиция “Тлеп”, написанная на казахского фольклора британским композитором, корифеем классической музыки Карлом Дженкинсом для симфонического оркестра, хора и народных инструментов.

Идея проекта принадлежит известному казахстанскому меценату, потомку легендарного баксы Тлепа Аспантайулы – Сапару Исакову, удостоенному звания “Алтын Адам”. По его приглашению Карл Дженкинс посетил Астану, познакомился с искусством казахов, со звучанием народных инструментов и вернулся на острова, вдохновленный увиденным и услышанным.

Почему с этой инициативой обратились именно к известному английскому композитору, чья музыка популярна как в самой Великобритании, так и в Европе, Японии и других странах?

В течение двух лет он входит в десятку самых популярных и слушаемых композиторов человечества и уже сегодня – в ряду классиков музыкального искусства. Сам композитор называет свою музыку “безвременной”, а точнее вне-временной. Как отмечают критики, его стиль – это “Mix”, использование разных стилей.

Популярная музыка Карла Дженкинса является одновременно и классической, и этнической, так как он строит свои произведения, умело совмещая симфонический оркестр, народные инструменты и человеческий голос (вокал). И эта музыка, как ни удивительно, годами не покидает хит-парады.

Карл Дженкинс (Karl Jenkins) – музыкальный философ, мозговой центр и основатель “Adiemus”. Он родился в 1944 году в валийском местечке с очень красивым названием Свонси (Лебединое море) и получил классическое музыкальное образование в знаменитом Кардиффском университете, который закончил в 1966 году бакалавром музыки. Еще два года он провел, учась в Лондонской Королевской Академии Музыки. Получив хорошее образование, Карл вместе со своим другом Майком Рэтледжем в середине 80-х с радостью принял

предложение применить свои композиторские таланты на почве рекламных роликов, оркестровых произведений, музыки для кино, телевидения и театральной сцены.

В конце 80-х годов Карл Дженкинс стал сочинять музыку для струнных оркестров, используя этнический вокал. К самому проекту “Adiemus” он обратился в 1995 году и посвятил ему 10 лет. Перешагнув 17-миллионный тираж, диск “Adiemus” стал платиновым.

Казахстанский зритель тоже смог оценить этот проект в апреле 2004 года в Алматы, на представлении “ADIEMUS – Казахстан”, совместно с Маратом Бисенгалиевым и его оркестром. Являясь главой “Karl Jenkins Music Ltd”, крупнейшей музыкальной корпорации Великобритании и Европы, Дженкинс занимается широкой музыкальной деятельностью.

В альбомах “Adiemus” собраны звуки всей Земли, что обеспечило его произведениям хорошее восприятие у разных народов. К тому же география его звуковой палитры постоянно расширяется. Уже сейчас в его музыке есть что-то африканское, арабское, индийское, китайское, кельтское и даже австралийское. “Практически на 80—90 процентов Карл использует “живые” инструменты, превращает “Adiemus” не только в студийный проект, но и в подвижный живой организм”, – считают музыковеды. Но больше всего Дженкинса радует мысль, что его композиции универсальны и могут исполняться любым оркестром с неопределенным количеством голосов различной тональности.

Неудивительно, что казахская народная музыка привлекла внимание композитора. В композиции звучат кобыз, сырнай, домбра, горловое пение. В основе музыкальной поэмы “Бабалар әуені” – произведения известных казахстанских күйши и композиторов. Кстати, Сапар Искаков – потомок легендарного кобызиста – предложил объединить эти музыкальные произведения под общим названием “Тлеп”. Ведь в основе звукоряда – казахский кобыз, игрой на котором прославился Тлеп в народе.

Карл Дженкинс сумел сохранить интонации и дух казахской музыки, очень бережно используя самые известные мелодии в этом новом альбоме. Композиция “Тлеп” состоит из семи частей: “Дударай”, “Көзімнің қарасы”, “Заман-ай”, “Жайлау”, “Қарлығаш”, “Танец”, “Тулпар”. Как следует из названий, Карл Дженкинс ввел в музыкальную ткань своего сочинения прямые цитаты из песен Абая и Нургисы Тлендиева, мелодии из кюев Ыхласа, Коркыта и молодого композитора Алькуата Казакбаева. Английский композитор при этом не ограничился только аранжировкой произведений казахских авторов – шестая часть композиции, названная им просто “Танец”, это его оригинальное сочинение, в котором заметно влияние шотландской народной музыки, с непременными звуками волынки. Этот фрагмент композиции Карл Дженкинс задумал как самостоятельную пьесу в подтверждение идеи общности мировой музыкальной культуры. Кроме того, виртуозный характер “Танца”, призван подтвердить уникальные возможности казахских народных инструментов, таких как кыл-кобыз, домбра и саз-сырнай.

В Лондоне в презентации этого проекта приняли участие симфонический оркестр из Лондона и хор из Финляндии, казахстанские музыканты: Алькуат Казакбаев (кыл-кобыз), солистка ансамбля казахских народных инструментов “Отырар сазы” Анар Касымова (саз-сырнай), домбрист-виртуоз Турар Алипбаев, а также мастер горлового пения, владеющий шан-кобызом – Едиль Кусаинов. Британские любители классической музыки искренне рукоплескали виртуозной игре Западно-Казахстанского филармонического оркестра под управлением известного казахского скрипача Марата Бисенгалиева и финскому хору “Адиемус”. Помимо них в премьерe участвовала дочь известного скрипача – вокалистка Арухан.

Композиция “Тлеп” не очень велика: продолжительность звучания всего 55 минут, зато она необычайно насыщена по содержанию. Диск, который будет записан и в Казахстане известной фирмой “Sony BMG”, выйдет тиражом десять миллионов экземпляров.

Это действительно первый подобный контракт в отечественной музыкальной истории. Впервые сделан заказ со стороны Казахстана зарубежному композитору на написание музыки, в которой будут использоваться казахская фольклорная музыка, мотивы народных кюев, особое звучание кобыза, домбры и других казахских инструментов. Самая большая ценность заключается в том, что эту музыку услышат поклонники великого таланта Карла Дженкинса по всему миру. А значит и казахскую музыку, обладающую оригинальностью, своеобразием, узнают в разных уголках планеты.

Выступившие на премьерe председатель Британо-Казахского общества Лорд Фрейзер и Посол Казахстана в Лондоне Ерлан Идрисов отметили, что исполнение композиции “Тлеп” в “Королевском Альберт-Холле” стало своеобразным прорывом казахстанской традиционной и современной культуры на мировой арене, поблагодарили за поддержку этого крупного культурного события всех членов Британо-Казахского общества, многочисленных спонсоров это-

го концерта, в числе которых выступили компании “Бритиш Газ”, “Бритиш Петролеум”, “Шелл”, “ITE”, “IBC”, “Келтик Рисорсиз”, “Империял Энерджи”, “FMC”, “AMEC”, “Казахмыс”, “Казахголд”, “КазМунайГаз”, “Эйр Астана” и другие.

Поддержать лондонскую премьеру “Тлепа” из Казахстана прибыли Сапар Исаков со своей семьей, депутаты Парламента РК Толеген Мухамеджанов и Гадильбек Шалахметов, Посол по особым поручениям МИД РК Дюсен Касеинов. В концерте также приняли участие казахстанские студенты и представители казахской диаспоры.

Мировая премьера композиции “Тлеп” в Лондоне в исполнении казахстанского оркестра стала заметным событием в культурной жизни британской столицы, достойно оценившей мастерство казахстанских музыкантов и уникальный талант Карла Дженкинса. Ее посетили более трех тысяч любителей классической музыки, среди которых были представители политических, деловых, дипломатических, культурно-академических и медийных кругов Великобритании.

Особую значимость мировой премьере композиции “Тлеп” придало приветствие Принца Эндрю – Герцога Йоркского, являющегося вместе с Президентом Казахстана Нурсултаном Назарбаевым Со-Патроном Британо-Казахского общества.

“Композиция “Тлеп” навеяна традиционной казахской народной музыкой, вобравшей в себя все богатство мелодий Великой Степи и уникальной кочевой культуры”, – говорится в приветствии Герцога Йоркского.

Запись концерта велась телекомпанией “Хабар”, которая снимает документальный фильм о Сапаре Исакове, творчестве К. Дженкинса, его сотрудничестве с Маратом Бисенгалиевым и Западно-Казахстанским филармоническим оркестром в процессе создания и записи композиции “Тлеп”.

Музыка степей в Токио

Часть наших соотечественников отметила День Республики в далеком Токио. Японская публика приобщается к казахстанской культуре, ее музыкальному наследию благодаря гастрольному мировому турне казахстанских музыкантов, презентующих новое произведение английского композитора Карла Дженкинса “Тлер”.

Напомним, что в апреле и июле текущего года сначала в Лондонском Альберт-холле, затем на сцене столичного Конгресс-холла состоялось первое знакомство публики с этим грандиозным проектом, осуществленным по инициативе известного казахстанского мецената Сапара Исакова и выдающегося музыканта современности Марата Бисенгалиева. Музыкальное произведение носит имя легендарного кобызши Тлепа Аспантайулы, 250-летие которого страна отметит в будущем году рядом мероприятий. Уже сегодня, как концерт, так и записанный мировой компанией Sony BMG диск, имеют грандиозный успех в Европе и в нашей стране.

“Тлер” прозвучал в Токио 26-го октября 2006 г. Интересно и то, что в проекте, наряду с

казахстанскими исполнителями, приняли участие японские музыканты и хористы. В названии произведения заложен собирательный образ музыки степей. Композитор аранжировал мелодии и песни казахских авторов, создав часовую музыкальную композицию из семи частей: “Дударай”, “Би”, “Козимнин карасы”, “Карлыгаш”, “Тулпар”, “Заманай” и “Джайлау”. Причем часть “Би” – собственное сочинение Карла Дженкинса, созданное под влиянием большого количества музыкального материала.

После презентации в Японии создатели намерены представить “Тер” в Индии, Турции и Франции, откуда поступили приглашения. Как показало время, проект по пропаганде казахской национальной музыки в современной блестящей интерпретации себя убедительно утверждает.

Нью-Йорк. МИРОВАЯ ПРЕМЬЕРА КОНЦЕРТА “САРЫКЫЗ”

В понедельник в Нью-Йорке состоялась мировая премьера скрипичного концерта “Сарыкыз” в исполнении Марата Бисенгалиева и местного оркестра”, – сообщает Казинформ. Автором произведения является британский композитор Карл Дженкинс (Karl Jenkins).

Премьерное выступление прошло в Avery Fisher Hall Линкольн-центра. Зрители аплодировали стоя. Овации предназначались как исполнителю, так и композитору. Концерт написан по мотивам казахского фольклора и представляет собой уникальный, энергетически наполненный и гармоничный синтез европейской и центральноазиатской музыки. Релиз “Сарыкыз” на CD состоялся в конце октября прошлого года, и сразу же стал диском недели на радио Classic FM. Купить диск, выпущенный с лейблом EMI, можно во многих странах мира.

Уже много лет Марат Бисенгалиев выполняет миссию посла культуры нашего народа на Западе. С музыкантом беседует корреспондент Казинформа.

– Поздравляю Вас с большим успехом! Расскажите о том, как зародилась идея концерта “Сарыкыз”, как она воплощалась, каких усилий это потребовало?

– Начну с выбора композитора. На сегодняшний день Карл Дженкинс –

один из самых популярных композиторов мира, наряду с американским Джоном Уильямсом. Более того, он является самым продаваемым классическим композитором современности. Его музыка постоянно занимает первые места в классических чартах (хит-парадах). Выбор нами Карла Дженкинса продиктован тем, что именно его имя послужит инструментом, средством для продвижения казахской культуры за рубежом. Мне кажется, это беспроницаемая формула, возможность преподать казахский мелос через ведущего западного композитора. Первым таким экспериментом было хоральное произведение для скрипки с симфоническим оркестром “Тлеп”.

– Насколько, как Вы считаете, западный композитор способен прочувствовать национальный колорит и воплотить его в музыкальном произведении?

– Мне кажется, здесь не стоит задача полного погружения в казахский колорит. Когда Михаил Плетнев написал “Фантазии на казахские темы”, он сказал, что это просто взгляд человека на казахскую культуру со стороны. “Шехерезада” Н. Римского-Корсакова и “Князь Игорь” А. Бородин содержат азиатские темы, но нельзя сказать, что авторы знали культуру досконально. Создается синтез, мост между культурами – в этом вся прелесть. К примеру, в “Сарыкыз” идет диалог между оркестром и скрипкой и прослеживается тема “Айттым салем, Каламкас”, в финале – “Заманай”, казахские кюи.

Запись “Сарыкыз” состоялась в конце прошлого года на студии компании EMI с Лондонским симфоническим оркестром. Сразу после выпуска диска поступило много предложений, в том числе о проведении турне по России, концерта с Мадридским оркестром радио и телевидения в Испании. “Сарыкыз” был назван диском недели на британском радио “Классик FM”, вошел в пятнадцать лучших классических чартов. Произведения Карла Дженкинса всегда находят слушателей, поскольку его музыка, я бы сказал, демократичная. Она направлена на широкий спектр слушателей, доходчива. В Японии ее называют “healing”, что в переводе “лечебная”.

– Не знаю, удобно ли задать вопрос о финансировании таких проектов...

– Практически все мои концерты коммерческие. Это то, что является моей работой. Как правило, компании, приглашающие меня исполнить концерт, оплачивают гонорар и прочие расходы. Определенные прорывы есть уже и в Казахстане. К примеру, сюиту “Тлеп” спонсировал Сапар Исаков, идейный вдохновитель проекта. Диск выпущен на “Sony BMG”, а премьера состоялась в Лондоне в “Ройял Альберт-холле”. Сарыкыз – это возлюбленная Тлепа. Сейчас диски с записью “Сарыкыз” продаются во многих странах мира. К сожалению, пока ни один из моих дисков не выходит в Казахстане, но Интернет решает эту проблему полностью. Крупным записывающим компаниям, таким как EMI и “Sony BMG”, не выгодно распространять диски в Казахстане, потому что потребительский рынок слишком маленький. Для продажи у нас нужен филантроп, который согласился бы выкупить определенное количество дисков для распространения в Казахстане по заниженной цене. Я не приемлю пиратские копии, должны быть лицензионные. Пусть это будет через несколько лет, пусть это будет после меня.

Алия Алтынгазина

ПРЕМЬЕРА “ТЛЕП И САРЫКЫЗ”

Государственный Академический театр оперы и балета имени Абая представил зрителям новую постановку балета Алмаса Серкебаева на либретто Эдуарда Розинского “Тлеп и Сарыкыз”. Перед премьерой состоялась пресс-конференция, на которой, помимо главных участников и руководителей проекта, выступил идейный вдохновитель и спонсор спектакля Сапар Искаков.

– Я всегда болел душой за искусство, за музыку и балет. Идея создания такой масштабной постановки зародилась три года тому назад, когда в Астане собрались очень талантливые люди, в свое время выехавшие за рубеж по разным причинам, но которые также болеют душой за Казахстан. Среди них – Алмас Серкебаев, Марат Бисенгалиев, Эрик Курмангалиев, Майра Мухамедкызы и многие другие. Они собрались, чтобы дать несколько концертов под названием “Концерты на Родине”. И как-то во время проведения этих концертов, собравшись, задались вопросом: “Как сделать так, чтобы Казахстан знали за рубежом?” И пришли к выводу, что это можно сделать не только с помощью политики, но и посредством искусства. В частности, языком искусства музыки и балета. К сожалению, в то время на экранах уже мелькал “Борат”. Фильм, который представил Казахстан перед всем миром в несколько негативном виде. Так зародился замысел своеобразной пощечины “Борату” – представить на балетной сцене классическую казахскую легенду так, чтобы она стала понятна не только казахстанскому зрителю, но и поклонникам балета во всем мире.

Фабула балета: юноша Тлеп обучается у шамана музыке и хочет исцелять музыкой душу людей. Со временем он проникает глубокими чувствами к дочери своего наставника Сарыкыз. И тут начинается война “темных” сил со “светлыми”, что приводит к смерти не только учителя, но и Сарыкыз. Тлеп остается один. Он безутешен и одинок. Только музыка помогает ему. Когда поет кобыз, он видит образ прекрасной Сарыкыз, и верит – она здесь, она живет в звуках его музыки.

“Тлеп и Сарыкыз” – это балет в стиле модерна, неоклассицизма. Постановку можно смело назвать международным проектом, потому что над ним работали мастера из США, Германии и Казахстана. Главный балетмейстер проекта Марго Саппингтон (США) в Казахстан попала благодаря посредничеству балерины Сауле Рахмедовой, исполнительнице главной партии. Балерина находилась за пределами Казахстана почти двадцать лет, но последнее время эту артистку постоянно приглашают выступить на родине, а зрители принимают ее с душевной теплотой.

Два года назад Рахмедова получила звание Заслуженного деятеля искусств РК.

Художник Эрнст Гейдебрехт (Германия) нашел очень интересное решение: при минимальном использовании декорации спектакль оснащен великолепным художественным светом и проекцией, что пока весьма необычно для театра. Художник по костюмам Кристина Джоли де Лотбиньер (США) тоже придерживалась минимализма и лаконичности. Замечательную музыку к балету написал давно живущий в Америке композитор Алмас Серкебаев.

В главных партиях задействованы настоящие звезды – Сауле Рахмедова, Жанель Тукеева, Фархад Буриев и Досжан Табылды.

Газета “Свобода слова”

Главный дирижер

Нурлан Жармак,
исполнительный директор РК

Дирижер

Ариан Уриэ-Клион

Балетмейстер-постановщик

Марк Саломатин (США)

Художник-постановщик

Эрнст Гейкхейм (Германия)

Художник по костюмам

Кристина Дюла де Лотбиньер (США), Татьяна Едальникова

Художник по гриму

Валентина Яковлева

Художник по свету

Юлия Карасюк

Заместитель литературной части

Алифа Байжанова

Заместитель режиссерского управления

Бенедикт Кивабас, заслуженный артист РК

Помощник режиссера, ведущая сценарист

Жанна Дюжикова, Алла Жабба, Галина Булгарцева

Главный балетмейстер

Роман Канон, народный артист СССР, лауреат Государственной премии РК

Художественный руководитель

Ренат Салаватов, народный артист Татарстана

СПОНСОР СПЕКТАКЛЯ –
строительная корпорация ТОО «ТЛЕП» и его директор С.И.Искаков

Генеральный спонсор:

Спонсор:

Информационная поддержка:

www.gatob.kz

Казахский государственный
академический театр оперы и балета имени Абая

Алмас Серкебаев

ТЛЕП пен САРЫҚЫЗ

либретто Э.Розинского (США)

ТЛЕП и САРЫҚЫЗ

(балет в двух действиях)

Менің жазғанымнан
күтпейсің дегенді жін
өстеміз.

Тілеп атты жас жігіттің айрықша
тағдыры жайлы аңыз әңгімесінен бастауы
алыс замандарда жатыр.

Ең далалы өмірінде тұңғыш рет
бақсыны кездестіріп, қобыздың тыңда-
ған Тілеп бақсының қобыздың сикелі
үнімен адамдарды емдеп жазған
құдіретіне куә болады. Қобыздың
қуатты үні бала жүрегің жаулап алады.
Ол бақсымен және оның қызы – Сары-
қызбен бірге қалып, қобыз тартуды
үйреніп, өзі де бақсы болып, адамдар-
дың жүрегіне жарық сыйлауды арман-
дайды. Әкесі Тұрсынбек әскерімен
туған жерді тастап кетпек болғанда да
өз ішкіміз өзгертілмейді.

Тілеп Бақсымен бірге қалады.

Көп уақыт өтеді. Күн артынан күн,
жыл артынан жыл өтіп, Тілеп қарт
бақсының інісін үйренеді.

Тілеп пен Сарықыз да ержетеді.
Олардың бала күні достығы нағыз махаб-
батқа айналды. Екі жастың бақытында
шек жоқ, бірақ үйрену жылдары белгі.
Тілептің ұстаының жылы ұрсын тастап,
өз бетінше өмір сүретін мәңгі жетеді.

Сарықыз бен оның әкесімен қунай
қонысқа, Тілеп әкесінің әскерімен
бірге алыс жолға шығады.

Алда омы қиындықтар күтін тұр.
Жарық пен қараңғылықтың қайырамы-
дылық пен құлымдықтың арасындағы
мәңгілік соғыс ешқашан аяқталмайды.
Тілеп жарықтың күшін қолдайды. Бірақ
ол түннің күші алысқа кетпей, өзі
айналып жүресін сезді.

Жас жігіт ұшым-қырымыз кең
даланың алыс түкпіріне кетеді. Ғашық-
тардың айырылуы ұзаққа созылады,
олар бір-бірін сағынып, кездесуді
аңсайды.

Жарықтың күштері демалысқа
аялдаған мекен. Алтын бүркіт Жарық-
тың айналасына достық рухын шақыра-
ды. Қыздар би билеп, барлығы мәз-
мірленіп, тек қана Тілеп көңілісіз, мұрты.

Ол қыздардың арасынан Сарықыз-
ды іздейді, сүйіктісін көргісі келеді,
бірақ бәрі бекер... Мереке қызып жатқан
кезде Қараңғылық күштері басып
кіреді. Шайқас басталады.

Қараңғылық күштері жеңіп,
Жарық әскері жеңіледі. Қараңғылық
күштерінің басымы.

Қарақұс жеңіс салтанатын тойлау-
да. Ол қарт Бақсының шапанын басына
көтеріп желбіретеді, бақсының
өлісіндігіне жұрттың көз жетеді.

Тілеп Жарықтың әскерін қобыз-
дың сипарлы әуенімен жандандырады.
Қараңғылық күштері қашады.

Тілеп жолға шығады. Ол жетім
қалған Сарықызды тауып, қорғағысы
келеді, сүйіктісімен мәңгі бірге болғы-
сы келеді. Оның сапары қиын да ауыр.
Қарақұс пен Қараңғылық күштері
артынан қалмайды. Олар Тілептің
арқасында Жарық күштерінің ақтық
шайқаста жеңіске жеткенін көшіре
алмайды. Тілеп Сарықызды тауып,
қанжорлық қушағына алады. Бірақ
Қараңғылықтың құлым күштері
Сарықызды Тілептен мәңгілікке
ажыратады.

Шайқаста қалған Тілептің
қайығында шек жоқ.
Тек қана қобыздың
құдіретті әуені оған күш береді.
Қобыздың үні Сарықыздың бейнесін
көз алдына әкеледі. Сарықыз күйдің
үнімен тіріледі.

Қарт бақсыдан қалған шапанды
көтеріп Тілеп ұстаы мен Сарықыздың
елесін сезді, қобыз үні өшкенше
Сарықыз өлмейді...

М часто слышим — от судьбы не уйдешь и так суждено. История, что случилась давным-давно, рассказывает нам о жизни юноши по имени Тлеп, которому на роду было написано прожить необычную жизнь и выполнить свое особенное предназначение. Ребенком он впервые встречает Шамана в степи и слышит кобыз. Он видит как Шаман исцеляет людей магической силой музыки. Звуки кобылы покоряют сердце мальчика. Он решает остаться с Шаманом и его дочерью Сарыхыз для того, чтобы научиться играть на кобызе, самому стать шаманом и дарить людям свет. Тлеп не изменяет своего решения и тогда, когда узнает, что его отец Турсунбек покидает родные места со своим войском. Тлеп остается с Шаманом.

Проходит много времени. День за днем, год за годом Тлеп прилежно обучается искусству старого Шамана. Совсем незаметно он и Сарыхыз взрослеют. Их детская дружба перерастает в нежную любовь. Они счастливы, но однажды обучение заканчивается и наступает минута, когда Тлеп должен покинуть гостеприимный кров учителя и уйти в мир. Тяжело дается ему прощание с Сарыхыз и ее отцом. Он покидает их. Вместе с армией своего отца Тлеп устает. Впереди его ждут испытания. Вечная война Света и Тьмы, добра и зла никогда не заканчивается и Тлеп должен выступить на стороне сил Света. Он понимает, что силы Тьмы где-то рядом, чувствует их угрозу и вместе с войсками уходит все дальше в степь. Долго длится разлука. Сарыхыз тоскует по своему любимому и он постоянно думает о ней.

Однажды на привале, силы Света разбивают свой лагерь. Золотой Орел провозглашает Дух дружбы в лагере Света. Танцуют девушки, все веселится, но Тлепу грустно. Он ищет глазами Сарыхыз и ему кажется, что она здесь, танцует вместе с девушками. Тлеп пытается найти ее и не может. В самый разгар праздника в лагерь неожиданно проскакивают силы Тьмы. Начинается сражение.

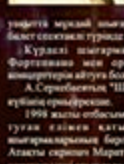
Силы Тьмы побеждают, армия Света разбита. Предводительница сил Тьмы Карахус торжествует. Она поднимает над головой чапан Шамана и все понимают, что он мертв. Тлеп оживает силой Света волшебной силой своего кобызы. Силы Тьмы покидают лагерь.

Тлеп отправляется в путь. Он хочет найти опоровавшую Сарыхыз, защитить ее и больше никогда с ней не расставаться. Долго и труден его путь. Карахус и силы Тьмы преследуют по пятам. Они не просят Тлепу победы сил Света в последней битве. В конце пути Тлеп находит Сарыхыз. Он обнимает ее и она чувствует себя в безопасности. Но силы тьмы отрываю от Тлепа. Она погибает.

Тлеп остается один. Он безутешен и одинок. И только музыка помогает ему. Когда поет кобыз, он видит образ прекрасной Сарыхыз и верит — она здесь, она живет в звуках его музыки. Тлеп надевает чапан погибшего Шамана и чувствует — его учитель рядом с ним и Сарыхыз будет жить, пока звучит его кобыз.

Алмас Серкебаев — композитор, автор музыки к опере «Тлеп», «Монастырь», «Шаман», «Тлеп и Сарыхыз».

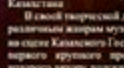
А Серкебаев — композитор, автор музыки к опере «Тлеп», «Монастырь», «Шаман», «Тлеп и Сарыхыз».

А Серкебаев — композитор, автор музыки к опере «Тлеп», «Монастырь», «Шаман», «Тлеп и Сарыхыз».

А Серкебаев — композитор, автор музыки к опере «Тлеп», «Монастырь», «Шаман», «Тлеп и Сарыхыз».

А Серкебаев — композитор, автор музыки к опере «Тлеп», «Монастырь», «Шаман», «Тлеп и Сарыхыз».

А Серкебаев — композитор, автор музыки к опере «Тлеп», «Монастырь», «Шаман», «Тлеп и Сарыхыз».

А Серкебаев — композитор, автор музыки к опере «Тлеп», «Монастырь», «Шаман», «Тлеп и Сарыхыз».

А Серкебаев — композитор, автор музыки к опере «Тлеп», «Монастырь», «Шаман», «Тлеп и Сарыхыз».

А Серкебаев — композитор, автор музыки к опере «Тлеп», «Монастырь», «Шаман», «Тлеп и Сарыхыз».

Марго Самойлов — балетмейстер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Марго Самойлов — балетмейстер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Марго Самойлов — балетмейстер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Марго Самойлов — балетмейстер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Марго Самойлов — балетмейстер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

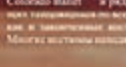
Марго Самойлов — балетмейстер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Марго Самойлов — балетмейстер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

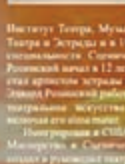
Марго Самойлов — балетмейстер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Марго Самойлов — балетмейстер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

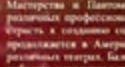
Эдуард Розинский — режиссер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

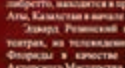
Эдуард Розинский — режиссер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

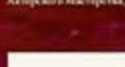
Эдуард Розинский — режиссер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

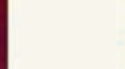
Эдуард Розинский — режиссер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

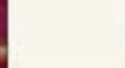
Эдуард Розинский — режиссер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

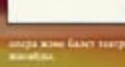
Эдуард Розинский — режиссер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

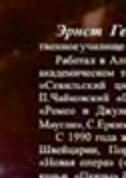
Эдуард Розинский — режиссер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Эдуард Розинский — режиссер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Эдуард Розинский — режиссер, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

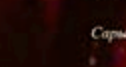
Эрнест Гейдабрехт — композитор, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Эрнест Гейдабрехт — композитор, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

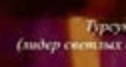
Эрнест Гейдабрехт — композитор, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Эрнест Гейдабрехт — композитор, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Эрнест Гейдабрехт — композитор, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Эрнест Гейдабрехт — композитор, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Эрнест Гейдабрехт — композитор, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Эрнест Гейдабрехт — композитор, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Эрнест Гейдабрехт — композитор, автор балета «Тлеп и Сарыхыз».

Архивы балета Казахского государственного академического театра оперы и балета имени Абая

ТЛЕП И САРЫКЫЗ. ПРЕДАНЬЯ СТАРИНЫ ГЛУБОКОЙ

(содержание балета)

I часть

Эта история произошла около двух веков назад.

Белая юрта. На постели умирающий баксы, кюйши (см. сноску), философ Великой Степи. Мучаясь в бреду, он находится между сном и явью. Этот человек – историческая личность, известный на всей Торгайской земле Тлеп Аспантайұлы.

Сейчас глаза его открыты. Он что-то бормочет. Перед ним проходит вся прожитая жизнь. Слышны печальные звуки кобыза. Взмолненным голосом, не переставая, он говорит: “Где мой кобыз? Дайте мне кобыз! Эй, Сарыкыз, всю жизнь ты была недосыгаема!” Тяжелый сон умирающего сопровождается странными видениями... Любимая девушка Сарыкыз становится в них навязчивой идеей.

Видится Тлепу, что он играет на кобызе. Напевы кюя воскрешают далекое детство. Вдруг кобыз превратился в белого лебедя, захлопав крыльями, вырвался из рук кюйши. Юноша устремился за птицей, но тщетно, она взлетела. Неожиданно птица-лебедь приняла облик Сарыкыз. В отчаянии Тлеп громко взмолился:

– Сарыкыз, подожди! Куда уходишь? Не покидай меня!

Этот крик души ненадолго заставил очнуться старца, приведя его в сознание. Он оглянулся вокруг – рядом сидели его родные – и молвил им такие слова: “Я уж не жилец в этом мире. Для вас меня нет. Сарыкыз зовет меня. Мне надо идти. Похороните меня рядом с ней. Простите меня. Это моя последняя просьба”. Сказал и снова потерял сознание.

Вновь в объятиях видений, все те же детские годы. Тлепу 9 лет. Дом его мудрого учителя Койлыбая – продолжателя традиций великого Коркыта и его последователя прославленного Токпака. Сохранилась легенда о том, как кобыз баксы Койлыбая участвовал и победил в байге Аламана.

В состязательной битве между казахами и калмыками ни одна из сторон не могла победить друг друга. Тогда решили позвать почетных в степи аксакалов – баксы. Честь казахов отстаивал Койлыбай. По велению судей состязающиеся должны были продемонстрировать свое искусство игры на кобызе. Сила таланта определит истинного победителя.

Игра баксы обладает таинственной энергией, пробуждающей горячее воображение, фантастические представления: кобызы музыкантов, одушевляясь, участвуют в байге. На месте скачек, по злему умыслу, враги привязали кобыз Койлыбая к кусту густого саксаула. И вот на горизонте зрители увидели приближающихся коней, но от кобыза Койлыбая нет вестей. Тогда Койлыбай зовет на помощь джинна. И в тот же миг, с корнем вырвав саксаул, кобыз Койлыбая настигает

других и бьет колючим кустом то одного противника, то другого. Магическая сила искусства баксы Койлыбая и его духов оказались сильнее врагов, кобыз которых остался далеко позади.

И вот к такому выдающемуся баксы 9-летний Тлеп пришел учеником и прожил рядом около трех лет.

Кобыз в руках Койлыбая поет грустный напев. Перед баксы сидят Тлеп и 7-летняя девочка Сарыкыз. Она дочь Койлыбая.

С раннего детства влюбленная в кобыз с восторгом и вниманием слушает Сарыкыз страстную игру отца, мило поглядывая на Тлепа (он на несколько лет старше ее). Тлеп, настраивая свой кобыз, присоединяется к игре учителя. В руках у девочки тоже кобыз.

Все вдохновлены творчеством, магические звуки наполняют пространство. Удивительная сила магии Койлыбая вызывает джинна во главе с Какаманом. Начинается момент высшей эйфории: общение баксы с духами. Под звуки кобыза, сомкнув веки длинных ресниц, Койлыбай падает в экстаз, соскакивает с места и начинается священный танец шамана-баксы.

Затем, поглядывая на ученика, Койлыбай молвит: “Ты хочешь покинуть меня? Если, действительно, хочешь уйти, зови своих духов, пусть встретятся с ратью моего Какамана, покажи и ты свою мощь! Если ты сможешь победить, дам тебе свое благословение”.

Содрогаясь всем телом, заиграл Тлеп на священном кобызе, изливая свои мысли и чувства. Чудодейственная сила кобызового звука вызвала его духов. В тот же миг поднялся ветер, неистовый ураган покрыл весь белый свет. В какой-то момент Койлыбай остановился и говорит: “Да, оказывается, звезды наших духов противоположны, не находят общего языка. Твои белые, мои черные не соединяются никак и не победят друг друга”. Благословив ученика, баксы произнес: “Пусть мой старый кобыз будет тебе другом. В трудную минуту, где бы ты ни был, возьми его в руки – будет тебе поддержка”.

И вот юноша, держа в объятиях кобыз Койлыбая, удаляется от дома учителя. Вдруг вслед за ним со слезами на глазах птицей вылетела Сарыкыз: “Куда уходишь, не оставляй меня!” Тлеп останавливается и идет навстречу. Но, непонятно почему, Сарыкыз отступает от него, делая шаги назад...

Тлеп просыпается. “Сарыкыз... Всю жизнь ты недосыгаема”, – тяжело вздохнул и вновь потерял сознание.

II часть

Он снова в объятиях видений, история давно ушедшей молодости. Слышны магические звуки кобыза.

В знойный день по бескрайней степи ищет Тлеп свою Сарыкыз. Вдруг перед ним предстал мираж: белыми лебедями плывут белые юрты. Видится ему, что в одной из них Сарыкыз. Приближении к миражу, до него доносятся звуки кобыза, которые ведут его к ней.

Тлеп с нетерпением торопится на встречу с возлюбленной. Звуки усиливаются. И вот он видит: на берегу озера Акколь сидит красавица и играет на кобызе. Подходит ближе - это она! И девушка, перестав играть, со слезами бросается в объятия долгожданному. Но почему она вдали от людей, в одиночестве? И Сарыкыз повествует о своей жизни: после смерти Койлыбая, дочь выбрала путь отца, пошла по его стопам, но именно за это народ невзлюбил ее, отверг.

Злые языки в один голос говорили: “Девушка стала баксы – это плохая примета. Девочка, родившаяся от баксы и жены его пери (красивая женщина-колдунья), тоже пери, подальше держитесь от нее!” Люди не давали несчастной девочке житья. Поэтому Сарыкыз ушла далеко от аула, поселилась на берегу озера Акколь и, мечтая о счастье, играла на кобызе. И вот, наконец, встретившись, Тлеп и Сарыкыз заиграли вместе. Чарующие звуки двух кобызов пели то печально, то весело, вливаясь в высшую гармонию. Убаюкивающая музыка любящих сердец наполняла мир таким волшебным сиянием, что все звери и птицы замирали от восхищения и красоты! Каждый день стали встречаться Тлеп и Сарыкыз на берегу озера Акколь, даря окружающим свое искусство. Эта была великая любовь! Но недолго породолжалось счастье молодых, не подозревали они, что над ними нависла смертельная беда. Злой люд, прослышавший их историю, взволновался, взбесился: “Ойбай, оказывается, ученики Койлыбая, имеющие дело с духами, каждый день вызывают таинственных шайтанов! Они превратили берег Акколя в место обитания нечистой силы! Этому нужно положить конец! Нужно остановить, уничтожить бесов! Подальше от напасти!”

И вот, как обычно, придя на встречу к возлюбленной, Тлеп вдруг находит свою Сарыкыз истекающей кровью от пронзенной стрелы. Взмолился юноша: “О, Всевышний, сохрани жизнь моей любимой!” Подняв девушку на руки, направился в родной аул отца Койлыбая. Но в дороге жизнь Сарыкыз оборвалась. Она умирает. Завыл, заревел кобыз... Да так, что содрогнулось, померкло ясное солнце, будто оно стрелой было ранено, взлетела в небо стая серых птиц, закружилась в мрачном хороводе. Склонившись над телом Сарыкыз, зарыдал Тлеп в безутешном горе.

Взыграл ветер волны некошенных трав цветущей долины, покрылись они лиловым вечерним светом. За спиной юноши вспыхнул калейдоскоп радуги, похожий на букет цветов из драгоценных камней, в которых мерцают лучи заходящего светила. Отблески заката осветили желтоватыми бликами могучее тело и руки самого неподвижного героя, едва коснулись красоты его молодого лица, на котором, как жемчужина, застыла светлая слеза. В этой странной, прекрасной, волшебной долине, в озарении то ли земных, то ли космических лучей, юный баксы похож “на вечер ясный: ни день, ни ночь, ни мрак, ни свет!...” О чем думает сидящий над умершей возлюбленной юноша? В грядущей дали баксы не видит ничего отрадного, что примирило бы бушевавшие его страсти и рассеяло горе, ничего, что могло дать надежду на счастье...

“Да, как хрупко человеческое счастье, – с тяжелым сердцем думал Тлеп. – Как же он, могущественный баксы, который мог с одного берега на другой перенести юрту, не смог уберечь свою любовь, спасти от смерти Сарыкыз”.

Своими руками совершил он последний обряд: предал Сарыкыз земле. И вот теперь из прозрачной дали машет она рукой и зовет его...

Видения Тлепа обрываются. Мечта всей его жизни сбывается: Сарыкыз, приближаясь, протягивает умирающему старому баксы руки. Соединившись, улетают они вдвоем в объятия белой вечности. Они полетели туда, где нет холодного людского равнодушия, зависти, злости, а есть только вечное неземное счастье.

Великая музыка священного кобыза продолжает жить, соединяя два мира. Она бессмертна, как сама любовь.

Юрта – мобильное жилище кочевника, которым пользовались предводитель гуннов Атила и Чингисхан.

Баксы – человек, посредством музыки и ритуальных действий, способный лечить душу и тело человека.

Кобыз – древнейший казахский народный струнно-смычковый инструмент, обладающий магической силой. В руках баксы кобыз мыслился как посредник между людьми и космосом, незримым, но могущественным миром духов.

Кобызист – исполнитель на кобызе.

Кюй – небольшая пьеса программного содержания казахских народных инструментов.

Кюйши – сочинитель кюев.

Коркыт – у тюркских народов – легендарный баксы, прародитель музыки для кобыза, живший на рубеже VII—IX веков н.э.

Байга – вид народно-спортивных состязаний; скачки на конях.

Саксаул – небольшое, с крепкой древесиной дерево или кустарник.

Джинн – в мусульманской мифологии – огненный дух, способный выполнять любые приказания.

“ТІЛЕП ҚОБЫЗ САРАЙЫ” ВСТРЕЧАЕТ ГОСТЕЙ

*К*онцертный зал “Тілеп қобыз Сарайы” торжественно открыл двери для гостей и жителей столицы.

В тот же день Глава государства посетил многофункциональный концертный зал “Қобыз Сарайы” и возводящийся Классический театр оперы и балета.

“Қобыз Сарайы” – уникальный культурный объект, который построен на заемные и собственные средства частного инвестора с целью пропаганды казахской фольклорной музыки и привлечения иностранных и казахстанских туристов. Зрительный зал, рассчитанный на 340 мест, выполнен в виде юрты. Его акустика разрабатывалась и проектировалась специалистами из Японии. Уникальность проекта состоит в том, что звучание голосов и инстру-

ментов хорошо слышно в любой части зала без усиления микрофонами.

“И каждый слушатель, в каком бы конце зала он ни находился, будет слышать инструмент так, как будто он сидит рядом с музыкантом. Купол концертного зала неслучайно похож на купол казахского дома – юрты. Это особый акустический прием, который позволит нашим музыкантам и всем, кто будет играть и петь в этом зале, исполнять музыку без микрофона, который искажает первоизданный природный звук казахских народных инструментов”, – подчеркивает С. Искаков.

По итогам посещения новых столичных объектов Нурсултан Назарбаев провел брифинг. Президент отметил значимость их строительства для улучшения условий жизни горожан и всех казахстанцев.

В презентации приняли участие министр культуры и информации РК Дархан Мынбай, народный артист СССР, лауреат Государственной премии КазССР Еркегали Рахмадиев, известная оперная певица Майра Мухамедкызы, известный скрипач, заслуженный деятель РК Марат Бисенгалиев, а также государственные деятели, представители культуры и искусства.

На новой сцене состоялся дебют фольклорного ансамбля “Көктүркілер”, созданного при концертном зале.

“Для ценителей музыки этот концертный зал с идеальной акустикой и великолепным техническим оснащением будет идеальным местом встречи с искусством, – сказал Дархан Мынбай. – Мы очень рады, что поднят новый шанырак, где звучит кобыз, как дань уважения пред-кам, как знак возвращения к истокам”.

Министр поблагодарил основателя концертного зала Сапара Исакова за его огромный вклад в национальную культуру.

Сапар Исаков является прямым потомком великого кобызши Тлепа Аспантайулы в пятом поколении. Меценат в своем выступлении подчеркнул, что очень рад видеть полный зал, ведь это является признаком того, что народное творчество популярно и будет иметь продолжение.

В этот вечер публика услышала в исполнении фольклорного ансамбля такие произведения, как “Жұмырқылыш”, “Ағашаяқ”, “Бақсы”, а также “Қасқыр”, в котором на кобызе очень реалистично воспроизводится волчий вой.

Музыканты играли на старинных народных инструментах: кыл-кобызе,

шан-кобызе, жетыгене, сыбызгы, дабыле, асатаяке, уране и аль-кануне, изобретенном великим ученым и мыслителем Аль-Фараби в IX в. и на домбре кипчаков VI в., обнаруженной археологами в пещерах Алтая в 2012 году. Оригиналы инструментов, по словам организаторов, находятся в музее Улан-Батора в Монголии. На сцене выступила известная оперная певица Майра Мухамедкызы, которая давно не выходила на публику в связи с рождением дочери, кстати без микрофона (акустика концертного зала позволяет).

Конструкция зрительного зала выполнена в виде казахской юрты, внутреннее оформление зала – в казахском национальном стиле. Акустика разрабатывалась и проектировалась специалистами из Японии. Об этом сегодня на пресс-конференции в Астане сообщил учредитель проекта и меценат Сапар Исаков.

Как передает корреспондент 1tv.kz, по словам специалистов городского управления культуры, проект нового концертного зала имеет очень большую культурную и социальную значимость для столицы. Зал рассчитан на 340 мест, его высота – 5 этажей. Это еще один уникальный объект, в котором будут проводиться различные культурные мероприятия Астаны.

Название “Тілеп Қобыз Сарайы” выбрано неслучайно. Учредитель и заказчик уникального здания Сапар Исаков посвятил его своему предку Тлепу Аспантайұлы (1757—1820), который был великим композитором и кобызистом. По легенде, первым, кто унаследовал кобыз Коркыта, является его ученик, баксы Койлыбай. Он, в свою очередь, передал искусство игры на кобызе и благословил 13-летнего Тлепа Аспантайұлы.

Ожидается, что здание станет еще одним местом посещения туристов. В нем есть 79 гостиничных номеров на 125 мест, ресторан на 170 посадочных мест, кафе-бар на 80 мест, фитнес-центр, офисно-торговые помещения площадью 3000 квадратных метров и другие помещения различного назначения для организации туризма, объектов торговли, бизнес-центров и т.д.

Айнур КЕМБАЕВА,
Газета “Казахстанская правда”

1-ЫЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ КОНКУРС ИМЕНИ ТЛЕПА АСПАНТАЙУЛЫ

С 8 по 10 сентября 2016 г. в столице Казахстана городе Астане Частный благотворительный фонд имени Тлепа Аспантайулы и Международный общественно-благотворительный фонд имени генерала Армии, Героя Советского Союза “Халық Қаһарманы” Сагадата Нурмагамбетова, впервые провели **Международный конкурс имени Тлепа Аспантайулы среди исполнителей на струнно-смычковых инструментах** при поддержке акимата города Астаны и Министерства культуры и спорта РК.

Конкурс приурочен к празднованию значимой для Казахстана даты – 25-летнего юбилея Независимости Республики Казахстана.

Цель конкурса – объединение творческую молодёжь из разных уголков земного шара, популяризация и сохранение идентичности национальной культуры. Организаторы мероприятия ставят перед собой такие задачи, как актуализация исполнительства на струнно-смычковых инструментах, демонстрация лучших композиций и произведений, рост культурного развития и создание мультикультурного общества.

В конкурсе примут участие конкурсанты и гости из 25-ти стран мира: Казахстан; Российская Федерация: Республика Крым, Адыгея, Омская Губерния, Кабардино-Балкария, Тыва, Калмыкия, Башкортостан, Южная Осетия, Республика Коми; Швеция; Венгрия; Франция; Эсто-

ния; Болгария; Монголия; Китай; Южная Корея; Узбекистан, Турция; Египет; Индия; Армения; Азербайджан и др.

В первом туре конкурсанты исполнили одно из трех сохранившихся до наших дней произведений – кюи кобызиста XVIII века Тлепа Аспантайулы, а во втором туре – произведения страны, которую представляли.

Лауреаты и дипломанты конкурса были награждены ценными подарками и призами, а также денежной премией.

Жюри было сформировано организационным комитетом из числа видных деятелей культуры, популярных исполнителей, композиторов, общественно-политических деятелей, представителей творческой интеллигенции, имеющих международное признание и способствующих популяризации идей конкурса.

Три конкурсных дня были яркими, творчески насыщенными, а главное, незабываемыми для всех, кто оказался в это время здесь, в этой атмосфере настоящей дружбы и творческой свободы.

Мы верим, что Международный конкурс имени Тлепа Аспантайулы станет резонансным проектом, который укрепит межнациональные связи Казахстана со странами ближнего и дальнего зарубежья, став своеобразной площадкой для обмена культурными идеями и опытом народов мира.

Церемония открытия торжественно прошла в “Тлеп Кобыз Сарайы”, а гала-концерт во Дворце Мира и Согласия.

КІШІ ТОП ҚАТЫСУШЫЛАРЫ КОНКУРСАНТЫ МЛАДШЕЙ ГРУППЫ JUNIOR GROUP CONTESTANTS

1 орын Мааданбекова Жібек

Қырғыз Республикасы, Бішкек қ.
М. Абдраев атындағы Республикалық арнаулы
орта музыкалық мектебінің «Қыл-қияқ» сыныбы
оқушысы

1 место Мааданбекова Жибек

Республика Кыргызстан, г. Бишкек
Ученица Республиканской средне-специальной
музыкальной школы имени М. Абдраева по классу «Кыл-кыяк»

1 place Zhibek Maadanbekova

Republic of Kyrgyzstan, Bishkek
Student at Republican Specialized Secondary
Music School named after M. Abdrayev in the class of «Kyl-kyyak»

2 орын Владимирова Мартин

Болгария Республикасы, София қ.
Любомир Пипков атындағы ұлттық музыкалық
мектебінің оқушысы, «гадулка» аспабында ойнайды

2 место Владимирова Мартин

Республика Болгария, г. София
Ученик Национального музыкального училища
имени Любомира Пипкова, играет на инструменте «гадулка»

2 place Martin Vladimirov

Republic of Bolgaria, Sofia
Student at National School of Music named
after Lyubomir Pipkov, «gadulka» player

3 орын Халиева Қаракөз

Қазақстан Республикасы, Жамбыл қ.
Кенен Әзірбаев атындағы балаларға арналған
музыкалық мектебінің «Қыл-қобыз» сыныбы
оқушысы

3 место Халиева Каракоз

Республика Казахстан, г. Жамбыл
Ученица детской музыкальной школы
имени Кенена Азербайева по классу «Кыл-кобыз»

3 place Karakoz Khaliyeva

Republic of Kazakhstan, Zhambyl
Student at Children Music School named
after Kenen Azarbayer in the class of «Kyl-kobyz»

Абдрахманова Айнұр

Қазақстан Республикасы, Астана қ.
Астана қаласы № 1 балаларға арналған
музыкалық мектебінің «Қобыз» сыныбы оқушысы

Абдрахманова Айнұр

Республика Казахстан, г. Астана
Учащаяся Детской музыкальной школы № 1 по классу «Кобыз»

Ainur Abdrakhmanova

Republic of Kazakhstan, Astana
Student at Children's Music School № 1 of Astana in the class of «Kobyz»

Абдумаликов

Хикматуллох

Өзбекстан Республикасы, Әндіжан қ.
№ 1 балаларға арналған музыка және өнер
мектебінің «Ғижжак» сыныбы оқушысы

Абдумаликов Хикматуллох

Республика Узбекистан, г. Андижан
Ученик детской школы музыки и искусств № 1 по классу «Гиджак»

Khikmatullokh Abdumalikov

Republic of Uzbekistan, Andijan
Student at № 1 Children's School
of Music and Arts in the class of «Ghijak»

Фехер Богларка
Мажарстан, Будапешт қ.
Музыкалық мектеп оқушысы,
қобыз аспабын өзі меңгеруде

Фехер Богларка
Венгрия, г. Будапешт
Ученица музыкальной школы,
на инструменте кобыз учится играть самостоятельно

Fehér Boglárka
Hungary, Budapest
Student at Musical School, learns to play kobyz independently

Гадиров Маис
Әзірбайжан Республикасы, Баку қ.
А. Бакиханов атындағы № 6 балаларға арналған
музыкалық мектебінің «Кеманча» сыныбы
оқушысы

Гадиров Маис
Республика Азербайджан, г. Баку
Ученик детской музыкальной школы № 6 имени А. Бакиханова по классу
«Кеманча»

Mais Gadirov Republic of Azerbaijan,
Baku Student at № 6 Children's Music School named
after A. Bakikhanov in the class of «Kemenche»

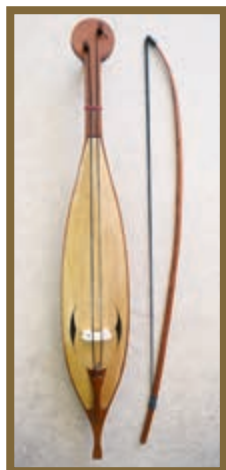
Ганзориг Доржядам
Моңғолия, Ұланбатыр қ.
Ұланбатыр қаласы музыкалық
мектебінің «Хучир» сыныбы оқушысы

Ганзориг Доржядам
Монголия, г. Улан-Батор
Ученик музыкальной школы по классу «Хучир»

Ganzorig, Dorj-Yadam
Mongolia, Ulaanbaatar
Student at Ulaanbaatar Music School
in the class of «Hoochir»

Гуагов Дамир
Ресей Федерациясы,
Адыгея Республикасы, Майкоп қ.
К.Х. Тлецерук атындағы
Адыгей республикалық
балаларға арналған өнер мектебінің «Дәстүрлі қос ішекті
шичепшин» сыныбы оқушысы

Гуагов Дамир
Российская Федерация, Республика Адыгея, г. Майкоп
Учащийся Адыгейской республиканской детской школы
искусств имени К.Х. Тлецерука по классу
«Традиционный двухструнный шичепшин»

Damir Guagov Russian Federation,
Republic of Adygea,
Maykop Student at Adygea Republic Children School of Arts named
after K.H. Tletseruk in the class of «Traditional two-stringed shichepshin»

Конротбаева Нурай
Ресей Федерациясы, Омск қ.
«Мөлдір» қазақ-сібір мәдени орталығының өкілі,
«прима-қобыз» аспабында ойнайды

Конротбаева Нурай
Российская Федерация, г. Омск
Представительница Сибирского центра казахской
культуры «Мөлдір», играет на инструменте «прима-кобыз»

Konrotbayeva Nurai
Russian Federation, Omsk
Representative of Siberian Kazakh CulturalCenter «Moldir»,
«prima kobyz» player

Эрик Грачяи Оганнесян
Армения Республикасы, Ереван қ.
Саят-Нова атындағы
музыкалық мектебінің «Кеманча» сыныбы
оқушысы

Эрик Грачяи Оганнесян
Республика Армения, г. Ереван
Учащийся музыкальной школы
имени Саят-Новы по классу «Кеманча»

Erik Oganisyan
Republic of Armenia, Yerevan
Student at Music School named
after Sayat-Nova in the class of «Kemenche»

Рамазанова Гюлара
Азербайджан Республикасы, Баку қ.
Бюльбюль атындағы арнаулы орта музыкалық
мектебінің «Кеманча» сыныбы оқушысы

Рамазанова Гюлара
Республика Азербайджан, г. Баку
Учащаяся средне-специальной музыкальной школы
имени Бюльбюля по классу «Кеманча»

Gulyara Ramazanova
Republic of Azerbaijan, Baku
Student at Specialized Secondary School of Music named
after Bulbul in the class of «Kemenche»

Тумат Алдын-Сай

Ресей Федерациясы, Тыва Республикасы, Каа-Хем қ.
«Дазылбай» балаларға арналған дәстүрлі музыка
мектебінің оқушысы, «эгиле» аспабында ойнайды

Тумат Алдын-Сай

Российская Федерация, Республика Тыва, г. Каа-Хем
Учащаяся детской школы традиционной музыки «Дазылбай»,
играет на инструменте «эгиле»

Tumat Aldyn-Sai

Russian Federation, Tuva Republic, Kaa-Khem
Student at «Dazylbai» Traditional Music School for Children, «igil» player

Тұрман Шұғыла
Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.
Музыкалық колледжінің
«Қыл-қобыз» сыныбы түлегі

Турман Шугыла

Республика Казахстан, г. Павлодар
Выпускница музыкального колледжа
по классу «Кыл-кобыз»

Shugyla Turman

Republic of Kazakhstan, Pavlodar
Graduate of Musical College in the class of «Kyl-kobyz»

ЕРЕСЕК ТОП ҚАТЫСУШЫЛАРЫ

УЧАСТНИКИ СТАРШЕЙ ГРУППЫ

SENIOR GROUP CONTESTANTS

**Гран-При
Син Ченг**

Қытай Халық Республикасы, Пекин қ.
Қытай Минзу университетінің студенті,
«эрху» аспабында ойнайды

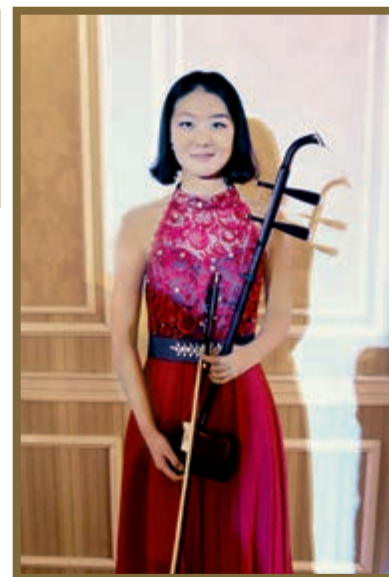

**Гран-При
Син Ченг**

Китайская Народная Республика, г. Пекин
Студентка Университета Минзу Китая, играет на инструменте «эрху»

**Grand-Prix
Xing Cheng**

People's Republic of China, Beijing
Student at Minzu University of China, «erhu» player

**1 орын
Чо Ынхе**

Оңтүстік Корея, Сеул қ.
Корея ұлттық өнер университетінің студенті,
«хэгим» аспабында ойнайды

**1 место
Чо Ынхе**

Южная Корея, г. Сеул
Студентка Корейского национального университета искусств,
играет на инструменте «хэгим»

**1 place
Cho Eunhye**

South Korea, Seoul
Student at Korean National University of Arts, «haegeum» player

2 орын

Қуанышқалиева Жұмагүл

Қазақстан Республикасы, Астана қ.

Қазақ ұлттық өнер университеті колледжінің студенті, «қыл-қобыз» аспабында ойнайды

2 место

Қуанышқалиева Жұмагүл

Республика Казахстан, г. Астана

Студентка Колледжа при Казахском национальном университете искусств, играет на инструменте «кыл-кобыз»

2 place

Zhumagul Kuanyshkaliyeva

Republic of Kazakhstan, Astana

Student at College under the Kazakh National University of Arts, «kyl-kobyz» player

3 орын

Батсух Цогням

Моңғолия, Ховда қ.

Ұланбатыр қаласы музыкалық мектебінің оқушысы,
«моринхуур» аспабында ойнайды

3 место Батсух Цогням

Монголия, г. Ховда

Учащийся музыкальной школы в городе Улан-Батор,
играет на инструменте «моринхуур»

3 place Batsukh Tsognyam

Mongolia, Hovda

Student at Ulaanbaatar Music School, «morinkhuur» player

Юсупова Найля
Ресей Федерациясы,
Башқұртстан Республикасы, Уфа қ.
Облыстық мәдениет сарайының әртісі,
«қыл-қобыз» аспабында ойнайды

Юсупова Найля
Российская Федерация, Республика Башкортостан, г. Уфа
Артистка районного дворца культуры, играет на инструменте «кыл-кобыз»

Yussupova Nailya
Russian Federation, Republic of Bashkortostan, Ufa
Artist of the Regional House of Culture, «kyl-kobyz» player

Гуршаран Сингх
Үндістан Республикасы, Лудхиана қ.
«Дильруба» аспабында ойнайтын кәсіби
музыкант

Гуршаран Сингх
Республика Индия, г. Лудхиана
Профессиональный музыкант на инструменте «дильруба»

Gursharan Singh
Republic of India, Ludhiana
Professional «dilruba» player

Хоректев Кирсан

Ресей Федерациясы, Қалмақстан Республикасы,
Элиста қ.
П.О. Чонкушов атындағы өнер колледжінің
«Моринхуур» сыныбы студенті

Хоректев Кирсан

Российская Федерация, Республика Калмыкия, г. Элиста
Студент Колледжа искусств имени П.О. Чонкушова по классу «Моринхуур»

Kirsan Khorektev

Russian Federation, Republic of Kalmykia, Elista
Student at Art College named after P.O. Chonkushov in the «Morinkhuur» class

Кунашев Темиркан

Ресей Федерациясы,
Қабарда-Балқар Республикасы, Нальчик қ.
«BZABZA» адыгей-абхаз музыка және
би ансамблінің әртісі, «шикапшина» аспабында
ойнайды

Кунашев Темиркан

Российская Федерация, Кабардино-Балкарская Республика, г. Нальчик
Артист Ансамбля адыго-абхазской музыки и танца «BZABZA»,
играет на инструменте «шикапшина»

Temirkan Kunashev

Russian Federation, Kabardino-Balkar Republic, Nalchik Artist of the «BZABZA»
Adygei-Abkhazian Music and Dance Ensemble, plays «shikapchina»

Комлев Климент

Ресей Федерациясы, Коми Республикасы,
Сыктывкар қ.

Пажга ауылы Мәдениет үйінің әртісі,
«сигудок» аспабында ойнайды

Комлев Климент

Российская Федерация, Республика Коми, г. Сыктывкар

Артист Дома культуры с. Пажга, играет на инструменте «сигудок»

Kliment Komlev

Russian Federation, Komi Republic, Syktyvkar

Artist of the Cultural Center in Pazhga village, «sigudok» player

Дерман Анифе

Ресей Федерациясы, Қырым Республикасы,

Симферополь қ.

Қырым инженерлік-техникалық университетінің
студенті, «кеманча» аспабында ойнайды

Дерман Анифе

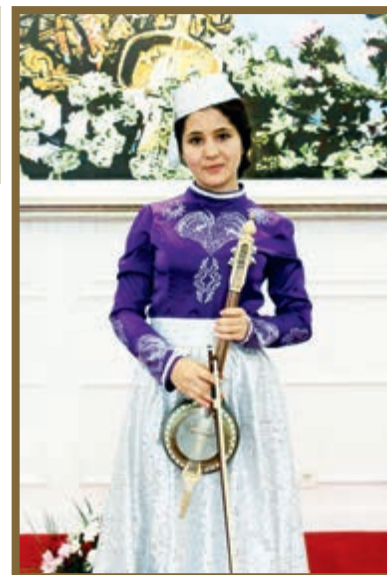
Республика Крым, г. Симферополь

Студентка Крымского инженерно-технического университета,
играет на инструменте «кеманча»

Derman Anife

Russian Federation, Republic of Crimea, Simferopol

Student at Crimean Engineering Pedagogical University, «kemenche» player

Донгак Янчымаа

Ресей Федерациясы, Тыва Республикасы, Кызыл қ.
А.Б. Чыргал-оол атындағы Кызыл өнер
колледжінің студенті,
«бызанчи» аспабында ойнайды

Донгак Янчымаа

Российская Федерация, Республика Тыва, г. Кызыл
Студентка Кызылского колледжа искусств имени А.Б. Чыргал-оола,
играет на инструменте «бызанчи»

Dongak Yanchymaa

Russian Federation, Tyva Republic, Kyzyl
Student at Kyzyl Art College named after A.B. Chyrgal-ool, plays «byzaanchy»

Канфеза Гюндүз

Түркия Республикасы, Ыстанбұл қ.
Ыстанбұл техникалық университетінің
мемлекеттік классикалық түрік музыка
консерваториясының студенті, «кеманча» аспа-
бында ойнайды

Канфеза Гюндүз

Турецкая Республика, г. Стамбул
Студентка Государственной консерватории турецкой классической музыки
Стамбульского технического университета.
Играет на инструменте «кеманча»

Canfeza Gündüz

Republic of Turkey, Istanbul
Student at Istanbul Technical University's State
Conservatory of Turkish Classical Music, «kemenche» player

Ерсаинова Әйгерім

Франция Республикасы, Париж қ.
«Ecole Marché de l'art et Métiers de la Culture»
мәдениет орталығының «Қобыз» сыныбы
оқытушысы

Ерсаинова Айгерим

Французская Республика, г. Париж
Преподаватель по классу «Кобыз» в культурном центре
«Ecole Marché de l'art et Métiers de la Culture»

Aigerim Yersainova

French Republic, Paris
Teacher at «Ecole Marché de l'art et Métiers de la Culture»
Cultural Center in the class of «Kobyz»

Анна Кристина Густавсон

Швеция Патшалығы, Стокгольм қ.
«Никельхарпа» аспабында
ойнайтын кәсіби музыкант

Анна Кристина Густавсон

Королевство Швеция, г. Стокгольм
Профессиональный музыкант играет на инструменте «никельхарпа»

Anna Kristina Gustavsson

Kingdom of Sweden, Stockholm
Professional «nyckelharpa» player

Кэтти Соммер

Эстония Республикасы, Вильянди қ.
Тарту университетінің Вильяндидегі мәдениет академиясының «Скрипка» және «Хью-каннель» сыныбы студенті

Кэтти Соммер

Эстонская Республика, г. Вильянди
Студентка Академии культуры Вильянди Тартуского университета по классу «Скрипка» и «Хью-каннель»

Cathy Sommer

Republic of Estonia, Viljandi
Student at University of Tartu Viljandi Culture Academy in the class of «Violin» and «Hiiukannel»

Берозти Таймураз
Оңтүстік Осетия Республикасы, Цхинвал қ.
«Хъисын фандыр» аспабында ойнайтын
кәсіби музыкант

Берозти Таймураз

Республика Южная Осетия, г. Цинхвал
Профессиональный музыкант играет на инструменте «Хъисын фандыр»

Berozti Taimuraz

Republic of South Ossetia, Tskhinvali
Professional «kissyn-fandyr» player

THE KOBYZ PLAYER
TLEP ASPANTAIULY
(1757–1820)

TLEP ASPANTAIULY

Though there are many stories and legends preserved about Korkyt, the name Tlep remains a mystery. The reason for that is the scarceness of documentary evidence. Who is he?

It is known that he lived in the vicinity of Torgay. We have heard several legends that tell of his skillful talent in playing kobyz. So, one of them tells how Tlep once rode his camel named Bozingen. It was spring. The Ula-Zhylanshyk River was so high that the other side was impossible to reach. Suddenly, the baksy (kobyz player) saw a wedding on the other side of the river. People saw Tlep and shouted to him:

– Here, dear Tlep, we cannot invite you to our celebration. The flood prevents it. What can we do?
– Do not worry, – the musician reassured them. – Put the yurt apart. Drive the pegs in on all four sides and tie it tighter. Cover the table.

The people did as Tlep told them. At this time he started to play. Suddenly, the wind rustled and a black cloud appeared, which picked up the tent and carried it to the musician. He ate and thanked the gracious hosts and, to the sound of kobyz, the cloud moved the yurt back.

Some say that Tlep passed his musical gift on to his son - Baytoles. One day, by coincidence, Baytoles went to prison. In a conversation with the warden, he boasted that he could play the kobyz no worse than the violin. The warden did not believe him, but allowed him to play. The guard was so excited and shocked by the music that he let Baytoles go.

Tlep's instrument is also a subject of interest. It turns out that the kobyz has been passed on from generation to generation and it has been saved up to now.

Today this ancient instrument, which is nearly 250 years old, is carefully stored in the house of Zhubatkhan's wife in Arkalyk city.

– I remember from childhood that our family always spoke of Tlep, – says Sapar Iskakov, a direct fifth-generation descendant of the kobyz player. – But only four years ago, I found out that the kobyz of the legendary Tlep is stored in Arkalyk city. I tracked it down. The kobyz was in a deplorable state over the years. Its body was half destroyed due to improper storage. It turns out that for three years this instrument was kept outside. I really wanted it to be sold to me. However, the owners refused. Then, my friends dissuaded me from this venture. It is a great responsibility to keep a shrine at home. That was when the idea came to make an exact replica of the legendary instrument.

At the sight of a musical treasure that still remembers the hands of its owner, the talented musician Alkuat Kazakbayev decided to play if not it, then a similar instrument. An exact copy of the miraculous

kobyz was made by the order of the philanthropist Sapar Iskakov, and now it constantly accompanies the young composer. The musical instrument was fashioned by the famous artist and kobyz master Kanat Kazakbayev. His instruments are used by well-known artists, including Professor Silvestri Reagan of the United States and musicians from Japan. Students of the State Academic Philharmonic of Astana, the Kazakh National University of Arts, the Kazakh National Conservatory named after Kurmangazy, and music schools named after A. Zhubanov and K. Baiseitova teach to play them. During official visit of Pope John Paul II to the Republic of Kazakhstan the kobyz was made and presented to him at the request of academician M. Zholdasbekov.

When the aged Tlep felt death approaching, he asked his compatriots to bury him in the place indicated by his faithful companion, the camel Boz-Ingen. She stopped in the old cemetery, near the grave of Sarykyz, a young female kobyz player, who passed away early but Tlep carefully preserved memories of her.

– I will soon meet with her, – said Tlep, – and we will speak through the melody of kobyz.

His grave has remained until today. It is located on the territory of the farm of the former South Zhangeldi (former Torgay) area near the Uly-Zhylanshyk River. Descendants say that the spirit of Tlep has not disappeared, and that it protects them.

– Our grandfathers said that the spirit will preserve and protect us to the seventh generation, – continues Sapar Iskakov, – and that then he would come and sit at the doorstep, protect his descendants and wish them success. I think he guards those who honor the memory of him and keep his legacy.

In the homeland of Tlep a monument in the form of a stylized yurt tied to stakes is installed. On the four sides there were set 4 kobyzes cast in metal. Beautiful legend, a reminder of the affairs of the bygone days, carved in the stone.

– In the area where Tlep lived, he is still considered a saint, – says Sapar Iskakov, the author and the organizer of the monument installation to his ancestor. – A lot of people come here to the monument. They put up tents, spend the night and believe that they can be healed from their diseases.

Tlep is not only famous as a baksy. In terms of music, he is interesting as a composer.

According to his descendants, the musical compositions of Tlep were often accompanied by poetic texts. Remaining poetic compositions of Tlep are negligible.

The following kuis were preserved till our days: philosophical “Tolgau”, religious “Allam zhar” and “Baksy” (about miraculous acts of shamans). Copyright belongs to the composer’s heir, Sapar Iskakov.

In order to preserve the artistic heritage, Sapar Iskakov created a charity fund named “Tlep”. The fund produced music video and CD with the aim of promoting kobyz, which is an ancient folk instrument. The young musician Alkuat Kazakbayev dedicated to Tlep one of his works entitled “Tlep saryny”. According to him, it is the first spiritual monument in honor of the talented kobyz player.

Sapar Iskakov has many plans. His main goal is to spread information about Tlep and his heritage. Nessipbek Aituly, the akyn, is writing a drama about Tlep and Sarykyz commissioned by Sapar Iskakov. A concert for kobyz, symphonic orchestra and choir has been written based on Tlep’s three existent compositions. The concert “Music of the Great Steppe” was held in the National Opera and Ballet Theatre named after K. Baiseitova, and was dedicated to the memory of the outstanding Kazakh kobyz player Tlep. The author of the project is creating an unusual synthesis of the musical cultures of the Europe, Russia and Kazakhstan.

THE MAGIC OF ANCIENT MELODIES OR WHAT KOBYZ IS SILENT ABOUT

THE PROGENITOR OF THE VIOLIN

Boundless steppe keeps silently many secrets. It does not reveal anything to the seeking one. We can only make assumptions and judgments based on the legends and tales carefully passed from one generation to another by the word of mouth. There are still a lot of hidden and unknown legends. One of those mysteries involve kobyz which was and still remains a traditional Kazakh instrument.

Today, this instrument is not pampered by sophisticated art lovers. Undoubtedly, it will be interesting to find out more about the progenitor of everyone's favorite violin. So far, however, researchers have not got to the bottom of the truth and found the real progenitor of the queen of the musical instruments, since the history of the violin is complicated and confusing. For a long time,

researchers could not determine where the very first progenitor of the violin originated. Meanwhile, the lost traces were found on the territory of Central Asia.

Since ancient times, nomads had special bowed instruments. Kyrgyz named them kiyak, Mongols – morinkhur, Tuvans – igil, Altai people – toshpulur, Kazakhs – kobyz. Only Kazakh kobyz among them retains most ancient features.

Everything testifies to its ancient origin. The method of its making involves only a solid piece of the wood (according to the ancient beliefs of many nations it was considered that the singing soul of a tree is only preserved in a solid piece of wood). It is curved and shaped like a hunting bow. According to the Bulgarian scientist, Slavi Donchev, the friction between two bows using hair bowstrings is the exact prototype of the playing stringed instruments.

The strings of the kobyz, which are made of a bundle of 30—60 untwisted horse hair, give a very dense and rich tone. The color and density of the sound mostly depends on the pressure of the fiddlestick, as well as the highness of the pitch, in which overtones sound differently, from nasal

and squeaky, to a velvety, dense and rich tone. Creative sounds are common for kobyz kuis: imitations of howling wolves, a cry of swan, a running horse or a released arrow. To the present, day playing the kobyz had been almost forgotten. This can be attributed to the fact that the instrument played an important role in shamanism, which could be perceived as idolatry from the Islamic perspective. And only nowadays, the interest in kobyz music as a heritage of the Kazakh culture began to increase. From the beginning, kobyz music was designed as a communication between baksy and their helping spirits. Mirrors inside the body of the instrument and metal pendants on the head of the kobyz are connected to its religious and magic functions. It is considered to be “kieli”, which means sacred, among the people. Since ancient times, playing the kobyz had qualities of miraculous healings of illnesses, deliverance from the suffering and deadly diseases.

Steppe legends record that the instrument had been created in a mysterious atmosphere and is inextricably linked to the name of Korkyt.

THE LEGEND OF THE KOBYZ

According to legend, the kobyz was created by Korkyt ata, a great shaman and storyteller of the steppe.

“The name Korkyt is well known among many Turkic people but in different interpretations and versions of the legend. According to the Kazakh version of Korkyt, he is the legendary father of the music, who created songs on the earth. Legend says that Korkyt, who from his youth could not be reconciled to the transience of the human life, decided to fight inevitable death. Tormented by his thoughts and driven by the dream of immortality, Korkyt left society, but everywhere and all around him he saw death: in the forest, where a rotting tree speaks of his death and the inevitable end of Korkyt; in the desert, where the burned out feather grass revealed him the same; even the powerful mountains told him of the awaited destruction, invariably implying that the same

ending awaits Korkyt. In his solitary anguish, seeing and hearing all of this Korkyt created the first kobyz using shirgay tree. By stretching the strings, he began to play and poured out his painful thoughts and feelings. He put his whole soul into the melodies, and his music was heard all over the world, enchanting and capturing the hearts of the people. Since then, Korkyt’s melodies and kobyz wandered through the land, and the name of Korkyt remains immortal in the strings of the kobyz and in people’s hearts.”

M. Auezov. Thoughts over the years – Almaty, 1961

THE FATHER OF KUIS

*I*n the Middle Ages, there was a legend about Korkyt that widely circulated, especially among the Kazakhs. He appears as a wise mentor of the Khan and the people. One interpretation of the word “Korkyt” means “to be afraid, to frighten, to exhort”. His birth itself was very unusual. According to the legend, he was born of Kirmash and “the light-eyed daughter of a diva”. Legend says that when he was 20 years old, a man dressed in white appeared to him in a dream, and told him that he will have a short life, just 40 years. Korkyt decided to find the source of immortality. He saddled the camel Zhelmaya and went to a long journey.

Korkyt played the instruments of the time well since his childhood. Eventually, he got tired of them, so he decided to create an instrument that would sound like a human voice. Once an angel appeared in a dream of the young man and said: “Your kobyz is like the shin of a six year old sleek camel. Cover it with the skin of a dromedary, set up a stand of horns from a dark red goat, pull strings from the unwoven horsehair from a five years old stallion and you’ll have a marvelous instrument”. By the native Syrdarya, Korkyt made the first kobyz, sacrificing his camel Zhelmaya, and wrapped the lower part of the soundboard using the skin of the resonant throat. He put the camel skin on the waters of the Syrdarya and, he played the kobyz sitting on it day and night. Korkyt attracted all earth creatures such as flying birds and running animals. Everyone was trying to get to him through the sands, including people. Every living creature sat by the river and listened to the kobyz. Death came to take the soul of Korkyt, but he continued to play. And while the kobyz of Korkyt sang, death was powerless, and unable to take anyone out of this world. According to the legend, Korkyt lived for nearly 300 years.

What did Korkyt sing about? First of all, about the relentless stream of life: “No matter how

thickly the snow falls, it can't stay until spring". People just have to remain the human and keep their humanity. The worst thing is to lose humanity.

"Black houses which no guest ever visits better be collapsed; bitter herbs which no horse would eat mustn't grow; bitter water which no one drinks mustn't flow; the rude son, who brings no honor to the name of his father, mustn't leave the spinal ridge of his father, never enter the womb of his mother, mustn't be born. No matter how much a person wants, he cannot eat more than his share".

Kazakhs, commending Korkyt as the founder of the kobyz player and the first performer of kui, call him "Kui atasy" – the father of kuis. Currently, there are about 10 Korkyt kuis, such as "Korkyt", "Konyr", "Zhelmaya", "Ushardyn uluy", "Bashpai", "Targyltana", "Auppai".

According to the legend, the first person to inherit Korkyt's kobyz was his disciple, Koilybay baksy. He, in turn, passed art of playing the kobyz to Tlep Aspantaiuly and blessed him.

THE ANCIENT ART OF BAKSY

The art of baksy has its roots in the depths of history. For example, there was a baksy in the camp of the great commander Attila during the time of the Khuns. According to academician A. Margulan – "great baksy – zhyrau and kobyz players – were mostly Kipchaks (XIII–XIX centuries.). Among them, Kokem, who is mentioned as the part of the Byzantine Empire history in 1299, Kosse, Berende and Zharyk, who entered Rum and Egypt as ambassadors. Some of them took kobyzes with them, and artists drew them.

The most famous baksy from Kipchaks is Barak. Along with playing kobyz he wrote epic works

in Kipchak language. In times of Toktogul Khan, he visited Iran as an ambassador. Among all the baksy in Desht-i-Qipchaq the most famous was Sary-Saltak. He was the most respected among the people."

This information confirms that baksy tradition is important, and since Tlep Aspantaiuly is the follower of it, the challenge before us is to collect and study his legacy.

In late May of 2005 there was held a great evening in Astana Congress Hall in the memory of the legendary kobyz player Tlep Aspantaiuly.

The concert was prepared by the “Tlep” charity foundation, head of which is the descendant of Tlep Aspantaiuly, Sapar Iskakov. Reviving the basics of philanthropy, Sapar Iskakov restored another noble, but already almost forgotten tradition as a system of requesting the creation of musical compositions and performances. Such a request very recently was received by the composer Yermurat Ussenov and the poet Serik Turgunbekov. The concert was the premiere of “Poems of the Ages” composition for symphonic orchestra, choir and kyl-kobyz. This work tells the history of the unique musical instrument.

According to the legend, Korkyt invented the kyl-kobyz. The aged musician so deeply penetrated into the mystery of the universe that when he was playing, the birds grew silent, predators suspended their hunt, and the death passed by the elders. So, the kyl-kobyz helped fight with the evil. This is discussed in the first introductory part of “Poems of the Ages”. In the middle part, the composer quotes passages from the works of Korkyt, Tlep and Beethoven, finding in them philosophical and stylistic similarities. At the end of “Poems of the Ages” one can hear “Polovtsian Dances” by Borodin, kuis of Korkyt and Koilybai, and the mention of the names of all the famous baksy, including many prominent politicians and public figures such as Kokem-baksy, who was an ambassador to the Byzantine Empire in 1299, Kos, Berende, and Zharyk, who visited Rome and Egypt with the same authority, and the Kipchak Barak in Iran. These figures have been recognized and respected in their homeland as well.

Baksy music formed the basis of the concert program. Kobyz classics were performed by Sayan Akmolda, Almat Sayzhan, a teacher at KAZNAM Alkuat Kazakbaev and the quartet of the kobyz players led by him.

*K*AZAKH MUSIC WILL SPREAD THROUGHOUT THE WORLD

*I*n London's "Royal Albert Hall", one of the largest concert halls in Europe, the world premiere of "Tlep" occurred on April 17, 2006. It was a new work by contemporary British classic composer Karl Jenkins. He created concert under the order of Kazakh businessman-philanthropist Sapar Iskakov and dedicated the work to his ancestor – kobyz player Tlep Aspantaiuly.

Its core is the large-scale composition "Tlep", which was written on the basic principles of Kazakh folklore by British composer and classical music luminary Karl Jenkins for symphonic orchestra, choir and folk instruments.

The idea belongs to the famous Kazakhstani philanthropist, a descendant of the legendary baksy Tlep Aspantaiuly, Sapar Iskakov, who is also distinguished by the title "Altyn Adam". He invited Karl Jenkins to visit Astana to become acquainted with the art of the Kazakhs and the sound of their folk instruments. This visit inspired the composer.

Why was this initiative addressed to the famous English composer, whose music is popular in the UK and in Europe, Japan and other countries?

For two years, he was among the ten most popular composers listened to by the mankind, and today he is among the classics of musical art. As a composer, he calls his music "timeless", or rather outside-of-time. As noted by the critics, his style is a "Mix" of different styles.

The music of Karl Jenkins is at the same time classical, ethnic, and popular, since he builds his works by skillfully

combining the symphonic orchestra, folk instruments and the human voice (vocals). And this music, surprisingly, has not left the charts over the years.

Karl Jenkins is a musical philosopher and the founder of the “Adiemus” album. He was born in 1944 in a Welsh town with a very beautiful name Swansea and received a classical music education at the famous Cardiff University, which he graduated in 1966 with a Bachelor’s Degree in music. He spent two years studying at London Royal Academy of Music. After receiving good education, Karl together with his friend Mike Retledzhem in the mid-80s gladly accepted the offer to apply their composing talents working on commercials, orchestral works, and music for film, television and theater scenes.

At the end of the 80s Karl Jenkins began composing music for string orchestras using ethnic vocals. He turned his attention to the “Adiemus” project in 1995 and dedicated 10 years of life to it. Receiving over 17,000,000 runs, “Adiemus” became a platinum disc.

Kazakhstani viewers could also assess this project as in April 2004 in Almaty there was a presentation of “ADIEMUS-Kazakhstan” together with Marat Bissengaliev and his orchestra. As the head of the “Karl Jenkins Music Ltd. ”, the largest music corporation of the UK and Europe, Jenkins has been involved very broadly in musical activity.

The “Adiemus” album contains all the sounds of the earth, which has caused his compositions to be well received by different nations. Moreover, the geography of his sound palette is constantly growing. Already in his music there is something African, Arabic, Indian, Chinese, Celtic and even Australian. Almost 80—90 per cent of Karl’s music uses “live” instruments and makes “Adiemus” not just a studio project, but also an active, living organism, according to the musicologists. Nevertheless, what pleased Jenkins most of all was the thought that his songs are universal and can be played by any orchestra with an indefinite number of voices of different tonality.

Not surprisingly, Kazakh folk music attracted the attention of the composer. In his songs kobyz, syrnay, dombra, and throat singing are heard. At the heart of the “Babalar aueni” musical poem there

are works of famous Kazakhstani kuishi and composers. Incidentally, Sapar Iskakov, a descendant of the legendary kobyz player, proposed to combine these pieces of music under the title “Tlep”. After all, the basis of the scale is the Kazakh kobyz, which Tlep was famous for playing among the people.

Karl Jenkins managed to keep the tone and spirit of Kazakh music, very carefully using the most famous melodies in this new album. Composition “Tlep” consists of seven parts: “Dudarai”, “Kozimnin karasy”, “Zaman-ai”, “Zhaylau”, “Karlygash”, “Dance”, and “Tulpar”. As the name implies, Karl Jenkins introduced the musical fabric of his works using direct quotes from the songs of Abai and Nurgisa Tlendiev as well as tunes from kuis of Yklas, Korkyt and the young composer Alkuat Kazakbayev. The English composer is not only limited to arrangements of works by Kazakh authors – the sixth part of the composition, which he called simply “Dance”, is his original composition, in which there is a significant influence of Scottish folk music, and the indispensable sound of bagpipes. This fragment was conceived by Karl Jenkins as an independent piece in support of the idea of community in the world of music culture. In addition, the virtuoso character of “Dance” is designed to accentuate the unique features of Kazakh folk instruments such as kyl-kobyz, dombra and saz-syrnai.

In London, the presentation of the project was attended by the Symphonic Orchestra of London and a choir from Finland, as well as Kazakhstani musicians: Alkuat Kazakbayev (kyl-kobyz), the soloist of Kazakh folk instruments ensemble “Otyrar sazy” Anar Kassymova (saz-syrnay), the virtuoso dombra player Turar Alipbaev, and the master of throat singing and the shan-kobyz Edil Kussainov. British classical music lovers applauded whole-heartedly to the virtuosic performance of the West Kazakhstan Philharmonic Orchestra, conducted by the famous Kazakh violinist Marat Bissengaliyev and the Finnish “Adiemus” choir. Apart from them, the premiere also featured the daughter of the famous violinist – singer Arukhan.

The composition “Tlep” is not very long: the duration is only 55 minutes, but it is extremely rich in content. The CD, which will be recorded in Kazakhstan by the well-known company “Sony BMG”, will release ten million copies.

It really is the first contract of such kind in the musical history of our fatherland. It is the first time that an order has been made by Kazakhstan to foreign composers to write music which features Kazakh folk music, folk motives of kuis, and the special sound of kobyz, dombra and the other Kazakh instruments. The greatest value lies in the fact that music fans will hear the great talent of Karl Jenkins worldwide. Additionally, Kazakh music with its originality and uniqueness will come to be known in different parts of the world.

Speaking at the premiere, the chairman of the British-Kazakh Society Lord Fraser and Kazakhstan’s Ambassador to London Erlan Idrissov noted that the performance of the “Tlep” composition at the “Royal Albert Hall” was a breakthrough for Kazakhstan’s traditional and modern culture on the world stage. Erlan Idrissov thanked many people for their support of this major cultural event: including all the members of the British-Kazakh society, and the numerous sponsors of the concert, which included “British Gas”, “British Petroleum”, “Shell”, “ITE”, “IBC”, “Celtic Resources”, “Imperial Energy”, “FMC”, “AMEC”, “Kazakhmys”, “Kazakh Gold”, “KazMunaiGas”, “Air Astana” and others.

Sapar Iskakov supported the London premiere of “Tlep”. He was accompanied by his family, the deputies of the Kazakh Parliament Tolegen Mukhamedzhanov and Gadilbek Shalakhmetov, and

an Ambassador of the MFA of the RK Dyussen Kasseinov, who all arrived from Kazakhstan for this premier. The concert was also attended by Kazakh students and representatives of the Kazakh Diasporas in London.

The world premiere of the “Tlep” composition in London performed by the Kazakh orchestra has become a significant event in the cultural life of the British capital, and adequately showcased the skill of Kazakhstani musicians and the unique talent of Karl Jenkins. It was visited by over three thousand fans of classical music, including representatives of the political, business, diplomatic, cultural, academic and media circles of the Great Britain.

It should also be noted that Prince Andrew, the Duke of York, who is a co-patron of the British-Kazakh Society along with the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev gave greetings to the world premiere of the “Tlep” composition.

“This composition, inspired by the traditional Kazakh folk music, has absorbed all the wealth of the Great Steppe melodies and unique nomadic culture”, – said the Duke of York.

The concert recording was carried out by the broadcasting company “Khabar”, which is making a documentary about Sapar Isakov and the work of Karl Jenkins and his collaboration with Marat Bissengaliyev and the West Kazakhstan Philharmonic Orchestra in the process of writing and recording the “Tlep” composition.

STEPPE MUSIC IN TOKYO

Some of our compatriots celebrated the Day of the Republic in the distant Tokyo. The Japanese public is attached to the Kazakh culture, its musical heritage due to the touring world team of Kazakhstan musicians, presenting new work “Tlep” of the British composer Karl Jenkins.

It should be reminded that at the beginning of the current year in April and June, in London’s Royal Albert Hall, and then on the stage of the capital Congress Hall, there was the first public acquaintance with this ambitious project, carried out at the initiative of the famous Kazakh philanthropist Sapar Iskakov and the outstanding musician of our time Marat Bissengaliyev.

The musical work is named after the legendary kobyz player Tlep Aspantaiuly, whose 250th anniversary will be celebrated throughout the country next year and a series of events will take place there. The concert and the CD recorded by Sony BMG already has a huge success in Europe and in our country.

“Tlep” was performed in Tokyo on October 26, 2006. It was interesting that Japanese musicians and choristers participated in this project along with the Kazakh artists. The title of the composition has a collective image of the steppes music, and the composer arranged the music and lyrics of the Kazakh authors, making an hour-long musical composition in seven parts: “Dudarai”, “Dance”, “Kozimnin Karasy”, “Karlygash”, “Tulpar”, “Zamanai” and “Zhailau”. Moreover, “Dance” is the composition of Karl Jenkins, born under the influence of a large amount of musical material.

After the presentation in Japan, the creators are going to present “Tlep” in India, Turkey and France, from where they already got invitations. As time has proved, the project promoting the Kazakh national music is convincingly strengthening itself with the brilliant contemporary interpretation.

NEW YORK: THE WORLD PREMIERE OF "SARYKYZ"

*O*n Monday, in New York the world premiere of a violin concert "Sarykyz" by Marat Bissengaliev and the local orchestra took place" reports Kazinform .

The author of the work is a British composer Karl Jenkins. The premiere of the performance was in Avery Fisher Hall in Lincoln Center. The audience gave a standing applause. Ovations were intended for the performers and the composer as well. The concert was written by motives of Kazakh folklore, and has unique harmonious synthesis of European and Central Asian music which is full of energy. The release of "Sarykyz" on CD took place in late October last year, and immediately became a hit of the week on Classic FM radio. The disc released by the EMI label, is available in many countries of the world.

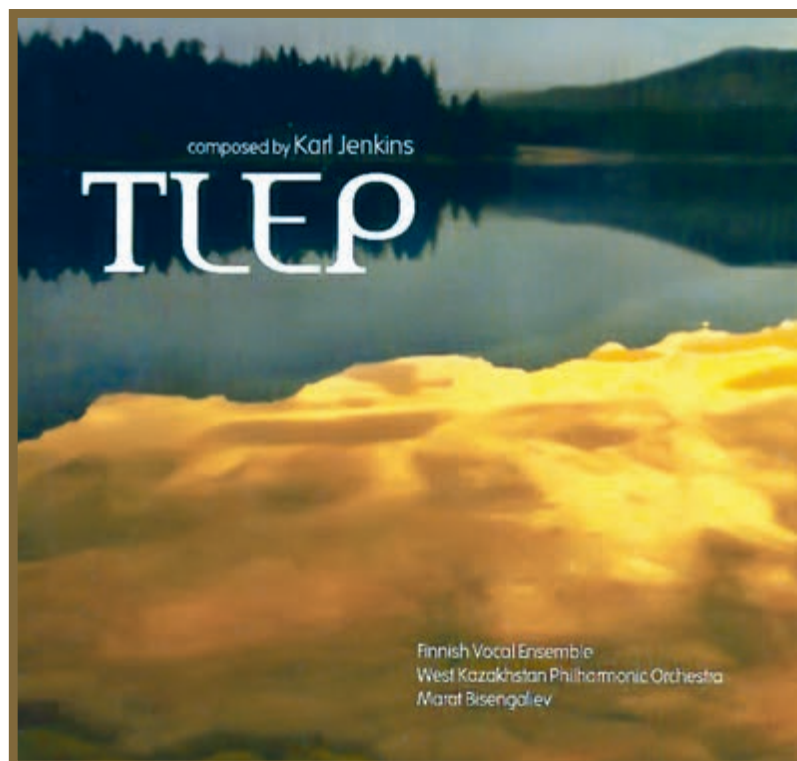
For many years, Marat Bissengaliev is on a mission as the ambassador of our culture to the West. Musician was interviewed by Kazinform.

– I congratulate you on your great success! Tell us how the idea of “Sarykyz” was born, embodied, and how much effort did it require?

– I’ll start with the selection of the composer. Today, Karl Jenkins is one of the most popular composers of the world along with American John Williams. Moreover, he is the best-selling modern classical composer. His music is consistently ranked first in the classical charts. Selection of Karl Jenkins is dictated by the fact that his name will serve as a tool in promoting Kazakh culture abroad. I think this is a win-win formula, the ability to present Kazakh genius with the help of the leading Western composer. The first such experiment was choral composition “Tlep” for violin and symphony orchestra.

– In your opinion, to what extent the Western composer is able to feel the national identity and embody it into a piece of music?

– I think that the main task is not the total immersion into Kazakh identity. When Mikhail Pletnev wrote “Fantasy on Kazakh themes”, he said that it’s just an

outside perspective of a man on the Kazakh culture. “Scheherazade” by Rimsky-Korsakov and “Prince Igor” by Borodin include the Asian theme, but you cannot say that the authors knew the culture thoroughly. They create a synthesis, a bridge between cultures, which is the beauty. For example, in “Sarykyz” there is a dialogue between the orchestra and the violin, and theme of “Aittym salem, Kalamkas” in the final “Zamanai”.

Recording “Sarykyz” took place at the end of last year at the EMI studio with the London Symphony Orchestra. After the release of the disc, we immediately received many proposals, including a tour in Russia and a concert with the Madrid’s Radio and Television Orchestra in Spain. “Sarykyz” was titled the disc of the week on the British radio “Classic FM”, entered the fifteen best classical chart. Music of Karl Jenkins always finds listeners because his music, I’d say, is democratic. It intelligibly aims to a wide spectrum of listeners. In Japan, his music is known as “healing” one.

– **I’m not sure whether it is appropriate to ask questions about the funding of such projects...**

– Almost all of my concerts are commercial. This is my job. As a rule, the company inviting me to perform a concert pays the fee and other bills. There are certain breakthroughs in Kazakhstan. For example, “Tlep” suite was sponsored by Sapar Isakov, inspirer of the project. The CD was released by Sony BMG, and the premiere took place in Royal Albert Hall London. Sarykyz is beloved of Tlep.

Nowadays, “Sarykyz” is up for sale in many countries around the world. Unfortunately, none of my discs are available in Kazakhstan, but the internet solves this problem completely. Big record companies such as EMI and Sony BMG are not interested in distributing CDS in Kazakhstan due to the small market. To sell, we need a philanthropist who agrees to redeem certain number of discs for distribution in Kazakhstan at a lower price. I don’t accept pirate copies, only licensed. Let it be after many years, let it be after me.

Aliya Altyngazina

THE PREMIERE OF “TLEP AND SARYKYZ”

*K*azakh State Academic Theatre of Opera and Ballet named after Abay presented a new ballet staged by Almas Serkebayev on Edward Rozinski’s libretto “Tlep and Sarykyz”. The press conference before the premiere was held not only with the participation of the main characters and project managers, but also the idea initiator and the sponsor of the project Sapar Iskakov.

– I always cared about art, music and ballet. The idea of creating such a large-scale production originated three years ago, when a group of very brilliant people gathered together in Astana, who at the time left the country for various reasons, but also cared about Kazakhstan. Among them – Almas Serkebayev, Marat Bissengaliev, Eric Kurmangaliyev, Maira Mukhamedkyzy and many others. They gathered to give several concerts entitled “Concerts in the Motherland”. And somehow during these concerts, they asked themselves the question: “How do I make Kazakhstan known abroad”? And they came to the conclusion that this can be done not only by the politicians, but also through the art, in particular, through the art of music and ballet. Unfortunately, at that time the movie “Borat” had already been aired, which presented Kazakhstan to the world in several negative forms. Thus, the idea of a slap in the face of “Borat” originated, presenting classical Kazakh legend on the ballet stage, understandable not only to Kazakh audience, but worldwide ballet fans.

The plot of the ballet is a young man Tlep studying music from shaman, and who wants to heal the soul of people with the help of the music. Over time, he develops deep feelings for Sarykyz, the daughter of his mentor. And then the war between “dark” and “light” forces begins, which leads to death of not only his mentor but also Sarykyz. Tlep is left alone. He is disconsolate and lonely.

Only music helps him. When the kobyz plays, he sees the image of the beautiful Sarykyz and believes she's here – she lives in the sound of his music.

"Tlep and Sarykyz" is a ballet in modern, and neoclassicism style. The production can be called international, because masters from the USA, Germany and Kazakhstan have worked on it. Chief choreographer of the project Margo Sappington (USA) came to Kazakhstan with the help of the ballerina Saule Rakhmedova, the leading part performer. She has been outside of Kazakhstan for almost twenty years, but lately the artist has been constantly invited to perform in Motherland and the audience always receives her with warmth. Two years ago, Rakhmedova received the title of the Honored Artist of the Republic of Kazakhstan.

The Artist Ernst Heidebrecht (Germany) made a very interesting decision. The show features spectacular artistic light and projections with minimal use of scenery, which is very unusual for the theatre. Costumes by Christine Joly de Lotbiner (USA) also adhered to minimalism and brevity. The wonderful music for the ballet was written by the composer Almas Serkebayev who has long lived in America.

The main parts featured real stars such as Saule Rakhmedova, Janelle Tukeeva, Farkhad Buriev and Doszhan Tabyldy.

Freedom of Speech Newspaper

*T*LEP KOBYZ PALACE WELCOMES GUESTS

*T*he Tlep Kobyz Palace Concert Hall officially opened its doors to the visitors and the residents of the capital.

The President visited the multifunctional concert hall of Tlep Kobyz Palace and elevated Classic Opera and Ballet Theatre on the same day.

Kobyz Palace is a unique cultural facility that is built on loan and private equity investments with the aim of promoting Kazakh folk music and attracting foreign and Kazakh tourists. The auditorium seats up to 340 people and is designed as a yurt. Its acoustics is designed by an experts from Japan. The uniqueness of the project lies in the fact that the sound of voices and instruments is well heard in any part of the room without the amplification of microphones.

“Every audience member, no matter what side of the room he may stay, will hear the instrument as if he is sitting next to the musician. The dome of the concert hall is coincidentally similar to the dome of the Kazakh house , the yurt. This is a the special acoustic technique that will allow our musicians and everyone who plays and sings in this room to play the music without a microphone which distorts the natural pristine sound of Kazakh folk instruments”, – stressed S. Iskakov.

Following his visit to the new capital facilities, Nursultan Nazarbayev conducted a briefing. The President marked the importance of the building for the improvement of the living conditions of the townspeople and all citizens of Kazakhstan.

The presentation was attended by the Minister of Culture and Information of Kazakhstan Darkhan Mynbai, the People's Artist of the USSR, the Laureate of the State Prize of the Kazakh SSR Yerkegali Rakhmadiyev, a well-known opera singer Mayra Mukhamedkyzy, a famous violinist, and an Honored Worker of the Republic of Kazakhstan Marat Bissengaliev; as well as public figures, representatives of culture and art.

The new stage saw the debut of the “Kok turikter” folk ensemble, which was formed within the concert hall.

– This concert hall with perfect acoustics and excellent technical equipment will be an ideal meeting place for the music lovers, – said Darkhan Mynbayev, – We are very pleased to raise the new shanyrak where kobyz sounds as a tribute to our ancestors, and as a sign of the return to our original roots.

The Minister thanked the founder of the concert hall Sapar Iskakov for his huge contribution to the development of the national culture.

Sapar Iskakov is a direct fifth generation descendant of the great kobyz player Tlep Aspantaily. The Patron in his speech emphasized that he was very happy to see a full house, which is a sign that the folk art is popular and will be continued.

That evening the audience heard folklore ensemble works such as “Zhumyr kylysh”, “Agashayak”, “Baksy” and “Kaskyr”, in which kobyz very realistically reproduced wolves howling. The musicians played the ancient folk instruments – kyl-kobyz, shan-kobyz, zhetygen, sybyzgy, dabyl, asatayak, uran and al-kanun, invented by the greatest scientist and philosopher Al-Farabi in the X century, and the Kipchak dombra of the VI century, discovered in 2012 by the archaeologists in the Altai caves. The original instruments, according to the organizers, are reserved in the Museum of Ulaan-Baatar in Mongolia. A famous opera singer Mayra Mukhamedkyzy, who has not come out in public for a long time due to birth of her daughter, has successfully sung on the new stage without a microphone.

The auditorium is designed as a Kazakh yurt, interior decoration of the hall in Kazakh national style. Acoustics were designed and developed by the experts from Japan. This was announced today at a press conference in Astana by the founder and philanthropist Sapar Iskakov.

As the 1tv.kz correspondent broadcasts, according to the specialists of the City Culture Department, the new concert hall project has a very great cultural and social importance for the capital. The hall is designed for 340 seats and the building has five-stories. This is one more unique building where different events will take place in Astana.

The name “Tlep Kobyz Palace” was not coincidental. The founder and customer of the unique palace Sapar Iskakov dedicated it to his ancestor Tlep Aspantayuly (1757—1820), who was a great composer and a kobyz player. According to the legend, the first man who inherited Korkyt’s kobyz was his disciple, Koylybay baksy. He, in turn, passed the art of playing the kobyz and blessed the 13-year-old boy called Tlep Aspantaiuly.

It is expected that the building will be another interesting place to visit. It has 79 guest rooms with 125 beds, a restaurant with 170 seats, a cafe-bar with 80 seats, a fitness center, 3000 square meters of offices and retail space areas, and other facilities for various purposes such as the organization of tourism, trade objects, and business centers, etc.

Ainur KEMBAYEVA,
Kazakhstanskaya Pravda Newspaper

*T*HE FIRST INTERNATIONAL COMPETITION NAMED AFTER TLEP ASPANTAIULY AMONG THE PERFORMERS OF THE BOWED STRING INSTRUMENTS

*T*he Private Charity Fund named after Tlep Aspantaiuly and the International Public Charity Fund named after the General of the Army, Hero of the Soviet Union “Halyk Kaharmany” (People’s Hero) Sagadat Nurmagambetov with the support of the Mayor’s Office of Astana and the Ministry of Culture and Sports of Kazakhstan for the first time arranged the International Competition named after Tlep Aspantaiuly among the performers of the bowed string instruments in the capital of Kazakhstan on September 8 to 10, 2016.

The contest was dedicated to the celebration of the significant date of Kazakhstan – the 25 th anniversary of the Independence of the Republic of Kazakhstan.

The purpose of the contest was to unite the creative people of arts from the different parts of the world, popularizing and preserving the identity of national cultures. The event organizers had set themselves such tasks as updating the actual performance of the bowed string instruments, demonstration of the best compositions and works of arts, the raise of the cultural development and the creation of a multicultural society.

The contestants and guests are from 25 countries, such as: Kazakhstan, Russian Federation, Republic of Crimea, Adygea, Omsk, Kabardino-Balkaria, Tyva, Kalmykia, Bashkortostan, South Ossetia, Republic of Komi, Sweden, Hungary, France, Estonia, Bulgaria, Mongolia, China, South Korea, Uzbekistan, Turkey, Egypt, India, Armenia and Azerbaijan.

In the first round the contestants performed one of the three remaining compositional works of Tlep Aspantaiuly, the XVIII century kobyz player. In the second round there were performed compositions of the country participants represented.

The Laureates and the Diplomants of the contest were awarded with valuable gifts and prizes, as well as a cash prize.

The jury was formed by the organizing committee out of the eminent figures of the culture, popular performers, composers, public and political figures, and intellectuals, internationally recognized and contributing to the popularization of the competition ideas.

Three days of the competition were bright, creatively rich, and the most important – never unforgettable for everybody who was there, in the atmosphere of true friendship and creative freedom.

We believe that the International Competition named after Tlep Aspantaiuly will become a resonant project. It will strengthen the inter-ethnic ties and relations of Kazakhstan with the countries of close and far abroad, and will become a kind of platform for the exchange of cultural ideas and the experiences.

The Opening Ceremony was held in the Tlep Kobyz Palace, and the Gala-Concert was held in the Palace of Peace and Recognition.

*M*EMBERS OF THE JURY

Republic of Kazakhstan

Sapar Iskakov – Chairman of the Organizing Committee, General Sponsor

Raushan Mussakhajayeva – Honored Worker of the Republic of Kazakhstan, Professor

Yedil Khussainov – Honored Worker of the Republic of Kazakhstan, composer, researcher

Republic of Crimea (Russian Federation)

Rustem Komurdzhi – Candidate of Pedagogical Sciences, Docent of Musical Art, Head and Conductor of Student Orchestra of Crimean and Tatar National Instruments

Republic of Armenia

Hakob Khalatyan – Professional musician, painter, Laureate of the International Competitions, artist of Honored Ensemble of National Instruments named after Aram Merangulyan

The People's Republic of China

Jinhan Dong – Professor, composer, Head of Traditional Music Department at the Conservatory

South Korea

Chung Soo Nyeon – Professor of Korea National University of Arts

Republic of Kyrgyzstan

Salamat Sadykova – People's Artist of the Republic of Kyrgyzstan, Honored Artist of the Republic of Kazakhstan

United Kingdom

Ross Clarke – Head of Music Department at the Haileybury International School in Astana

ШЫҒАРМАЛАР
ПРОИЗВЕДЕНИЯ
COMPOSITIONS

Толғау

Тілеп

нотаға түсірген
Әлқуат Қазақбай

Lento $\bullet = 60$ Толғана, жәй

11

21 $\bullet = 64$

29

$\bullet = 69$

36

43

50

57

64

71

76 T.H.-----4

80 **Maestoso** ♩ = 98 *f*

85

89

91 *p*

95

99 T.H.--4 T.H.--4

102 T.H.-----4

105 T.H.-----4

107 *ff*

АЛЛАМ ЖАР

Терең оймен

Тілеп

The musical score is written for a vocal line and a piano accompaniment. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 3/4. The score is divided into four systems, each with a vocal staff and a piano staff. The vocal line begins with a melodic phrase in the first system, followed by a more complex melodic line in the second system. The piano accompaniment provides a harmonic foundation with chords and moving lines. The third system features a more active piano part with sixteenth notes. The fourth system concludes the piece with a final melodic and harmonic statement. The score is marked with measure numbers 5, 9, and 14.

Сал дездете

This musical score is written for a piano in G major (one sharp) and 3/4 time. It consists of eight systems, each with a right-hand (RH) and left-hand (LH) staff. The measures are numbered 42, 47, 52, 57, and 62 at the beginning of their respective systems.

- Measures 42-46:** The RH part features a melody of eighth and quarter notes. The LH part provides a harmonic accompaniment with eighth-note chords.
- Measures 47-51:** The RH part includes a repeat sign and a fermata over a half note. The LH part continues with eighth-note chords.
- Measures 52-56:** The RH part contains sixteenth-note runs and accents marked with a 'V'. The LH part continues with eighth-note chords.
- Measures 57-61:** The RH part features a repeat sign and a sixteenth-note triplet. The LH part continues with eighth-note chords.
- Measures 62-66:** The RH part includes a fermata. The LH part features a glissando (marked 'Gliss.') over a half note and continues with eighth-note chords.

92

97

102

107

113

БАҚСЫ

мұңлы, оймен, асықпай

Тілеп

The musical score is written for a single melodic line in G minor (one flat) and 3/4 time. It consists of eight staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat, and a 3/4 time signature. The melody starts on a half note G4, followed by a half note F4, and then a quarter note E4. The second staff continues the melody with a half note D4, a half note C4, and a quarter note B3. The third staff features a half note A3, a half note G3, and a quarter note F3. The fourth staff has a half note E3, a half note D3, and a quarter note C3. The fifth staff continues with a half note B2, a half note A2, and a quarter note G2. The sixth staff has a half note F2, a half note E2, and a quarter note D2. The seventh staff features a half note C2, a half note B1, and a quarter note A1. The eighth staff concludes the piece with a half note G1, a half note F1, and a quarter note E1. The score includes various musical notations such as notes, rests, and bar lines.

42 *тезірек*

47 *тезірек*

52 *тез*

57

62 *баяулата*

65

70 *тезірек* *тезірек*

75 *тездете* *ff*

79 *f*

84 *mezzadete*

89 *mezz*

94

99

103 *bajulata*

108 *mezzadete* *mezz* *ff*

112 *pizz.* *ff*

Милеп Абыз

С. Абдинуров

Largo

Organ

Ped.

Kobuz

p *mf* *gliss.*

6

10

15

mp *gliss.*

20

25 *sepre legato*

31

36

41

44

47

52

57

Флажолет

63

67 *accel.*

72 $\text{♩} = 95$ *f*

75 *f* *simile*

90

ff

94

f

97

f

100

f

103

f

106

Più mosso ♩ = 135

109

112

116

120

124

128

132

rit.

137

Largo, Maestoso

Tempo primo (♩ = 50)

144

Флажолет

p

152

mp

p

mf

158

5

163 poco rit.

f

f

168

ff

ff

175

Милеп сарыны

Қобыз I Solo

Ә. Қазақбаев

Moderato ♩ = 60 $\frac{8}{8}$

2

9 *f* *mp* *gliss.*

15 *f* *mp* *tr*

18 *accel.* *p* *mf* *f*

21 **Allegretto** ♩ = 120 $\frac{6}{6}$ *accel.* 2 2

31 **Allegretto** ♩ = 130 2

33 1 *mf* *f* *mp*

37 *mf* *f* *mp*

41 2 *mf* *f*

44 *p*

V.S.

48

52

55 *mp*

58 *mp* *f* rit.

61 *Maestoso*

63 *accel.*

66 *Allegretto* ♩ = 120 *mf*

68 *mp*

71 *f* *mp*

73 *f*

75 4

79 2

85 5

90

94 *mf*

98 2 *p* *rit.* *ff*

Милеп толғау

Асықнай, толғана

А. Мұздаханов

7

13

18

23

28

32

36

40

44

This musical score is written for guitar in a key with two flats (B-flat and E-flat) and a 6/8 time signature. It consists of ten staves of music, each beginning with a measure number. The notation includes a variety of rhythmic values such as eighth, sixteenth, and thirty-second notes, as well as rests and ties. Chordal textures are prominent throughout, with many measures containing multiple beamed notes. Some measures include specific fingering or technique markings, such as 'V' (likely vibrato) and 'n' (likely natural). The score shows a progression of harmonic and rhythmic ideas, with some measures featuring more complex, multi-measure rhythmic figures.

48
 53
 58
 62
 66
 71
 76
 80
 85
 90
 95

100

105

110

115

120

125

130

135

140

144

149

This musical score consists of ten staves, each containing five measures of music. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 4/4. The notation is primarily composed of eighth and sixteenth notes, often beamed together in groups. Above many of the notes, there are 'V' marks, which likely indicate vibrato or a specific performance technique. The melody shows a variety of rhythmic patterns, including straight eighth notes, dotted eighth notes, and sixteenth-note runs. The staves are numbered 100, 105, 110, 115, 120, 125, 130, 135, 140, and 144, with the final staff ending at measure 149.

154

158

163

166

Мілеп

Екпіндете

А. Мұздаханов
Орк.түс. Н. Бекенов

Домбыра прима

Шерттер

Домбыра тенор I, II

Бас домбыра

Контрабас домбыра

Флейта I

Oboe

Сырнай I

Сырнай II

Сырнай III

Литавра

Бубен

м. барабан
коробка

Тарелка

Қыл қобыз

Екпіндете

Қобыз прима I

Қобыз прима II

Альт қобыз

Бас қобыз

Контрабас қобыз

6 **A**

Ob.

A

The musical score for page 188, measures 6 through 10, is presented below. The score is written for a full orchestra, including strings, woodwinds (Oboe), brass, and percussion. The key signature is two flats (Bb, Eb). Measure 6 is marked with a box 'A'. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings.

11

B

Ob.

11

12

13

14

15

16

Ob.

190

21 C

Ob.

tambourine

C

This musical score page, numbered 25, contains the following staves and parts:

- Woodwinds:**
 - Oboe (Ob.):** Located on the left side of the page, it features a melodic line with trills (trills) and rests.
- Strings:**
 - Violins:** The top two staves of the string section, showing a rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes.
 - Violas:** The next two staves, providing harmonic support with chords and moving lines.
 - Celli/Double Basses:** The bottom two staves, featuring a steady bass line.
- Percussion:**
 - Timpani:** The first staff of the percussion section, showing a rhythmic pattern.
 - Snare Drum:** The second staff, featuring a series of eighth notes.
 - Bass Drum:** The third staff, showing a rhythmic pattern.

The score is written in a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature (C). It includes various musical notations such as trills, slurs, and dynamic markings.

30

Flute

Oboe

Violin I

Violin II

Viola

Cello

Double Bass

Piano

Harp

Adagio

36

D

Ob.

M K M

D

42

Ob.

M K M M K M

47 **E**

Ob.

H.

E

51

Ob.

H.

56

Ob.

tremolo

61 **F**

Ob.

M K M M K M M K M

F

This musical score page, numbered 66, contains the following staves and parts:

- Woodwinds:**
 - Flute 1 (top staff): Rapid sixteenth-note passages.
 - Flute 2 (second staff): Similar rapid sixteenth-note passages.
 - Oboe (third staff, labeled "Ob."): Features a melodic line with slurs and ties.
 - Clarinet (fourth staff): Features a melodic line with slurs and ties.
- Strings:**
 - Violins (fifth and sixth staves): Play a rhythmic pattern of eighth notes.
 - Violas (seventh and eighth staves): Play a rhythmic pattern of eighth notes.
 - Celli (ninth and tenth staves): Play a rhythmic pattern of eighth notes.
 - Basses (eleventh and twelfth staves): Play a rhythmic pattern of eighth notes.
- Percussion:**
 - Thirteen staves (from the 13th to the 25th staff): Represented by a double bar line with two short vertical strokes, indicating a rhythmic pattern.

The score is written in a key signature of one flat (B-flat) and a common time signature (C). The notation includes various musical symbols such as notes, rests, slurs, ties, and dynamic markings.

71

G

Ob.

коробка

коробка

G

The musical score for measures 71-74 is presented in a multi-staff format. The top system (measures 71-72) is in 3/4 time and features woodwind and string parts. The bottom system (measures 73-74) is in 2/4 time and includes percussion. A 'G' chord is indicated above measure 71 and below measure 73. The oboe part has a 'corobka' (corobka) marking. The percussion part has a 'коробка' (korobka) marking.

76

Ob.

This musical score page contains measures 76 through 79. The top system includes staves for three woodwinds (flutes, oboes, and clarinets/bassoons) and a bass line. The middle system features a piano accompaniment with a right-hand melody and a left-hand bass line. The bottom system includes staves for a horn section (trumpets and trombones) and a double bass line. The key signature is one flat (B-flat), and the time signature is 4/4. The score is characterized by dense woodwind textures in the upper staves and sustained, melodic lines in the piano and lower woodwinds. Measure 76 shows a complex woodwind entry with many beamed sixteenth notes. Measures 77-79 continue this texture while the piano and lower woodwinds provide a harmonic foundation with longer note values and some melodic movement.

80

Ob.

This musical score page contains measures 80, 81, and 82. The instrumentation includes:

- Woodwinds:** Flutes (1 and 2), Oboe (Ob.), and Clarinets (1 and 2). Measures 80 and 81 feature dense sixteenth-note passages in the upper woodwinds. The Oboe has a melodic line with slurs in measures 81 and 82.
- Strings:** Violins (1 and 2), Violas, Cellos, and Double Basses. The strings provide harmonic support with sustained notes and some moving lines, particularly in the violins and violas.
- Percussion:** A snare drum part is shown in measure 80, consisting of a steady eighth-note pattern.

The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 4/4. The score is written for a full orchestra.

83

Ob.

This musical score page contains measures 83 through 85. The instrumentation includes:

- Woodwinds:** Flute 1 and 2 (treble clef), Clarinet 1 and 2 (treble clef), Bassoon (treble clef), and Oboe (treble clef, labeled 'Ob.').
- Strings:** Violin 1 and 2 (treble clef), Viola (treble clef), Violoncello (treble clef), and Double Bass (bass clef).
- Percussion:** Snare drum (treble clef), Cymbal (treble clef), and Tom-tom (bass clef).

The key signature is B-flat major (two flats). The time signature is 4/4. The score features complex rhythmic patterns, including sixteenth and thirty-second notes, and various articulations such as slurs and accents.

56

Ob.

205

89

Ob.

206

93

Ob.

97

Ob.

Horns

Snare

Bass Drum

Violins I

Violins II

Violas

Cellos

Double Basses

100

Ob.

This musical score page contains measures 100 through 103. The instrumentation includes woodwinds (flutes, oboe), strings (violins, violas, cellos, double basses), and percussion (snare drum, cymbals). The key signature is B-flat major (two flats). The score is written in a standard musical notation with various clefs (treble and bass) and time signatures. Measure 100 features a complex woodwind texture with rapid sixteenth-note passages in the flutes and oboe. The strings provide a steady accompaniment with eighth-note patterns. Measure 101 continues the woodwind activity, with the oboe playing a melodic line. Measure 102 shows a change in the woodwind texture, with the flutes and oboe playing more sustained notes. Measure 103 concludes the section with a final woodwind flourish and a sustained string accompaniment.

104

H

Ob.

V

H

The musical score consists of measures 104 through 107. Measure 104 is marked with a '104' and a 'H' in a box. It features a complex woodwind and string texture. Measure 105 has a prominent oboe melody. Measure 106 shows a transition with a horn entry. Measure 107 continues the orchestral texture.

108

Ob.

211

112

This musical score page contains measures 112 through 115. The music is written for a large ensemble, including woodwinds, strings, and percussion. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 2/4. The score is organized into systems. The first system includes staves for woodwinds (flutes, oboes, and bassoons) and strings (violins, violas, cellos, and double basses). The second system features a percussion section with three staves. The third system continues the woodwind and string parts. The fourth system includes a new woodwind part (likely a clarinet) and continues the string parts. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, beams, and dynamic markings.

Ob.

This musical score page contains measures 116 through 119. The music is written for a large ensemble, including strings, woodwinds, brass, and percussion. The score is organized into systems, with measures 116 and 117 on the first system, 118 on the second, and 119 on the third. The key signature is B-flat major (two flats), and the time signature is 2/4. The instrumentation includes Violins I and II, Violas, Cellos, Double Basses, Flutes, Oboes, Clarinets, Bassoons, Horns, Trumpets, Trombones, and Percussion. The music features a variety of rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. The percussion section includes snare drum, tom-tom, and cymbal. The woodwinds and strings play melodic and harmonic lines, while the brass provides a strong rhythmic foundation.

Ob.

120

I

Ob.

M K M

The musical score consists of 12 measures. Measures 120-124 are shown. The score includes staves for woodwinds (flutes, oboes), strings (violins, violas, cellos, double basses), and percussion (snare drum, cymbals, tom-toms). Measure 120 features a first ending bracket. Measure 124 includes performance markings 'M', 'K', and 'M' above the snare drum staff.

125

Ob.

M K M M K M M K M

130

Ob.

M K M V

V

This musical score page, numbered 135, contains the following staves and parts:

- Woodwinds:** Flute 1, Flute 2, Clarinet, and Oboe (labeled "Ob.") are in the upper section, playing melodic and harmonic lines.
- Strings:** Violins I, Violins II, Violas, Cellos, and Double Basses are in the lower section, providing harmonic support and rhythmic patterns.
- Percussion:** A set of three staves (snare, tom-tom, and cymbal) is located in the middle-right section, providing rhythmic accompaniment.

The score is written in a key with two flats (B-flat and E-flat) and a common time signature. It features a variety of musical notations, including eighth and sixteenth notes, rests, and dynamic markings.

141

Ob.

trww

trww

This musical score page contains measures 146 through 149. The instrumentation includes strings, woodwinds (Oboe), and brass (Horns, Trumpets, and Trombones). The score is written in a key with two flats (B-flat and E-flat) and a common time signature. The woodwind section, specifically the Oboe (labeled 'Ob.'), features a melodic line with trills and grace notes in measures 147 and 148. The brass section, including Horns, Trumpets, and Trombones, provides harmonic support with sustained notes and rhythmic patterns. The string section consists of Violins I, Violins II, Violas, Cellos, and Double Basses, all contributing to the overall texture with various rhythmic and melodic lines. The score is presented in a standard musical notation format with staves, clefs, and various musical symbols.

This musical score page, numbered 150, contains the following staves and parts:

- Flutes (Fl.):** Two staves at the top, both playing a melodic line with eighth and sixteenth notes.
- Oboe (Ob.):** A single staff, marked with an "Ob." on the left, playing a melodic line.
- Clarinet (Cl.):** A single staff, marked with a "Cl." on the left, playing a melodic line.
- Piano (P.):** A grand staff (treble and bass clef) with a complex accompaniment of chords and moving lines.
- Double Bass (Cb.):** A single staff, marked with a "Cb." on the left, playing a bass line.
- Drum (Dr.):** A single staff, marked with a "Dr." on the left, playing a rhythmic pattern.
- Timpani (Tm.):** A single staff, marked with a "Tm." on the left, playing a rhythmic pattern.
- Other Percussion:** A group of staves at the bottom, including a snare drum (marked "Sn.") and other percussion instruments.

The score is written in a key signature of one flat (B-flat) and a 4/4 time signature. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings.

[illegible]

This musical score page, numbered 158, contains the following parts and measures:

- Woodwinds:** Flute (F), Clarinet (C), and Oboe (Ob.) parts are present. The Oboe part has a measure rest in the first measure of the system.
- Strings:** Violin (V), Viola (A), Violoncello (C), and Double Bass (B) parts are present. The Violoncello and Double Bass parts have measure rests in the first measure of the system.
- Percussion:** Three percussion parts are present, with measure rests in the first measure of the system.
- Measures:** The page contains 12 measures of music, organized into three systems of four measures each.
- Key Signature:** The key signature is one flat (B-flat).
- Time Signature:** The time signature is 4/4.
- Notation:** The score includes various musical notations such as notes, rests, beams, and slurs.

164

Ob.

223

171

K

Ob.

K

The musical score for measures 171-174 is presented below. The notation includes staves for Violins I, Violins II, Violas, Cellos, Double Basses, Oboe, and Percussion. The key signature is one flat (B-flat). The time signature is common time (C). The score features a dense string texture in measures 171-172, followed by a transition in measures 173-174. A 'K' marking is present above the first staff in measure 173 and above the first staff in measure 174. A triangle symbol is present above the percussion staff in measure 174.

179

Ob.

225

185

L

Ob.

L

The musical score for measures 185-190 is written for a symphony orchestra. The key signature has two flats (B-flat and E-flat), and the time signature is 4/4. The score is divided into two systems. The first system (measures 185-189) includes staves for Violins I, Violins II, Violas, Cellos, Double Basses, Oboe, Flute, Clarinet, and Bassoon. The second system (measures 189-190) includes staves for Violins I, Violins II, Violas, Cellos, Double Basses, and Percussion. Measure 185 features a woodwind entry with a 'L' marking. Measures 186-189 show sustained string textures and woodwind accompaniment. Measure 190 features a woodwind solo with a 'L' marking and sustained strings.

191

Ob.

227

197 *Andante*

The musical score for measures 197-200 is as follows:

- Measures 197-198:** All instruments are in whole rests.
- Measure 199:**
 - Strings:** Violins and Violas play a half note G $\flat$ (3rd line). Cellos and Double Basses play a half note G $\flat$ (2nd space).
 - Ob.:** Plays a half note G $\flat$ (3rd line).
 - Percussion:** Three snare drums play a half note G $\flat$ (2nd space).
- Measure 200:**
 - Violins and Violas:** Play a half note G $\flat$ (3rd line).
 - Cellos and Double Basses:** Play a half note G $\flat$ (2nd space).
 - Ob.:** Plays a half note G $\flat$ (3rd line).
 - Percussion:** Three snare drums play a half note G $\flat$ (2nd space).

Andante

The score continues with measures 201-204, which are mostly whole rests for all instruments.

204

The musical score for page 204 consists of the following staves and parts:

- Top Section (Measures 1-4):** Five staves. The first four staves (Treble and Bass Clef) contain rests. The fifth staff (Treble Clef) contains a melodic line with eighth and sixteenth notes.
- Ob. Section (Measures 5-8):** Labeled "Ob." on the left. It consists of three staves (Treble and Bass Clef) containing rests.
- Piano Section (Measures 9-12):** Four staves. The first three staves (Treble and Bass Clef) contain rests. The fourth staff (Bass Clef) contains a melodic line with eighth notes and a slur.
- Drum Section (Measures 13-16):** Three staves with a drum clef (H). They contain rests.
- Bottom Section (Measures 17-20):** Five staves. The first four staves (Treble and Bass Clef) contain rests. The fifth staff (Bass Clef) contains a melodic line with eighth notes and a slur.

Musical score for page 211, featuring multiple staves with various musical notations including rests, notes, and dynamic markings. The score is organized into systems, with some staves grouped by brackets. The notation includes treble and bass clefs, key signatures (one flat), and time signatures (4/4, 3/4, 2/4).

The score includes the following staves:

- Staff 1: Treble clef, 4/4 time, contains rests.
- Staff 2: Treble clef, 4/4 time, contains rests.
- Staff 3: Treble clef, 4/4 time, contains eighth and sixteenth notes.
- Staff 4: Bass clef, 4/4 time, contains rests.
- Staff 5: Bass clef, 4/4 time, contains rests.
- Staff 6: Treble clef, 4/4 time, contains rests.
- Staff 7: Treble clef, 4/4 time, contains rests.
- Staff 8: Bass clef, 4/4 time, contains rests.
- Staff 9: Bass clef, 4/4 time, contains a long note with a slur.
- Staff 10: Treble clef, 4/4 time, contains rests.
- Staff 11: Treble clef, 4/4 time, contains rests.
- Staff 12: Treble clef, 4/4 time, contains rests.
- Staff 13: Bass clef, 4/4 time, contains eighth notes.
- Staff 14: Treble clef, 4/4 time, contains rests.
- Staff 15: Treble clef, 4/4 time, contains rests.
- Staff 16: Bass clef, 4/4 time, contains eighth notes.
- Staff 17: Bass clef, 4/4 time, contains rests.
- Staff 18: Bass clef, 4/4 time, contains rests.

This musical score page, numbered 219, features a complex arrangement of staves. The top section includes five staves, with the third staff containing a melodic line in a key of two flats. Below this is a section for an Oboe (Ob.) with two staves. The middle section consists of three staves, with the bottom staff featuring a melodic line. The bottom section includes three staves for a string ensemble, with the bottom staff featuring a melodic line. The score is characterized by frequent changes in time signature, alternating between 4/4, 3/4, and 2/4. The key signature is two flats. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and bar lines.

Musical score for page 227, featuring multiple staves for various instruments. The score is written in 4/4 time and includes a key signature of two flats (B-flat and E-flat). The instruments shown are:

- Violins I and II (top two staves)
- Violas (third staff)
- Vicolas (labeled "Ob.", fourth staff)
- Clarinets (fifth and sixth staves)
- Bassoons (seventh and eighth staves)
- Trumpets (ninth, tenth, and eleventh staves)
- Trombones (twelfth, thirteenth, and fourteenth staves)
- Piano (fifteenth and sixteenth staves)

The score includes various musical notations such as rests, notes, and dynamic markings. Specific markings include "pizz" (pizzicato) on the piano part and "6y6et" (likely a typo for "6y6et") on the piano part. The score is divided into measures by vertical bar lines, with some measures containing multiple notes or rests.

235

Ob.

233

240

Ob.

Perc.

245

Ob.

arco

252

Ob.

This musical score page, numbered 252, contains measures 236 through 245. The notation is organized into several systems. The first system (measures 236-240) features a woodwind section with flutes, oboes, and bassoons, a string section with violins, violas, cellos, and double basses, and a percussion section with snare and tom-toms. The second system (measures 241-245) continues the orchestration, adding a third staff for the woodwinds and a fourth for the strings. The score is written in a key with two flats and a 4/4 time signature. The measures are grouped by bar lines, with some measures containing multiple staves for different instruments.

260

Ob.

This musical score page contains measures 260 through 265. The score is written for a large ensemble, including woodwinds, strings, and percussion. The key signature is B-flat major (two flats) and the time signature is 8/8. The score is divided into two systems. The first system (measures 260-264) includes staves for Flute 1, Flute 2, Clarinet, Bassoon, Oboe (labeled 'Ob.'), Violin I, Violin II, Viola, Cello, Double Bass, and three percussion parts (labeled with 'H' and '8'). The second system (measures 265-269) includes staves for Flute 1, Flute 2, Clarinet, Bassoon, Oboe, Violin I, Violin II, Viola, Cello, Double Bass, and three percussion parts. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, beams, and dynamic markings.

267

Ob.

267 268 269 270 271 272

275

Ob.

The musical score for measures 275-280 is written for a full orchestra. The key signature is B-flat major. The score includes staves for strings, woodwinds (Ob.), and percussion. The percussion part features triangle and snare drum patterns. The woodwind part includes an Oboe (Ob.) line. The string part includes staves for Violins I, Violins II, Violas, Cellos, and Double Basses. The score is divided into measures 275, 276, 277, 278, 279, and 280. The measures are grouped by bar lines. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and dynamic markings.

281 rit. . . .

Ob.

The musical score is written for a full orchestra. It consists of 16 staves. The first five staves are for strings (Violins I, Violins II, Violas, Cellos, and Double Basses). The sixth staff is for Oboe (Ob.). The seventh and eighth staves are for piano. The ninth staff is for percussion. The tenth through thirteenth staves are for brass (Trumpets, Trombones, and Tuba/Euphonium). The score is in 4/4 time and B-flat major. Measure 281 is marked 'rit.'. Measure 284 is also marked 'rit.'. The score ends with a double bar line.

Тілеп Баба Қобызы

Әнін жазған Ермұрат Ұсанов
Сөзін жазған Ерқожа Тілепбердиев

Сдерженно

Дирима-1

Дирима-2

Диртер

Дтенор-1

Д-теор-2

Д-бас

ДКонтрабас

Сдерженно

Саз-сырнай

Флейта

Сырнай-1

Сырнай-2

Сырнай-3

Дәуылпаз

Кіші б.

Үш б.

Ұрм.асп.

Сдерженно

Әнші

Қыл-қобыз

Қобыз-1

Қобыз-II

Алты-қобыз

Бас-қобыз

ККонтрабас

10

p

p

Ток.

Ток.

p

p

18

1

Бүб.

1

Қай-ғы-сын-дай боз ін-ген-нің боз- да- ған, Тір-ші-лік-тің ой-ар-ма-ты

pizz.

қоз- га- гап. Қор-қыт ба-бам күңі-ір-етт-кен қо-бы-зым, Қан-ша га-сыр от-се да-ғы тоз- ба-

1a

First system of the musical score, measures 1-8. The vocal line (treble clef) begins with a melodic phrase. The piano accompaniment (treble and bass clefs) provides harmonic support with chords and arpeggiated figures.

Second system of the musical score, measures 9-16. The vocal line continues with a melodic phrase. The piano accompaniment features sustained chords and arpeggiated figures.

Third system of the musical score, measures 17-24. The vocal line is silent, and the piano accompaniment features sustained chords and arpeggiated figures.

1a

Fourth system of the musical score, measures 25-32. The vocal line begins with a melodic phrase. The piano accompaniment features sustained chords and arpeggiated figures.

гап. Қор-қат ба-бам күң-іріт-кең қо- бы- зым, Қан-ша га-сыр от-се да-ғы тоз- ба- гап.

Fifth system of the musical score, measures 33-40. The vocal line continues with a melodic phrase. The piano accompaniment features sustained chords and arpeggiated figures.

2 Кайтырмасы:

2а

2

2а

ТОК.

2

2а

А- хау!

зу-зу-зай, зук-кай, зук-кай, зук-кай, зей-зу, зай

зей-зу-зай, зу-зу-зай,

p

1.

зи-зи-гай, зик-гай, зик-гай Қа-дір-ің-ді біл-ген ұ-лы қо- быз- ым, Ті-леп ба-ба ко-зі бол-ған қо- бы- зым

64

2.

3

f

3

Буб.

2.

3

УЫМ.

Жу-сан u-cin ce-sin-dip-zen

72

да- ла- таң, Тәң-ір ү-нін то-зіл-дір-ген ша- на- ғын. Сүл-қал-да-ған ақ-қу саз-ды қо-

81

4

4

4

зым, Жап се-рі-гі бол-ған Ті-леп ба- ба- ның. Сұң-қыл-да-ған ақ-қу саз-ды қо- бы- зым,

90

5

Жап се-рі-гі бап-ган Ті-леп ба- ба- ның, А- хай! гу-гу-зай,зук-кай,зук-кай, зей

100

6

6

6

гай, ги-ги-гай, гик-кай, ги-ги-гай, гик-кай, гик-кай Сұң-қыз-да-ған ақ-қу саз-ды қо- бы- тым,

mf

mf

1. 2.

Жап се-рі-гі баш-гап Ті-леп ба- ба- тың, тың,

The musical score is written for a vocal ensemble and piano accompaniment. It consists of two systems of staves. The first system has six staves: two vocal staves (soprano and alto), two piano staves (treble and bass), and two additional staves (possibly for other voices or instruments). The second system has five staves: two vocal staves, two piano staves, and one additional staff. The lyrics are in Kyrgyz and are written below the vocal staves. The score includes a first ending (1.) and a second ending (2.).

**ТІЛЕП АСПАНТАЙҰЛЫ
ТҰРАЛЫ МАТЕРИАЛДАРДЫҢ ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ О
ТЛЕПЕ АСПАНТАЙҰЛЫ**

**THE COLLECTION OF MATERIALS ABOUT
TLEP ASPANTAIULY**

25.08.2018 ж. басуға қол қойылды. Көлемі 52х72/16. Офсеттік басылым. Қаріп түрі Calibri.
Шартты баспа табағы 12,6. Есептік баспа табағы 10,3.
Таралымы 200 дана.

ЖК «Сытина Н. И.» баспаханасында басылған. Қазақстан Республикасы, 140000, Павлодар қ.,
29 Ноябрь к., 2, Тел.: 8 (7182) 61-82-12, 61-80-81

